

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sara Atanasova

**Opolnomočenje v družbenih poljih spleta skozi Bourdieujevo
teorijo simbolne moči**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sara Atanasova

Mentor: doc. dr. Gregor Petrič
Somentorica: doc. dr. Tanja Kamin

**Opolnomočenje v družbenih poljih spleta skozi Bourdieujevo
teorijo simbolne moči**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Gregorju Petriču in somentorici doc. dr. Tanji Kamin za njune konstruktivne kritike, iskrive ideje, spodbude, pomoč in vse diskusije, ki so me peljale na poti ustvarjanja magistrskega dela.

Hvala Tinetu, Lei in moji družini za njihovo podporo, razumevanje in spodbudne misli.

Posebna zahvala gre tudi Anji P. za njeno strokovno lektorsko pomoč.

Za nono Ireno in babo Goro.

Opolnomočenje v družbenih poljih spleta skozi Bourdieujevo teorijo simbolne moči

Bourdieujeve teoretizacije družbenega sveta so prepoznane, vendar precej neizkoriščene na področjih internetnih študij, raziskovanja spleta in informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) v splošnem. Pri tem je posebno neprepoznan potencial Bourdieujeve teorije simbolne moči na ravni razumevanja odnosov moči in opolnomočenja na spletu, ki v zadnjem času postaja relevanten družben problem in predmet obravnave pri raziskovanju spleta. Pojmovanje opolnomočenja spremljajo mnogi dvomi, saj se v okviru njegove opredelitve pojavljajo številna razlikovanja o njegovem razumevanju in interpretiranju. S pojavom številnih družbenih gibanj in kolektivnih akcij, ki so se v veliki meri oblikovala in potekala s pomočjo spleta, se vedno bolj izpostavlja tudi vloga spleta, ki se ga pogosto opredeljuje le kot »orodje opolnomočenja«. Magistrsko delo kot analitska teoretična študija problematizira tako poimenovanje in nejasnosti, ki iz tega izhajajo, ter skuša pokazati, kako in na kakšen način lahko razumemo opolnomočenje v družbenih poljih spleta skozi Bourdieujevo teorijo simbolne moči. S tega vidika magistrska naloga vzpostavlja teoretično razumevanje družbenega prostora spleta skozi medsebojno povezano triado spletne prakse-digitalni habitus-družbena polja spleta, na podlagi katerega gradi temeljno analitični okvir za proučevanje opolnomočenja. Izhajajoč iz predpostavke opolnomočenja na spletu – računalniško posredovanega komuniciranja – ki v lastnem inštrumentu, jeziku, predstavlja izhodišča razmerij (simbolne) moči, magistrsko delo s teoretično-analitsko razčlenitvijo razumevanja opolnomočenja v družbenih poljih spleta pokaže, kako razmerja simbolne moči in potegovanje zanjo v družbenih poljih spleta konstruirajo proces opolnomočenja.

Ključne besede: opolnomočenje, splet, družbena polja spleta, teorija simbolne moči, Bourdieu.

Empowerment in online social fields through Bourdieu's theory of symbolic power

Bourdieu's theorization of the social world is recognized, but highly unexploited in the fields of internet studies, researching web and information-communication technology (ICT) in general. The potential of Bourdieu's theory of symbolic power, in particular, is unrecognized at the level of understanding power relations and empowerment online, which has recently become a relevant social problem and issue when researching the web. Due to different conceptualizations and interpretations of empowerment its definition is often accompanied by many doubts. With the emergence of many social movements and collective actions formed and carried out with the help of the web, the role of the web becomes increasingly highlighted but is often only defined as a "tool of empowerment". The master thesis as an analytical and theoretical study discusses such ambiguities and aims to show how and in what way the empowerment in online social fields can be understood through Bourdieu's theory of symbolic power. From this perspective, the master thesis establishes a theoretical understanding of the online social space through an interconnected triad of online practice-digital habitus-online social fields on the basis of which the analytical framework of studying empowerment is build. Based on the assumption of empowerment online – computer-mediated communication – which in its own instrument, the language, carries the origin of (symbolic) power relations, the master thesis through the theoretical analysis of understanding empowerment in online social fields shows, how relations of symbolic power and competing for it in online social fields construct the process of empowerment.

Keywords: empowerment, web, online social fields, theory of symbolic power, Bourdieu.

Kazalo

1	UVOD	6
2	DRUŽBENI SVET IN DRUŽBENI PROSTOR SPLETA	11
2.1	SPLET KOT SOCIO-TEHNIČNI SISTEM IN RAZMERJE SPLETNE PRAKSE-DIGITALNI HABITUS-DRUŽBENA POLJA SPLETA	17
2.1.1	<i>Družbena polja spleta</i>	20
2.1.2	<i>Digitalni habitus</i>	28
2.1.3	<i>Spletne prakse</i>	33
2.2	RAČUNALNIŠKO POSREDOVANO KOMUNICIRANJE: LINGVISTIČNI IN SIMBOLNI KAPITAL.....	37
3	OPREDELITEV OPOLNOMOČENJA	44
3.1	OPOLNOMOČENJE KOT POJEM RAZNOLIKIH OPREDELITEV: IZVOR, DILEME IN ZNAČILNOSTI POJMA	44
3.2	OPOLNOMOČENJE: POBLASTITEV ZA MOČ ALI KREPITEV MOČI	49
3.3	OPOLNOMOČENJE KOT DRUŽBENI PROCES.....	56
4	OPOLNOMOČENJE IN DRUŽBENA POLJA SPLETA	60
4.1	OPOLNOMOČENJE KOT SKUPEK SPLETNIH PRAKS V DRUŽBENIH POLJIH SPLETA.....	62
4.2	PROCES OPOLNOMOČENJA V DRUŽBENIH POLJIH SPLETA	69
4.2.1	<i>Obstoj družbene nemoči in odtujitve</i>	70
4.2.2	<i>Zavedanje družbenih akterjev o njihovi družbeni nemoči</i>	74
4.2.3	<i>Mobilizacija</i>	77
4.2.4	<i>Faza maksimiranja</i>	80
4.2.5	<i>Ustvarjanje nove družbene ureditve in uveljavljanje družbenih sprememb</i>	83
5	SKLEP	84
6	LITERATURA	87

Kazalo slik

SLIKA 2.1: SHEMA SOCIO-TEHNIČNEGA SISTEMA IN NJEGOVA APLIKACIJA NA SPLET.....	19
SLIKA 4.1: UNIVERZUM NERAZPRAVLJIVEGA IN UNIVERZUM DISKURZA	77

Kazalo tabel

TABELA 2.1: KONSTITUCIJA DRUŽBENEGA PROSTORA	16
TABELA 2.2: KONSTITUCIJA DRUŽBENEGA PROSTORA SPLETA	20

1 Uvod

Pierre Bourdieu je s svojim teoretskim delom na področju sociologije in antropologije postavil koherenten teoretični okvir, ki ponuja, kot navajajo nekateri avtorji (DiMaggio 1979; Brubaker 1985; Jenkins 1992; Lizardo 2004; Lizardo 2011; Susen in Turner 2011), učinkovito analitično orodje za analizo družbenega sveta in obravnavo raznovrstnih družbenih problemov in vprašanj. V svojih delih izpostavlja številna epistemološka vprašanja in teoretske probleme, ki lahko nudijo nove izzive in načine nadaljnjih raziskovanj in možnosti teoretizacije (Jenkins 1992; Susen in Turner 2011). Bourdieujeva teorija je bila prepoznana, vendar precej neizkoriščena tudi na področjih internetnih študij, raziskovanja spleta in informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) v splošnem (Kitalong 1998; Luke 2002; Sterne 2003; Wu Song 2010). Splet ni le še en prostor družbenega sveta, ampak družbeni prostor, ki je umeščen v okviru vsakdanjega življenja družbenih akterjev.¹ Umestitev spleta v vsakdanje življenje družbenih akterjev se je iz pretežno informacijske vloge hipertekstovnega sistema v internetu preobrazila v prostore mnogovrstnih oblik interakcij in komunikacije, ki dinamično povezujejo spletno in fizično realnost (Jones 2004). V okviru spleta se zaradi njegove dinamičnosti, živosti, interaktivnosti in fluidnosti vzpostavljajo številne družbene prakse in delovanja, zanimive za družboslovno analizo skozi prizmo Bourdieujevega teoretičnega aparata. Pri tem je posebno neizkoriščen potencial Bourdieujeve teorije simbolne moči na ravni razumevanja odnosov moči in opolnomočenja na spletu, ki v zadnjem času postaja pomemben družben fenomen in predmet obravnave pri raziskovanju spleta (Mehra in drugi 2004; Carstensen in Winker 2007; Barak in drugi 2008; Choudhury 2009; Stavrositu in Sundar 2012).

S pojavom družbenih gibanj in protestnih kolektivnih akcij, kot so arabska pomlad, gibanje in protesti »*movimiento de los indignados*« v Španiji, gibanje 15o, vsesplošni protesti po Sloveniji itd., ki so v veliki meri vzniknila in potekala s pomočjo spleta – predvsem spletnih socialnih omrežij in drugih oblik skupinskega računalniško posredovanega komuniciranja (Bennett in Segerberg 2012; Oblak Črnič in Prodnik 2012) –, se vedno bolj izpostavlja vloga spleta pri pridobivanju različnih vrst kapitala. Splet naj bi omogočal bolj odprt demokratičen

¹ V magistrskem delu govorimo o razmerjih med *družbenimi akterji*, pri čemer se pojem akterja lahko nanaša tako na posameznika kot tudi skupino in druge oblike človeškega združevanja. Če ni drugače navedeno se družbena razmerja tako lahko razume kot odnose med posamezniki, med skupinami ali med skupino in posameznikom. Na ta način se namreč izognemo izpostavljanju samo ene oblike družbenih razmerij in ravni družbenega delovanja.

diskurz (Wellman in drugi 2001; Hirzalla in van Zoonen 2011); spodbujal udeležbo v javnih razpravah, dostop do informacij, služil kot »most do pomoči« (Oblak 2003; Boase in drugi 2006); pomagal vzdrževati družbene vezi in odnose, povečeval stopnjo socialne opore in pripadnosti skupnosti (Kraut in drugi 2001; Boase in drugi 2006) itd. Splet se zaradi možnosti za pridobivanje različnih oblik kapitala – tako socialnega, kulturnega in ekonomskega – pogosto obravnava kot »orodje opolnomočenja«, orodje, ki naj bi družbenim akterjem dajalo zmogljivosti in sposobnosti za povečevanje svoje moči in avtonomije (Fortunati 2009). Na podlagi pogostega spraševanja o vlogah spleta, spletnih socialnih omrežij in spletnih medijev² ter njihovem vplivu na družbeno in politično dogajanje ter odločanje, se opolnomočenje na spletu kaže kot relevanten predmet obravnave.

Eden glavnih ciljev magistrske naloge je vzpostaviti teoretično razumevanje spleta na osnovi Bourdiejevih nastavkov teorije simbolne moči, ki lahko s svojo vrednostjo in uporabnostjo služijo kot analitično orodje za raziskovanje spleta. Teorija simbolne moči predstavlja glavno teoretično-analitično orodje magistrske naloge, pri čemer pomemben del igra tudi Bourdiejeva teoretizacija družbenih praks.³ Opredelitev spleta kot enega izmed družbenih prostorov družbenega sveta od nas zahteva razumevanje metateoretskih izhodišč, na podlagi katerih lahko ugotovimo, da vsak družben prostor po Bourdieju (1985; 1989; 1991; 1997; 2002[1984]) konstituira medsebojno povezana triada praksa-habitus-polje. Na ta način skuša Bourdieu (1985; 1989; 1997; 2002[1984]) pokazati, da družbeni svet ne konstruirajo zgolj družbene prakse ali le družbena struktura, temveč ga gradijo njuna medsebojno povezovanje in sovplivanje, ki se vrši skozi dialektičnega povezovalca opredeljenega kot habitus.

Z vedno večjo tehnološko kompleksnostjo družbenega sveta, se ta vedno bolj deli na relativno avtonomne družbene mikrokozme (Jenkins 1992, 53) ali polja, kot to imenuje Bourdieu (1985; 1989; 1991; 1997; 1998a; 2002[1984]). Splet kot prepleten družben prostor človeških in tehnoloških entitet (Carstensen in Winker 2007, 110) tako lahko razumemo kot skupek

² Z vidika terminološke konsistentnosti in jasnosti v magistrskem delu s pojmom spletni mediji označujemo spletne različice tradicionalnih medijev ali spletna mesta prek katerih mediji (kot javno predstavljene institucije ali medijske organizacije) »posredujejo svoje vsebine, informacije in tudi storitve potencialnim bralcem oz. uporabnikom« (Oblak in Petrič 2005, 17). Na drugi strani pod pojmom spletna socialna omrežja razumemo spletne storitve, v okviru katerih družbeni akterji lahko oblikujejo svoj zasebni ali delno zasebni profil in se povezujejo z drugimi družbenimi akterji v omrežju (npr. Facebook, Twitter, Google+, LinkedIn, Myspace itd.) (boyd in Ellison 2007, 211).

³ S proučevanjem Bourdiejevih teoretičnih nastavkov lahko ugotovimo, da je teorija simbolne moči tesno prepletena z njegovo teorijo prakse ali povedano drugače, teorija prakse predstavlja integralni del teorije simbolne moči.

družbeno in funkcionalno raznolikih polj s sebi lastnimi regulacijskimi mehanizmi (Škerlep 1997; Wacquant 2006a). Splet po Bourdieuju lahko obravnavamo kot skupek družbenih polj, ki si določajo lastne vrednote in pravila, v okviru katerih se družbeni akterji »spopadajo«, da ohranijo ali spremenijo svoj položaj (Wacquant 2006a, 57–8). Družbena polja v okviru spleta se kažejo kot posamezna spletna mesta, skupine spletnih mest ali spletnih aplikacij, ki združujejo skupine medsebojno povezanih družbenih akterjev, ki v strukturiranem prostoru t. i. polja, na podlagi distribucije različnih virov ali kapitalov zasedajo različne pozicije (Bourdieu 1991). To pomeni, da so polja tako avtonomni prostori kot tudi prostori konfliktov in tekmovanj (DiMaggio 1979; Wacquant 2006a), v katerih pravila določajo tisti akterji, ki so akumulirali največ kapitala ustrezne vrste (Škerlep 1997, 238). Spletna mesta kot polja so vedno naklonjena določenim praksam družbenosti in izmenjavi znanja ter dajejo prednost točno določenim oblikam kapitala. Vsako polje znotraj spleta predpostavlja določena družbena pričakovanja, vedenja in občutenja, ki jih lahko družbeni akterji z največ akumuliranega kapitala znotraj polja lahko tudi aktivno preoblikujejo in ponovno definirajo (Wu Song 2010, 257). V poljih spleta bi lahko govorili o digitalnem habitusu kot načinu razmišljanja in uporabljanja tehnologije ali kot matrici zaznav, vrednotenj in praks, ki so tako sistem dispozicij praktičnega delovanja akterjev v okviru spletnih mest, kot tudi sistem, ki generira strategije vsakdanjega praktičnega soočanja družbenih akterjev s spletnimi družbenimi situacijami (Bourdieu 1991; Škerlep 1997; Luke 2002; Wu Song 2010). Tovrstno pojmovanje spleta lahko, kot želimo pokazati, učinkovito usmerja novi zorni kot analize opolnomočenja v okviru spleta.

V okviru pojmovanja opolnomočenja se izpostavljajo dvomi, ki izvirajo iz številnih razlikovanj o njegovem razumevanju, pojmovanju in uresničevanju (Stein 1997; Mehra in drugi 2004; Mosedale 2005; Harrison in drugi 2006; Fortunati 2009). Opredelitve opolnomočenja na eni strani obsegajo razumevanje pojma kot pooblastitev družbenih akterjev za doseganje določenih pravic in možnosti in z njimi povezanimi dolžnostmi, odgovornostmi in omejitvami (Thomas in Velthouse 1990; Kamin 2006). Na drugi strani pa se v ospredje postavlja opredelitev opolnomočenja kot krepitev moči družbenih akterjev in možnost njene uveljavitve v procesih družbenih sprememb (Stein 1997; Mosedale 2005; Fortunati 2009). Pri tem ni skupnega soglasja, v kakšnih kontekstih in ravneh se opolnomočenje lahko pojavlja in kateri pogoji in razsežnosti morajo biti izpolnjeni, da lahko govorimo o njegovem uresničevanju. Za pojem opolnomočenja namreč ni ne sinonimov ne konsistentne definicije (Stein 1997, 61). Komponente pojma lahko obsegajo vse od političnih, psiholoških,

organizacijskih, potrošniških pa do zdravstvenih in izobraževalnih kontekstov (Thomas in Velthouse 1990; Stein 1997; Harrison in drugi 2006). Iz večdimenzionalnosti pojma izhaja nevarnost, da bo postal le moden, a prazen označevalec brez vrednosti in praktičnega pomena (Mosedale 2005, 252). V tem kontekstu je ideja spleta kot »orodja opolnomočenja« pogosto podvržena kritikam in nejasnostim (Harrison in drugi 2006; Carstensen in Winker 2007; Fortunati 2009). To nejasnost bo skušalo rešiti magistrsko delo, ki si za ključno raziskovalno vprašanje postavlja: **kako in na kakšen način lahko razumemo opolnomočenje v družbenih poljih spleta skozi Bourdieujevo teorijo simbolne moči.**

Bourdieujeva (1997) teorija simbolne moči temelji na ideji, da so družbena polja prizorišča simbolnih bojev, v katerih si družbeni akterji skozi procese ohranjanja in spreminjanja prizadevajo za moč nad oblikovanjem in vsiljevanjem legitimnega pogleda na družbeni svet in s tem tudi konstruiranje realnosti družbenega sveta. Konstrukcija realnosti družbenega sveta temelji, kot navaja Bourdieu (1991), na družbenih simbolih, ki se kažejo kot instrumenti komuniciranja in izražanja. S tega vidika v magistrski nalogi izhajamo iz predpostavk, da je: (1) komuniciranje ali natančneje računalniško posredovano komuniciranje v okviru spleta nujni pogoj za konstrukcijo in obstoj družbenih polj spleta, saj omogoča družbene prakse in povezovanje človeškega in tehnološkega bistva v oprijemljive razsežnosti vsakdanjega življenja (Carstensen in Winker 2007, 110); (2) komuniciranje osnovni pogoj in predpostavka opolnomočenja družbenih akterjev, saj se kot družbeni proces vzpostavlja v razmerjih med ljudmi (Hamelink 1995; Christens 2012; Williamson 2007; Fortunati 2009). Komuniciranje omogoča vzpostavljanje nenehnega pogajanja med družbenimi akterji in predstavlja ključni element (uresničevanja) opolnomočenja (Hamelink 1995, 148). Računalniško posredovano komuniciranje se kaže kot osnovni pogoj opolnomočenja v družbenih poljih spleta: z njegovo pomočjo se na osnovi večinoma tekstovnih izmenjav vzpostavljajo interakcije in delovanje družbenih akterjev v računalniških omrežjih (Herring 1996). Na podlagi Bourdieujeve teorije simbolne moči bomo skušali pokazati, da je jezik kot ključni element računalniško posredovanega komuniciranja vselej orodje in medij moči med družbenimi akterji ter sredstvo, s pomočjo katerega vstopamo na prizorišča simbolnih bojev, med katerimi so tudi družbena polja spleta (Bourdieu 1991; Bourdieu in Wacquant 2006).

Cilj magistrskega dela je s pomočjo Bourdieujeve teorije simbolne moči problematizirati, teoretizirati in analitsko razčleniti razumevanje opolnomočenja v družbenih poljih spleta, izhajajoč iz **predpostavke opolnomočenja na spletu – računalniško posredovanega**

komuniciranja –, ki v lastnem inštrumentu, torej jeziku, predstavlja izhodišče razmerij (simbolne) moči in neenakosti med družbenimi akterji. Pri tem bomo z magistrsko nalogo kot **analitsko-teoretično študijo** skušali pokazati, kako razmerja simbolne moči in potegovanje zanje v družbenih poljih spleta konstruirajo proces opolnomočenja. Zaradi nekonsistentnih opredelitev opolnomočenja bo magistrsko delo skušalo podati bolj enovito opredelitev opolnomočenja na spletu, kar bo omogočilo nadaljnjo, bolj specifično obravnavo v posameznih družbenih poljih spleta. Teoretizacija spleta in spletnih družbenih praks opolnomočenja z uporabo Bourdieujeve teorije simbolne moči predstavlja možnost oblikovanja uporabnega analitičnega orodja v internetnih, komunikoloških in socioloških študijah in hkrati podaja nastavke za nadaljnje empirično raziskovanje družbenih praks spleta.

Prvi del magistrske naloge temelji na opredelitvi družbenega prostora spleta in njegovih bistvenih razsežnosti (družbena polja spleta, digitalni habitus, spletne prakse), ključnih za razumevanje in pojmovanje spleta s pomočjo Bourdiejevih teoretičnih izhodišč. S tem postavimo analitični okvir za proučevanje opolnomočenja na spletu. V drugem delu naloge v središče postavljamo pojem opolnomočenja, ga analitično razčlenimo in oblikujemo njegovo bolj enovito opredelitev, ki predstavlja temeljno analitično izhodišče magistrskega dela. Na ravni razumevanja spleta v kontekstu Bourdiejevih družbenih polj v tretjem delu naloge vanje umestimo proces opolnomočenja. Izhajajoč iz Bourdieujeve teorije simbolne moči z analitsko-teoretično razčlenitvijo tako v zadnjem delu magistrskega dela interpretiramo opolnomočenje v družbenih poljih spleta.

2 Družbeni svet in družbeni prostor spleta

Za razumevanje družbenega sveta in realnosti s pomočjo Bourdieuevih teoretičnih nastavkov se je z analitičnega vidika treba naprej osredotočiti na epistemološka in metateoretska izhodišča, ki predstavljajo temeljni okvir vsakega teoretsko-analitičnega aparata. Bourdieu v svoji metateoretski tradiciji izhaja iz delitve družbenega sveta na objektivni in subjektivni zorni kot realnosti (1985; 1989; 1997; 2002[1984]); tudi dobra sociološka teorija naj bi dialektično upoštevala takšen dihotomen odnos (Stankovič 1999, 233). V okviru epistemološkega vidika ali teorije znanja je Bourdieu (1989) ugotavljal, da sociološke teorije v ospredje svoje obravnave navadno postavljajo le en zorni kot realnosti. Na eni strani objektivizem s poudarkom na družbeni strukturi zanemarja delovanje in izkustva družbenih akterjev, s katerimi oblikujejo, interpretirajo in tudi spreminjajo družbeno strukturo. Na drugi strani pa subjektivizem z osredotočenostjo na družbene interakcije v obravnavi družbenega sveta ne vključuje razumevanja objektivnih odnosov strukture, ki oblikujejo in strukturirajo okvire družbenega delovanja in zaznav (prav tam).⁴ Zato Bourdieu v vsem svojem teoretičnem delu poskuša nadgraditi in preseči takšno nasprotno delitev oblikovanja družboslovnega znanja in hkrati ohraniti spoznanja, pridobljena z obema pristopoma (Brubaker 1985, 746–7).

S tega vidika Bourdieu (1985, 723–4) pravi, da se sociologija kaže kot »*družbena topologija*«, v okviru katere se družbeni svet predstavlja kot večdimenzionalen prostor, ki je konstruiran na načelih diferenciacije ali distribucije. Slednja temelji na dejavnih skupnih lastnosti družbenih akterjev, ki določajo tudi njihovo relativno pozicijo v tem prostoru (prav tam). Bourdieu predstavi model družbeno stratificiranega prostora (Škerlep 1997, 236), v okviru katerega lastnosti družbenih akterjev v realnosti družbenega življenja delujejo kot distinktivni znaki ali znaki razlike (Bourdieu 1989, 20). Bolj kot so si družbeni akterji v družbenem prostoru blizu, več imajo skupnih lastnosti in bolj kot so si v prostoru oddaljeni, manjše so njihove podobnosti (Bourdieu 1989, 16; 1998a, 13). Skozi distribucijo lastnosti družbenih akterjev se družbeni svet objektivno kaže kot simbolni sistem, ki je organiziran po logiki razlikovalne

⁴ Bourdieu je v svojem teoretskem pristopu črpal iz številnih nastavkov socioloških teorij in pristopov, ki jih je glede na obravnavo družbenega sveta umestil kot objektivistične (strukturalizem, funkcionalizem, marksizem itd.) in subjektivistične (interpretativna sociologija, fenomenologija, etnometodologija itd.) (Brubaker 1985; Thompson 1991). Z izhajanjem iz povojne francoske intelektualne zapuščine se je takšna konfrontacija različnih pristopov vidno kazala med Sartrejevim voluntarizmom in strukturalizmom Levi-Straussa (Brubaker 1985), pri čemer je Bourdieu razvil izhodiščno tezo, »da nobeden od njiju ne more predstavljati ustreznega izhodišča za sociološko analizo« (Stankovič 1999, 232).

distance, pri čemer družbeni prostori delujejo kot simbolni prostori – prostori različnih življenjskih stilov (Bourdieu 1989, 20). Zaznava družbenega sveta je torej rezultat dvojnega strukturiranja, objektivno s strani družbene strukture, ki družbenim akterjem od zunaj pripisuje določene lastnosti, in subjektivno s strani družbenih zaznav, izkustev in delovanja akterjev, na podlagi katerih le-ti od znotraj oblikujejo medsebojne odnose in konstruirajo svoje položaje v družbi (prav tam). Skupaj oba mehanizma v delovanju sooblikujeta skupen družbeni svet – zdravorazumski družbeni svet, samoumeven svet ali vsaj minimalni konsenz o družbenem svetu. V družbeni svet, ki se predstavlja kot prostor z več dimenzijami, lahko umestimo tudi družbeni prostor spleta.

Preden začnemo razpravo o razumevanju spleta kot družbenega prostora je treba, zaradi ohranjanja jasnosti znanstvenega jezika, pojem spleta razmejiti in povezati s pojmom internet in kibernetični prostor ali kiberprostor. V kontekstu popularne rabe se pojme med sabo pogosto enači, pri tem pa je kiberprostor najširše in najbolj splošno rabljen (Koepsell 2000, 11). Kiberprostor lahko opredelimo kot virtualni prostor globalnih računalniških omrežij, informacijske in komunikacijske infrastrukture in sistemov, ki jih lahko delimo na internet, intranete in virtualno realnost (Dodge in Kitchin 2001). Če lahko internet umestimo v okvir kiberprostora in ga uporabljamo »za opis računalniško podprtega komunikacijskega omrežja, ki ga sestavlja neskončna veriga povezanih računalnikov« (Oblak in Petrič 2005, 13), je splet s tehnološkega vidika njegov sestavni del, ki se je z razvojem tehnologije, njegove strukture in s konvergenco vseh internetnih aplikacij v okvir spletnih tehnologij spremenil do te mere, da lahko danes o njem govorimo kot o dominantnem delu interneta, zaradi česar prihaja do pojmovnih nejasnosti. Splet je bil sprva zasnovan kot informacijski sistem, temelječ na hipertekstovnih povezavah, ki med seboj povezujejo spletne aplikacije integrirane v brskalnike, ki so enotni vmesnik dostopa do informacijskih baz in različnih oblik komuniciranja (Oblak in Petrič 2005, 14–15). Če je bila v začetku razvoja spleta poudarjena njegova informacijska plat, je danes poudarek na spletnih komunikacijskih, interakcijskih in družbenih razsežnostih. Tehnična opredelitev spleta tako predstavlja le okvir njegovega razumevanja kot družbenega omrežja, v okviru katerega se združujejo heterogene spletne prakse, ki vključujejo različne vidike in ravni družbenega življenja in razumevanje spleta v kompleksnosti družbeno-analitičnih razsežnosti (Oblak in Petrič 2005, 16).

Pojmovanje spleta kot družbenega prostora ima zametke že v času zgodnjega raziskovanja interneta in računalniško posredovanega komuniciranja konec 80. in v začetku 90. let, pri

čemer so opredelitve izhajale iz tradicionalnega dojemanja časa in prostora (Mitra in Schwartz 2001). Takšne opredelitve so zajemale predvsem delitev fizičnega⁵ in spletnega prostora in pojmovanje interneta kot novega prostorsko-časovnega pogoja družbenega delovanja in vzpostavljanja interakcij (Zhao 2004, 91). Spremembe pogojev družbenih interakcij in zavedanje o oblikovanju novih potencialnih oblik družbenega prostora je skozi čas spremljala opredelitev spleta kot nove virtualne realnosti, ločene od fizične (Foster 1996), kot nove javne domene (Zhao 2006), kot dopolnilnega družbenega prostora fizičnemu (Driskell in Lyon 2002), vse do razumevanja konvergence in prepletanja fizičnega in spletnega prostora (Zhao in drugi 2008; Wu Song 2010; Hirzalla in van Zoonen 2011). Splet kot družbeni prostor lahko razumemo kot prostor, ki je izjemno integriran v obstoječe prakse in družbene odnose t. i. fizičnega prostora (Wellman in drugi 2002). Takšna opredelitev še vedno vključuje tradicionalno vezanost na prostor in čas, kar implicitno posreduje razumevanje družbenega sveta kot skupka večdimenzionalnih fizičnih in spletnih prostorov. Z vstopom spleta na raven vsakdanjega družbenega življenja se je preoblikovalo dojemanje časa in prostora, javnega in zasebnega, razumevanje ločnic družbenega konteksta ipd., kar je vplivalo na ponovno definiranje ideje o prisotnosti družbenih akterjev v realnem prostoru in odnosa z njim (Mitra in Schwartz 2001; Farinosi 2011). Z osredotočanjem na razumevanje spleta kot družbenega prostora z izhajanjem iz, vendar hkrati preseganjem, tradicionalnega pojmovanja prostora, se pokaže potreba po definiranju spletnega prostora kot sintetičnega prostora medsebojnega in simultane delovanja obeh vidikov spletne in fizične integracije (Mitra in Schwartz 2001).

Tako kot drugi prostori družbenega sveta je tudi splet vključen v dvojne mehanizme strukturiranja, ki skupaj gradijo samoumevnost vsakdanjega življenja in reprezentativnost družbene realnosti. S tega vidika splet lahko razumemo kot sintetičen družbeni prostor samoumevne vsakdanje realnosti (Mitra in Schwartz 2001; Zhao in drugi 2008; Matzat 2010; Hirzalla in van Zoonen 2011). Ohranjanje samoumevnosti družbenega prostora temelji, kot navaja Bourdieu (1991, 166), na simbolih družbenega sveta, ki delujejo kot inštrumenti znanja in komunikacije in omogočajo konsenz pomenov v družbenem svetu, tj. konsenz, ki temeljno prispeva tudi k reprodukciji družbenega reda. Takšna Bourdieujeva teoretična izhodišča

⁵ Delitev fizični in spletni prostor se navezuje na angleško terminologijo »online« in »offline«. S pojmom fizični prostor nakazujemo na okolje, v katerem prevladuje neposredno medosebno komuniciranje in interakcije med družbenimi akterji, v primerjavi s spletnim prostorom, ki se ga v prevladujoči meri povezuje z računalniško posredovanim komuniciranjem (Wellman in drugi 2002). Kot pokažemo v nadaljevanju, pa sta prostora med sabo izredno prepletena in povezana.

izhajajo iz teorije družbene konstrukcije realnosti in neofenomenološke tradicije in izvirajo iz teze, da so ključno sredstvo ohranjanja družbene realnosti komuniciranje, jezikovne izmenjave in izražanje (Berger in Luckmann 1967). Za razumevanje realnosti vsakdanjega življenja je tako ključno razumevanje jezika, ki si ga delimo z drugimi akterji v družbenem prostoru (Berger in Luckmann 1967, 36–7). Izvorna tehnična zasnovanost spleta kot hipertekstovnega informacijskega sistema govori o njegovi naravi tekstualnosti in z njo povezanimi družbeno-kulturnimi posledicami (Oblak in Petrič 2005, 15). Razumevanje realnosti družbenega prostora spleta tako temelji primarno na razumevanju osrednje oblike komuniciranja v tovrstnih okvirih. Računalniško posredovano komuniciranje predstavlja nujni pogoj obstoja družbenega prostora spleta, ki enega od družbenih procesov tega prostora ne manifestira zgolj pojmovno, temveč je njegov temeljni konstitutivni element (Oblak 2003, 54). S tega vidika lahko družbeni prostor spleta opredelimo kot diskurzivni prostor ali pripovedni prostor (Jones 1997; Mitra in Schwartz 2001; Herring 2010), ki v prevladujočih oblikah temelji na tekstovnih in jezikovnih izmenjavah, ki gradijo družbenost prostora s povezovanjem družbenih akterjev v medsebojne odnose. S tega vidika izhajamo iz predpostavke, da je računalniško posredovano komuniciranje nujni pogoj za konstrukcijo in obstoj družbenega prostora spleta, saj opredeljuje družbene prakse in povezovanje človeškega in tehnološkega bistva v oprijemljive razsežnosti vsakdanjega življenja (Carstensen in Winker 2007, 110).

Objekte družbenega sveta kot simbolnega sistema se lahko zaznava, dojema in izraža na različne načine, iz česar izhaja tudi osnova za pluralnost mnenj in pogledov na zaznavo družbenega sveta (Bourdieu 1989, 20). Zaradi številnosti in raznolikosti mnenj, kaj naj bi družbeni svet predstavljal in kakšno družbeno realnost naj bi pojasnjeval, se oblikujejo, kot navaja Bourdieu (1989), temelji simbolnih bojev za moč oblikovanja in vsiljevanja legitimnega pogleda o družbenem svetu (prav tam). Simbolni boji za zaznavo družbenega sveta se pojavljajo v dveh oblikah, in sicer v objektivni ali reprodukcijski in subjektivni ali spreminjajoči obliki. Reprodukcijska družbenega sveta pomeni vključevanje kategorij dožemanja sveta skozi objektivne strukture v družbenem prostoru, na podlagi česar družbeni akterji sprejmejo družbeni svet kot samoumevnega, se mu ne upirajo in zato ne predstavljajo njegovih nasprotnih zaznav (Bourdieu 1991, 235). Na drugi strani zaznave družbenega sveta niso zgolj rezultat družbene reprodukcije, temveč tudi družbenih sprememb, v okviru katerih se poskuša spremeniti kategorije zaznav, vrednotenja in kognitivnih struktur, skozi katere se družbeni svet konstruira (Bourdieu 1989, 20). Kategorije zaznav in sheme klasifikacij, ki se

pojavnjajo kot besede in imena, ki tako konstruirajo kot tudi izražajo družbeno realnost, so vložek in tveganje v boju za legitimnost načel vizije in pogleda na družbeni svet (Bourdieu 1989, 20–1).

Takšno dvojno strukturiranje družbenega sveta je del vsakega družbenega prostora, zato bi lahko splošno rekli, da se reprodukcija vrši skozi objektivne družbene strukture, medtem ko družbene spremembe izhajajo iz subjektivnega dela družbenega sveta ali družbenega delovanja (prav tam). Z namenom presejanja dihotomije delovanja družbenega prostora na objektivistično in subjektivistično delitev Bourdieu (1985; 1989; 1998a; 2002[1984]) med strukturo in delovanjem vpelje vzajemno posredovanje. S teoretsko konstrukcijo »objektivne strukture« Bourdieu (1985) razume rekonstrukcijo ključnih značilnosti družbenega prostora, znotraj katerega je družbenim akterjem na podlagi njihovih lastnosti dodeljena relativna pozicija in natančen razred nasprotnih pozicij. Pripadnost družbenih akterjev določenemu položaju oblikuje sistem dispozicij, kar Bourdieu označuje s svojim temeljnim pojmom *habitus*. Habitus predstavlja tudi dialektičnega povezovalca ali »vezni člen med stratificiranim družbenim prostorom in posamezniki, ki le-tega prek svojega praktičnega delovanja reproducirajo« (Škerlep 1997, 239). Na ta način Bourdieu (2002, 90) skuša preseči »realizem strukture, h kateremu neogibno vodi objektivizem«, in subjektivizem, »ki nikakor ni sposoben utemeljiti nujnosti družbenega sveta«. Zato poudarja dialektično mesto habitusa, ki je strukturirana in strukturirajoča struktura ali načelo, ki generira strategije spopadanja družbenih akterjev s spreminjajočimi vsakdanjimi družbenimi situacijami (Bourdieu 1997, 72). Tako se kaže kot sistem prenosljivih dispozicij, v katere so integrirane pretekle izkušnje, zaradi česar deluje kot matrica dojemanj, presojanj in delovanja v družbenem prostoru (Bourdieu 1997, 95). Habitus deluje kot načelo konstrukcije objektivne strukture, ki ga Bourdieu imenuje *opus operatum*, in kot načelo generiranja družbenega delovanja, kar imenuje *modus operandi* (Škerlep 1997, 238). Družbeni prostor tako lahko razdelimo na relativno avtonomen niz družbenih polj (Bourdieu 1985; 1991), znotraj katerih družbeni akterji zasedajo določene pozicije na podlagi lastnosti in virov, ki jih posedujejo, in na družbene prakse, ki jih družbeni akterji oblikujejo kot odgovor na strukturo družbenih polj ali kot prizadevanje pri zasledovanju ciljev (tudi družbenih sprememb) (Bourdieu 1985; 1991; 2002[1984]). Habitus tako predstavlja konstitutivno povezavo reprezentacije družbenega prostora (glej Tabelo 2.1), tj. povezavo med oblikovanjem klasifikacijskih družbenih praks in zmožnostjo razlikovanja in vrednotenja tovrstnih praks v okvirih družbenih polj (Bourdieu 2002[1984], 170).

Tabela 2.1: Konstitucija družbenega prostora

subjektivni del	habitus (dialektični povezovalac)	objektivni del
družbene prakse		družbena polja
družbeno delovanje		družbena struktura

Konstitucijo družbenega prostora z razmerjem praksa-habitus-polje v prostoru spleta lahko v grobem ponazorimo s primerom (Usenet) spletnih novičarskih skupin. Družbeno polje se v okvirih takšnih skupin kaže kot spletno mesto, znotraj katerega je hierarhično organiziran forum, v katerem si družbeni akterji izmenjujejo elektronska sporočila (Marcoccia 2004, 117). Družbene prakse v spletni novičarski skupini se kažejo kot branje in pisanje sporočil, s pomočjo katerih družbeni akterji vzpostavljajo medsebojne interakcije (Marcoccia 2004, 118). Takšna predstavitev družbenega prostora spleta je izredno poenostavljena, pri čemer družbenega polja spletnih novičarskih skupin ne moremo označiti zgolj kot obliko tehnološke platforme, saj okvire takšne strukture določajo tudi vnaprej postavljene vloge, norme in položaji družbenih akterjev, ki vstopajo v takšen družbeni prostor. Habitus deluje kot način razmišljanja in uporabljanja tovrstne oblike tehnologije ali kot matrica zaznav, vrednotenij in praks, ki so tako sistem dispozicij praktičnega delovanja družbenih akterjev v okviru spletne novičarske skupine kot tudi sistem, ki generira strategije vsakdanjega praktičnega soočanja družbenih akterjev s spletnimi družbenimi situacijami (Bourdieu 1991; Škerlep 1997; Luke 2002; Wu Song 2010). V okviru družbenega polja spletnih novičarskih skupin je, kot navaja Marcoccia (2004, 118–9), mogoče oblikovati pet oblik elektronskih sporočil glede na: a) časovno opredelitev, b) teme, ki so hierarhično organizirane, c) naslovnika, č) namen sporočil in d) način njihovega posredovanja. V družbenih poljih spletne novičarske skupine družbeni akterji s svojimi praksami odgovarjajo na strukturo polja z oblikovanjem vnaprej določenih oblik sporočil, se vključujejo v proces izpostavljanja, umeščanja in razdelitve tem, načine sodelovanja v razpravah ipd., vendar obenem preoblikujejo in dopolnjujejo strukturo polja z npr. vključevanjem novih načinov posredovanja sporočil, ki jih struktura polja ni predvidevala ali pa s ponovnim definiranjem veljavnih ali legitimnih družbenih norm spletne novičarske skupine.

Z navedenim primerom smo skušali pokazati dinamičnost družbenega prostora spleta in hkrati kompleksnost delovanja in razumevanja razmerja praksa-habitus-polje, ki se manifestira v vsakem družbenem prostoru. Kompleksnost družbenega prostora spleta od nas ne zahteva

zgolj podrobnejšega vpogleda v mehanizme razmerja praksa-habitus-polje, temveč tudi razumevanje spleta z vidika vzajemnega prepletanja tehnoloških artefaktov in družbenih kontekstov. Tovrstno perspektivo nam omogoča natančneje opredeliti in razčleniti pristop razumevanja spleta kot socio-tehničnega sistema, v katerem se hkrati kažejo vzporednice z bourdieujevskim pogledom na družbeni prostor, pri čemer se specifičnost delovanja družbenega prostora spleta odraža tudi v primernosti uporabljenega pojmovanja: spletne prakse-digitalni habitus⁶-družbena polja spleta.

2.1 Splet kot socio-tehnični sistem in razmerje spletne prakse-digitalni habitus-družbena polja spleta

Z opredelitvijo spleta kot družbenega prostora smo jasno pokazali, da ga ne moremo razumeti zgolj s tehnološko-informacijske plati, temveč vzpostavlja vzajemno prepletanje in odvisnosti med tehnologijo, družbo in njenimi akterji. Tehnološki artefakti so vedno rezultat kompleksne interakcije med tehnološkimi zmožnostmi in interesi, vrednotami in normami posameznikov, skupin kot tudi organizacij (Pinch in Bijker 1984; Bijker in Law 1992). Tehnologija torej ni zgolj nabor strojne in programske opreme, temveč so vanjo vgrajene družbene potrebe, vrednote in norme, ki so tako posledica kot vzrok različnih družbenih praks raznolikih družbenih akterjev (Kline in Pinch 2006). Takšno razumevanje izhaja iz socio-tehnične perspektive,⁷ ki poskuša vzpostaviti pogled, ki neprednostno obravnava materialne artefakte in družbene prakse in jih povezuje v vzajemno osnovano enoto (Kling 2003; Lamb in Sawyer 2005; Sawyer in Tyworth 2006). Družbeni akterji s svojim delovanjem oblikujejo in spreminjajo družbene kontekste in uporabo tehnologije ter se hkrati podrejajo omejitvam družbene strukture (Sawyer in Tyworth 2006). Takšna perspektiva omogoča preseganje razumevanja enosmernih, linearnih in tehnološko determinističnih učinkov tehnologije (Pinch

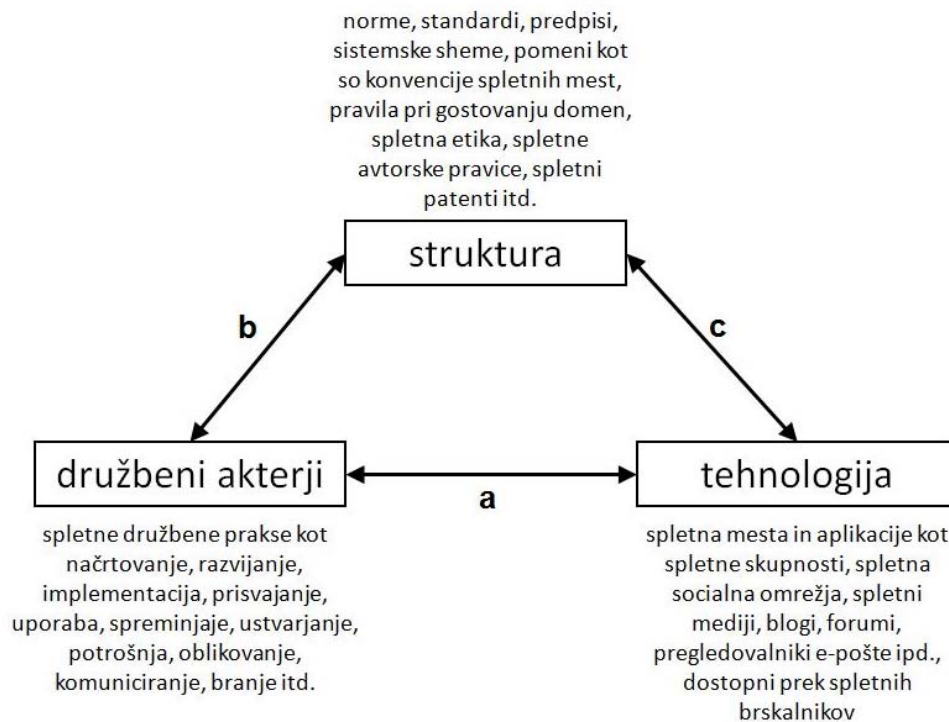
⁶ V družbenih poljih spleta se na ravni opredelitve habitusa odpira tudi možnost njegovega pojmovanja kot *spletnega habitusa*. Z definiranjem spletnega družbenega prostora kot sintetičnega družbenega prostora vsakdanje realnosti in z vstopom visoke stopnje konvergence tehnoloških artefaktov (računalnikov, tabličnih računalnikov, prenosnih računalnikov, mobilnih telefonov, dlančnikov itd.), s pomočjo katerih integriramo t. i. fizičen in spletni prostor, je neprimerno, da bi govorili le o spletnem habitusu. Pri tem namreč ne gre zgolj za apropiacijo, uporabo in oblikovanje veščin na ravni spleta, temveč za soočanje z različnimi oblikami IKT, ki predstavljajo način vstopanja in delovanja v družbenih poljih spleta. S tega vidika digitalni habitus natančneje zaobjema pojmovanje habitusa v družbenih poljih spleta.

⁷ Perspektivo socio-tehničnega sistema vključujejo številna področja in pristopi, med katerimi so tako pristopi znanosti, tehnologije in družbe (*»science, technology and society«*), družbena konstrukcija tehnologije (*»social construction of technology«*), družbeno oblikovanje tehnologije (*»social shaping of technology«*), teorija akter-omrežja (*»actor-network theory«*), družboslovna informatika (*»social informatics«*) itd., ki so se oblikovali kot kritični odziv na tehnološko deterministični diskurz v znanosti.

in Bijker 1984; Kling 2000; Wajcman 2002; Van House 2004) in s tem ponuja analitičen aparat tudi pri obravnavi kompleksnosti spleta.

Pojmovanje spleta kot socio-tehničnega sistema vpeljuje prepleten model medsebojnega konstruiranja tehnologije v uporabi, družbenih struktur in akterjev, ki vanj vstopajo (Kling 2000). Na ravni spleta se tehnologija manifestira kot medsebojno povezana spletna mesta in aplikacije, ki se lahko v svoji specifični tehnološki platformi kažejo kot npr. spletne skupnosti, spletna socialna omrežja, spletni mediji, blogi, forumi, pregledovalniki elektronske pošte ipd., do katerih družbeni akterji dostopajo prek spletnih brskalnikov (glej Slika 2.1). V tem kontekstu tehnologija nastopa kot produkt družbenih praks (npr. načrtovanja, razvoja, uporabe, prilagajanja in spreminjanja itd.) in kot medij družbenih praks, ki omogoča in hkrati omejuje družbeno delovanje akterjev z zagotavljanjem interpretativnih shem, struktur in norm (Orlikowski 1991) (povezava **a** v Sliki 2.1). Družbena struktura se v okviru spleta kaže kot specifične norme, standardi, zakoni, predpisi, sistemske sheme itd., ki jih konkretnije lahko ponazorimo s primeri kot so konvencije spletnih mest, pravila pri gostovanju domen, spletna etika, spletne avtorske pravice, spletni patenti ipd. Na tem mestu je treba omeniti, da družbeno strukturo lahko obravnavamo kot širšo strukturo spleta ali kot specifične strukture, tj. norme, pravila, organizacijo, ki so lastne posameznim poljem spleta. Pri tem družbena struktura (širše ali bolj specifično zastavljena) postavlja družbenim akterjem pogoje, usmeritve in predpise pri njihovi interakciji s tehnologijo, ki se udeležujejo na ravni namenov, standardov, norm, artefaktov, znanja in sredstev, s katerimi lahko družbeni akterji razpolagajo (Orlikowski 1991; Flanagin in drugi 2000). To ne pomeni, da so družbeni akterji omejeno vpeti v strukturo, ampak jo s svojim delovanjem in načrtno usmerjenostjo lahko tudi spreminjajo in dopolnjujejo (povezava **b** v Sliki 2.1). Tako kot družbeni akterji vstopajo v družbeno strukturo, je vanjo vpeta tudi tehnologija, ki na eni strani vpliva, reproducira in spreminja strukture tega, kar je označeno kot pomembno, dominantno in legitimno (prav tam). Na drugi strani pa tudi družbena struktura vzajemno oblikuje tehnologijo, ji daje pomene in mesto v družbenem svetu (povezava **c** v Sliki 2.1). Shema medsebojnega delovanja strukture, družbenih akterjev in tehnologije, kot jo predpostavlja socio-tehnični sistem, je tako mogoče predstaviti tudi na primeru spleta in njegovih specifičnih konstitutivnih elementov (Slika 2.1).

Slika 2.1: Shema socio-tehničnega sistema in njegova aplikacija na splet

Opredelitev spletnega prostora kot sintetičnega prostora medsebojnega in simultane delovanja več vidikov spletne in fizične integracije pomembno vpliva na razumevanje vloge družbene strukture in praks v tovrstnih okvirih. Te se ne kažejo le kot rezultat spletnih kontekstov prostih določitev t. i. fizičnega družbenega prostora; na ravni opredelitve spletnega družbenega prostora kot sintetičnega prostora govorimo o vzajemni prepletenosti spletnih in fizičnih družbenih struktur in praks, ki se zaradi integracije prostorov medsebojno preoblikujejo, vplivajo in dopolnjujejo. Sintetičnost spletnega prostora lahko poenostavljeno ponazorimo s primerom prepletanja spletnih in fizičnih skupnosti. Van Dijk (1998) navaja, da člani fizičnih skupnosti v spletne skupnosti prinesejo neke vrste »prtljago«, v kateri so zapakirane njihove identitete, norme, načini povezovanja ipd. Če to še nadgradimo s spoznanjem, da je spletni družben prostor preplet tesne konvergence tradicionalno fizičnega in spletnega prostora, lahko rečemo, da proces »vnašanja prtljage« deluje vzajemno. Družbeni akterji v sintetičnem prostoru spleta povezujejo in prepletajo vloge, pravila, vrednote, norme, načine izražanja in komuniciranja ipd., ki so jih oblikovali v strogo spletnem in fizičnem okolju.

Razumevanje spleta kot socio-tehničnega sistema, ki izhaja iz medsebojnega povezovanja strukture, tehnologije in družbenih akterjev (Sawyer in Tyworth 2006), lahko tesno povežemo s teoretskimi izhodišči Bourdieuja in triado razumevanja družbenih prostorov prakse-habitus-

družbena polja. Element družbenih akterjev v predstavitvi spleta kot socio-tehničnega sistema se zrcali v bourdiejevskih družbenih praksah, medtem ko se struktura in tehnologija manifestirata v družbenih poljih, ki jih umestimo v družbeni prostor spleta. V družbenih poljih spleta se tako strukturirajo spletna mesta, ki se oblikujejo in ujemajo s širšimi družbenimi pričakovanji, družbenimi praksami, kognitivnimi dispozicijami, ki določajo, kaj pojmuje kot avtoriteto, znanje in kaj je v določenem času in prostoru legitimno in kaj ne (Wu Song 2010). Družbeni prostor spleta tako ne razumemo zgolj kot enostaven agregat družbenih akterjev in njihovih družbenih praks, ki niso le prepuščene odločitvam akterjev, niti ne strogo determinirane s strani družbenih polj (Jenkins 1992, 45). Na tem mestu Bourdieu z namenom presejanja relacije družbena struktura-delovanje ali družbena polja-prakse nadgradi s pojmom habitus, ki na eni strani regulira osnovne spretnosti in veščine družbenega delovanja in na drugi strani uveljavlja principe vrednotenja in konstrukcije družbenega sveta družbenih akterjev (Škerlep 1997, 240). Bourdiejev teoretsko-analitični aparat nam lahko pomaga pri razumevanju konstitucije družbenega prostora spleta z vpeljavo in aplikacijo njegovih temeljnih pojmov v pojmovno preoblikovano razmerje spletne prakse-digitalni habitus-družbena polja spleta (Tabela 2.2).

Tabela 2.2: Konstitucija družbenega prostora spleta

subjektivni del	habitus (dialektični povezovalac)	objektivni del
družbene prakse		družbena polja
družbeno delovanje		družbena struktura
spletne prakse	digitalni habitus	družbena polja spleta

2.1.1 Družbena polja spleta

Družbeni prostor ni »brezšivna celota, ki jo integrirajo systemske funkcije, skupna kultura /.../, temveč skupek relativno avtonomnih sfer /.../« (Wacquant 2006a, 57) ali odprte množice relativno neodvisnih družbenih polj (Bourdieu 1991, 245). V okviru Bourdiejevega (1989) modela družbeno stratificiranega prostora so družbeni akterji znotraj družbenih polj razporejeni glede na lastnosti, ki jih posedujejo, in glede na bližino ali oddaljenost z drugimi akterji v družbenih poljih. S tega vidika Bourdieu družbena polja v svojih delih poimenuje

tudi kot »trge«⁸ ali »prostor iger« in se kažejo kot strukturiran prostor položajev, v katerem so pozicije družbenih akterjev in njihovi medsebojni odnosi določeni glede na različne oblike virov ali *kapitalov* (Thompson 1991, 14). Kapital lahko opredelimo kot akumulirano obliko dela, tako materializirano kot utelešeno, in se lahko pojavlja v različnih oblikah (Bourdieu 2002[1986], 280). S pojmom kapitala Bourdieu označi »vse tiste dobrine ali lastnosti posameznih akterjev, skupin ali razredov, ki so družbeno redke in zaželene in si jih zato družbeni akterji poskušajo prisvojiti« (Škerlep 1997, 237). Vpeljava pojma kapital v središče družbenih polj predpostavlja, da so sredstva ali viri (kapitali) med družbenimi akterji različno porazdeljeni in da se lahko med seboj oplajajo in akumulirajo (Kamin in Tivadar 2011). Iz tega izhaja, da se družbena polja predstavljajo kot družbeno strukturiran prostor, v katerem se družbeni akterji »spopadajo«, da ohranijo ali spremenijo meje in oblike svojega položaja (Wacquant 2006a, 57).

Družbena polja se torej kažejo kot sistem vzorcev objektivnih sil, ki se vsiljuje vsem družbenim akterjem, ki vanj vstopajo (Bourdieu 1991, 230; Wacquant 2006a, 57). Pri tem družbeno polje ne deluje kot preprost prostor mehničnega agregiranja kapitalov, ampak deluje na ravni strukture *igre*, v okviru katere kapitali opredeljujejo možnosti dobička v določenem polju (Bourdieu 1991, 230; 2002[1984], 113). Vsako družbeno polje ali »trg« tako poseduje svojo notranjo logiko in lastna regulacijska načela, v skladu s katerimi se vsako polje odziva na točno določeno obliko kapitala (Bourdieu 1991; Wacquant 2006a). Kapital se pojavlja v treh temeljnih oblikah: (1) kot *ekonomski kapital*, ki se nanaša na materialno lastnino in ga je mogoče zamenjati za denar in se lahko kaže tudi v institucionaliziranih lastninskih pravicah; (2) kot *kulturni kapital*, ki se kaže v treh pojavnih oblikah, in sicer institucionalizirani (izobrazbene kvalifikacije, stopnja izobrazbe, častni akademski nazivi ipd., ki jih podeljujejo izobraževalne institucije), utelešeni (zgodovina materialnih in kulturnih razmer, v katerih smo živeli, in so vpisane v naše telo ter se kažejo v tem, kako smo videti, kako govorimo, gestikuliramo, se držimo itd.) in objektivirani obliki (izdelki kulturne produkcije v materialni obliki in veščine njihove uporabe); (3) kot *socialni kapital*, ki se kaže kot agregat dejanskih ali potencialnih virov, ki izhajajo iz posameznikovih omrežij,

⁸ Bourdieu si je v svojih teorijah »izposojal« izrazoslovje ekonomije, ki ga je prilagodil na raven analize polj družbenih praks (Thompson 1991, 15). S tega vidika je Bourdieu pogosto napačno razumljen, saj lahko daje vtis, da družbene interakcije razume kot stroge ekonomske transakcije in da posledično v svojih teorijah vključuje obliko ekonomskega redukcionizma. V svojem zgodnjem raziskovanju se je ukvarjal s sociologijo ekonomije (Swedberg 2011), iz česar izhaja, da pri svojem interpretiranju družbenih odnosov in interakcij vključuje termine ekonomije, ki jih poskuša integrirati v veliko bolj sofisticiran in kompleksen teoretičen nabor analize družbenega sveta, kot je ekonomski redukcionizem (Thompson 1991, 15).

institucionaliziranih odnosov medsebojnega poznavanja in priznanja ali, z drugimi besedami, članstva v družbenih skupinah in drugih oblik družbenega povezovanja (Bourdieu 1985; Bourdieu 1989; Škerlep 1997; Bourdieu 2002[1986]; Kamin in Tivadar 2011). Poleg navedenih temeljnih oblik kapitala Bourdieu v svojih delih govori tudi o političnem, lingvističnem, akademskem, artističnem kapitalu (DiMaggio 1979; Bourdieu 1991), osrednjo vlogo v družbenih poljih pa igra *simbolni kapital*.

Simbolni kapital zajema vse vrste zgoraj navedenih kapitalov in lahko o njem govorimo, ko so različnim oblikam kapitala (socialni, ekonomski, kulturni) s strani družbenih akterjev podeljene kategorije zaznav, klasifikacijske in kognitivne sheme, ki so integrirane v objektivno strukturo družbenega polja in vodijo v njihovo pripoznanje in podelitev vrednosti (Bourdieu 1998a, 47, 85). S tega vidika se simbolni kapital kaže kot kapital s kognitivno osnovo, ki se odziva na družbeno konstruirana kolektivna pričakovanja in verovanja ter lahko deluje tudi z distance in brez fizičnega stika (Bourdieu 1998a, 85, 102). Simbolni kapital lahko ni nič drugega kot ekonomski, socialni ali kulturni kapital, ki je v družbenem polju pripoznan in se lahko kaže kot kompetenca, uspešnost, avtoriteta, sloves, čast, uradno priznanje ali legitimnost in prestiž, ki vsiljuje distinkcijo v primerjavi s tistimi, ki ga posedujejo v manjših količinah (Bourdieu 1985; Bourdieu 1989; Škerlep 1997).

Kapital lahko obstaja v različnih oblikah in v različnih pogojih. Po logiki svojega delovanja se ena oblika kapitala lahko preoblikuje, oplaja in spreminja v drugo obliko, kar pomeni, da so oblike kapitalov med seboj tesno povezane (Swartz 1998; Bourdieu 2002[1986]; Kamin in Tivadar 2011). Bourdieu (2002, 223) to ponazori: »Ekonomski kapital ne deluje drugače kot ublažena oblika simbolnega kapitala. Ta rekonverzija kapitala, ki je pogoj njegove učinkovitosti, nikakor ni samodejna. Poleg popolnega poznavanja ekonomske logike denegacije zahteva nenehno skrb in *delo*, nujno potrebno za vzpostavitev in vzdrževanje razmerij«. Takšna preoblikovanja in dopolnjevanja oblik kapitalov zahtevajo nenehen trud in vlaganje časa (Bourdieu 2002[1986]). Oboje je potrebno tudi pri akumulaciji in večanju količine posedovanega kapitala (prav tam).

Akumulacija kapitala, bodisi v objektivizirani bodisi utelešeni obliki, zahteva čas. Kapital zmore proizvesti profit oz. se lahko reproducira v identični ali razširjeni, oplemeniteni obliki. Hkrati ima tendenco vztrajnosti oz. sile, vpisane v objektivnost stvari na način, da ni vse enako mogoče ali nemogoče. Struktura porazdelitve različnih tipov in podtipov kapitala v danem trenutku predstavlja značilno strukturo družbenega sveta, tj. nabor ovir, ki so vpisane v realnost

tega sveta, in ki usmerjajo njegovo obstojno delovanje, delujoč možnosti uspeha različnih praks (Bourdieu 2002[1986], 280).⁹

V kontekstu naše razprave lahko družbena polja spleta opredelimo kot skupek spletnih mest in aplikacij, v okviru katerih družbeni akterji poskušajo akumulirati tisto obliko kapitala, ki odgovarja regulacijskemu načelu ali imanentni logiki izbranega družbenega polja spleta. Struktura porazdelitev kapitalov v točno določenem družbenem polju spleta govori o realnosti izbranega družbenega prostora in s tem usmerja pojavljajoče družbene prakse akterjev. Kapital je tako lahko razumljen kot »vir prilaščanja priložnosti, ki so teoretično dostopne prav vsem« (Bourdieu 2002, 108). Če se osredotočimo na spletno skupnost kot eno izmed družbenih polj spleta, se elementi, kot so način, kako je spletna skupnost strukturirana za vzdrževanje družbenega reda, ali kot so družbeni običaji in kodeksi družbenih praks, ki se jih pričakuje od družbenih akterjev (ali članov skupnosti), oblikujejo v strukturiran prostor, znotraj katerega družbeni akterji na ravni interakcij ponotranjijo normativne okvire spletne skupnosti in avtoriteto ter si v skladu s tem prizadevajo za legitimnost (Wu Song 2010, 257). Z namenom doseganja določenih položajev, avtoritete in tudi legitimnosti določene oblike družbenih praks v okviru spletne skupnosti, si družbeni akterji prizadevajo za akumulacijo točno določenih oblik kapitalov, ki jih na ravni strukture »igre« ali »trga« lahko unovčijo kot presežek ali korist in s tem ohranijo ali spremenijo obliko ali mejo svojega položaja. V okviru npr. spletnih skupnosti prakse¹⁰ si družbeni akterji prizadevajo akumulirati predvsem kulturni kapital, ki ga lahko preobrazijo v socialne prednosti (kot so večje število vezi v socialnem omrežju, družbene zveze in poznanstva). Te se lahko na ravni distinkcije z drugimi akterji pripozna in opremi z vrednostmi ali simbolnim kapitalom, ki se manifestira kot ugled, spoštovanje, avtoriteta ipd.

Pri tem je treba poudariti, da je izkupiček od naložbe v neko obliko kapitala vedno odvisen tudi od povpraševanja in pogostosti pojavljanja v danem družbenem polju in času (Bourdieu 2002[1986]; Kamin in Tivadar 2011). Tako se v spletnih socialnih omrežjih kot eni izmed oblik spletnih družbenih polj, ki v ospredje postavljajo komponento druženja in medsebojnega povezovanja, izpostavlja osrednjost socialnega kapitala. Ta se med drugim kaže v številu t. i. »prijateljev« ali »sledilcev« (*followers*), ki jih družbeni akterji imajo (Ellison in drugi

⁹ Slovenski prevod vzet iz Kamin in Tivadar (2011, 1020).

¹⁰ Spletne skupnosti prakse ali »*online communities of practice*« so skupnosti, v okviru katerih si člani delijo skupne poklicne interese in se osredotočajo na domeno znanja, izobraževanja in učenja ter so vezane na točno določeno delovno področje, profesijo ali stroko (Stanoevska-Slabeva 2002; Matzat 2010).

2007), in ima tudi pomembno vlogo pri njegovem preoblikovanju v ekonomske prednosti. Število t. i. »prijateljev« in »sledilcev« v spletnem socialnem omrežju je lahko tudi pomemben kazalnik nišno usmerjenih potrošnikov, ki se lahko preoblikujejo v potencialne kupce, pa tudi v razširjevalce spletnih tržnokomunikacijskih sporočil. Oglaševalci v njih vidijo dejanske ekonomske koristi (Pate in Adams 2013). S procesi komercializacije, komodifikacije in privatizacije družbenih polj spleta številni avtorji (Hindman 2009; Wu Song 2010; Oblak Črnič in Prodnik 2012) poudarjajo, da spletni trgi vedno bolj sledijo notranji logiki ekonomskega kapitala, ki se lahko kaže v lastninjenju spletnih mest, aplikacij, programske opreme, spletnih storitev ipd., ki se lahko posredno ali neposredno pretvarjajo v denarno obliko. Ekonomski kapital se v okviru družbenih polj spleta tako pogosto kaže kot vir in posledica drugih oblik kapitalov (Kamin in Tivadar 2011), npr. v objektiviranem kulturnem kapitalu kot materialnih izdelkih tehnoloških razsežnosti in veččinah njihove uporabe, lažjem dostopu do socialnega kapitala in s tem do družbenih vez in poznanstev, do kompetenc, prestiža in uspešnosti, ki se manifestirajo skozi simbolni kapital itd. Na podlagi takšnih primerov je mogoče pokazati, da se tudi v družbenih poljih spleta, tako kot v drugih poljih, kapitali neenakomerno porazdeljujejo med družbene akterje, kar lahko vodi v njihovo »spopadanje« z namenom polastitve točno določenih oblik kapitalov in njihovega maksimiranja glede na regulacijska načela izbranega družbenega polja spleta.

Družbene akterje v družbenem polju lahko razvrstimo glede na tri temeljne dimenzije: (1) glede na celotni obseg ali količino kapitalov, ki jo posedujejo; (2) glede na strukturo ali razporeditev njihovih kapitalov in (3) glede na časovni razvoj obsega ali količine in strukture njihovih kapitalov (Bourdieu 1985; 1989; 1991; 1998a). S tega vidika lahko tudi družbena polja spleta opredelimo kot tridimenzionalni prostor, definiran glede na količino kapitala, razporeditev kapitala družbenih akterjev in spremembo navedenih lastnosti skozi čas (Bourdieu 2002[1984], 114). To tudi pomeni, da so tako družbena polja kot tudi družbena polja spleta vedno avtonomna, znotraj njih se oblikujejo njihova lastna »pravila igre«, ki so tako kot sama polja arteficialna in arbitrarna družbena konstrukcija (Škerlep 1997, 238). Iz tega izhaja, da »pravila igre« določajo in definirajo tisti družbeni akterji, ki posedujejo največji obseg ali količino kapitala izbrane oblike (Škerlep 1997; Kamin in Tivadar 2011). Ta se glede na kognitivno shemo družbenega polja predstavlja kot simbolni kapital ali kot podeljena avtoriteta in legitimnost, s tem pa tudi kot vzvod distinkcije med družbenimi akterji (Bourdieu 1985).

Na ta način v družbenih poljih prihaja do razlikovanja med družbenimi akterji: med tistimi, ki zasedajo podobne položaje in imajo s tem večjo verjetnost posedovanja enakih dispozicij, interesov in obsega podobnih oblik kapitalov, in tistimi, ki so njihovo nasprotje (prav tam). Takšno porazdelitev družbenih akterjev v družbenih poljih Bourdieu (1985; 1991; 1998a) imenuje razred ali *verjetni razred*, ki se kaže kot nabor družbenih akterjev, ki v določenem družbenem polju pokažejo podobnosti v razporejanju določenih oblik kapitalov in uveljavljanju interesov na raznolikih področjih. Z opredelitvijo *verjetnih razredov, razredov »na papirju«* ali *teoretičnih razredov* se Bourdieu (1985) poskuša oddaljiti od Marxove opredelitve družbenih razredov kot *realnih razredov*,¹¹ ki jih objektivna homogenost pogojev in skupni nameni povezujejo v združeno enoto skupine. Če bi poskušali zanikati obstoj družbenih razredov, bi s tem zanikali tudi obstoj družbenih razlik in principov razlikovanja v sistemu družbenih prostorov (Bourdieu 1998a, 12). S tega vidika je mogoče ugotoviti, da je družbeni prostor vedno prostor razlik, v okviru katerega razredi obstajajo na ravni virtualnosti, ne kot nekaj danega in primarnega, temveč kot nekaj, kar se lahko izoblikuje (prav tam).¹²

Izoblikovanje družbenega razreda temelji na raznolikih sistemih dispozicij ali habitusu in različnih količinah kapitalov, ki jih družbeni akterji posedujejo, in so vedno vezane na zaporedje časa in akumulacijo različnih izkustev (Brubaker 1985; Škerlep 1997; Stankovič 1999). S tega vidika se družbeni razred ne kaže kot statična in fiksna določnost družbenih akterjev (Bourdieu 2002[1984]). Družbeni akterji na ravni časa neprestano prehajajo iz enega razreda v drugega (prav tam), s čimer pridobivajo nove dispozicije in hkrati ohranjajo stare, kar vodi od »restrukturiranja k restrukturiranju« habitusa (Bourdieu 1997, 87; Škerlep 1997, 241). Na ta način so družbeni akterji istega razreda soočeni s podobnimi situacijami in pridobivajo podobna izkustva, kar pomeni, kot navaja Bourdieu (1997, 85), da se podobno strukturira tudi njihov habitus ali *razredni habitus*, in dalje, da so družbene prakse akterjev medsebojno »objektivno harmonizirane in orkestrirane« (Škerlep 1997, 241).¹³ Razredni

¹¹ Bourdieu (1998a, 11) pri tem ne zanika možnost oblikovanja realnih razredov, pri čemer ugotavlja, da so realni razredi realizirani razredi ali drugače povedano, razredi, ki so se oblikovali na ravni politične mobilizacije ali kot rezultat boja za klasifikacije in konstrukcijo družbenega sveta.

¹² Bourdieu (2002[1984]) pri raziskovanju francoske družbe v študiji *Distinction: The Social Critique of the Judgement of Taste* na mestu obrazložitve raziskovalnega procesa pojasnjuje oblikovanja *konstruiranih razredov* v namene študije, ki se jih opredeljuje na ravni posameznih kriterijev (npr. poklica), pri čemer se je potrebno vedno zavedati, da obstajajo raznoliki kriteriji in značilnosti, ki vplivajo na točno določene družbene pojave. Vključevanje konstruiranih razredov omogoča približanje raziskovalnega procesa družbeni realnosti in definiranje razlikovalnih elementov, ki so družbeno najbolj verjetni.

¹³ Z opredelitvijo razrednega habitusa se Bourdieu poskuša umakniti od opredelitve razreda kot skupine posameznikov, ki pripadajo enakemu ekonomskemu položaju in družbenemu statusu, in se ga meri kot agregat

habitus govori o načelu *sociacije*, in sicer zato, »ker svoji kategoriji sodbo in dejanje, ki prihajata iz družbe, delimo z vsemi tistimi, ki so bili podvrženi podobnim družbenim razmeram in pogojenostim« (Wacquant 2006b, 128). To ne pomeni, da imajo družbeni akterji istega razreda enaka družbena izkustva, temveč da je veliko bolj verjetno, da sta akterja istega razreda soočena s podobnimi družbenimi situacijami, kot pa družbena akterja različnih razredov (Bourdieu 1997, 85).

Na podlagi podobnega sistema dispozicij ali razrednega habitusa in količine določene oblike kapitalov, ki jih družbeni akterji posedujejo, se tudi v družbenih poljih spleta kažejo razlike in principi razlikovanja med akterji. V tem kontekstu bi lahko govorili o spletnih družbenih »razredih«, ki družbene akterje povezujejo na ravni bližine v družbenem polju spleta, obsega določenih oblik kapitala in razrednega habitusa, ki predpostavlja določene oblike družbenih praks, vedenj in odzivov na družbeno strukturo polja. Takšna razmerja med družbenimi akterji v okviru družbenih polj spleta lahko ponazorimo na primeru interaktivnih, spletnih, večuporabniških, virtualnih iger, v katerih družbeni akterji ali uporabniki prevzamejo določene vloge in sodelujejo v domišljjskem virtualnem okolju (ang. MUD,¹⁴ »*Multi-User Dungeon*«) (Reid 1998). Z vstopom uporabnikov v strukturo tovrstne igre so jim podeljene različne vloge, npr. *Bogovi* (»*Gods*«), *Čarovniki* (»*Wizards*«), privilegirani uporabniki, navadni uporabniki in gostje, na podlagi katerih so jim dodeljene različne funkcije in privilegiji – kako in komu lahko pošiljajo sporočila, ali imajo dostop do sistema programov in dokumentov, možnost ustvarjanja novih objektov, oblika nadzora ipd. (Reid 1998). Takšne oblike družbenih razmerij lahko poimenujemo kot »razrede« v družbenem polju MUD-a. Njihove razlike in podobnosti se v okviru MUD-a kažejo skozi ločene prostore, v katere lahko vstopajo točno določeni razredi ali vrsta uporabnika. Na ta način, kot navaja Reid (1998), *Bogovi* izpostavljajo svoj privilegiran status, legitimnost tega statusa in avtoriteto. V skladu s tem se oblikuje distanca med posameznimi uporabniki, kar dodatno potencira distinkcijo med enim in drugimi akterji. Tako kot v vsakem družbenem polju spleta tudi MUD predpostavlja točno določeno obliko kapitala, s pomočjo katere lahko igralci višajo stopnjo svojega ugleda

končnega števila bioloških individuov, čeprav na ravni empiričnih raziskav francoske družbe opredeli tri velike razrede: delavski razred (»*ouvriers*«), malomeščanski sli srednji razred (»*petite bourgeoisie*«) in meščanski razred ali buržoazijo (»*bourgeoisie*«) (Škerlep 1997).

¹⁴ MUD je virtualna računalniška igra, katere začetke lahko štejemo že iz konca 80ih let in je sprva obsegala avanturistično igro, v okviru katere so uporabniki lahko vstopali v fikijski svet tekstualnega virtualnega okolja, v katerega so dostopali prek računalniškega omrežja in kasneje interneta (Dourish 1998; Reid 1998; Kendall 1998). Njena glavna prvina je bila možnost sodelovanja in interakcije med več uporabniki naenkrat, poleg igranja igre pa tudi dostopanje do njenega programskega ozadja (Dourish 1998). Z razvojem tehnologije je mogoče do MUD-ovih portalov dostopati tudi prek spleta (Kendall 1998).

in posledično tudi prehajajo iz enega razreda v drugega. V okviru MUD-a se ceni znanje soustvarjanja in programiranja virtualnega okolja (Reid 1998). S tega vidika so npr. na raven *Čarovnika* lahko imenovani le tisti uporabniki, ki poskušajo zvišati obseg kulturnega kapitala, kateremu se v okviru družbenega polja MUD-a podeljuje vrednost. Ta se posledično lahko preobrazi v širjenje socialnega kroga s simbolnim priznavanjem talenta. Na podlagi takšnega delovanja uporabnik lahko prestopi v razred *Čarovnika*, s čimer pridobi nov sistem dispozicij, kar vodi od »restrukturiranja k restrukturiranju« (razrednega) habitusa. To se manifestira v oblikah družbenih praks, izkustev in načinih soočanja s spletnimi družbenimi situacijami, ki se z višanjem položaja v družbenem polju MUD-a lahko kaže z nižjo stopnjo nadzora, večjim dostopom do raznolikih programskih jezikov, možnostjo spreminjanja objektov itd. (Reid 1998). Čeprav je bil MUD prvotno zasnovan kot virtualna in fantazijska igra, v okviru katere družbeni akterji igrajo namišljene vloge, je mogoče opaziti, da družbeni akterji na raven spletnih družbenih praks vnašajo »resnične« oblike kapitalov, ki jih na ravni polja spleta poskušajo mobilizirati v skladu s predpostavljeno logiko MUD-a.

Na primeru MUD-a smo pokazali, da si družbeni akterji v družbenih poljih spleta neprestano prizadevajo za ohranjanje ali spreminjanje svojega položaja, kar govori o pomembni značilnosti družbenih polj. Ta so namreč prostori konfliktov in tekmovanj, v okviru katerih družbeni akterji poskušajo vzpostaviti monopol nad ustrezno in najbolj učinkovito obliko kapitala (Wacquant 2006a, 58). Družbena polja tako niso statični prostori, ampak postori reprodukcije in sprememb, v okviru katerih kapitali igrajo ključno vlogo. Na eni strani se kapitali lahko kažejo kot inštrumenti ohranjanja in reprodukcije družbene strukture polj, v skladu s čimer lahko govorimo o t. i. *poljih silnic* (*»fields of forces«*), ki vsilijo strukturo družbenim akterjem, ki vanje vstopajo (Bourdieu 1998a, 32), na način, da je le določena oblika kapitalov učinkovita pri ohranjanju družbenih položajev (Girling 2004, 43). Na drugi strani pa se kapitali manifestirajo kot objekti bojev (DiMaggio 1979; Bourdieu 2002[1984]; Crossley 2003; Girling 2004), zaradi česar lahko govorimo o *družbenih poljih bojev* (*»fields of struggle«*) kot o arenah konfliktov in prizoriščih simbolnih bojev, v okviru katerih se poskuša spreminjati in preoblikovati strukturo porazdelitve družbenih distinkcij (Bourdieu 1998a, 32). Dinamika polj se tako kaže v kapitalih, ki se reproducirajo ali producirajo kot dobiček prestižne distinkcije, in strategijah, »ki vzpostavljajo njihovo redkost in verovanje v njihovo vrednost« (Škerlep 1997, 247).

Družbena polja spleta se v svojem prepletanju tehnoloških artefaktov in družbene strukture, kot smo pokazali, ne kažejo kot mrtva struktura ali »niz praznih mest« (Wacquant 2006a, 59), temveč vedno kot prostor družbenih dejavnosti in »igre«, v okviru katere »igralci, ki verjamejo vanj, vstopijo in si dejavno prizadevajo za nagrade, ki jih ponuja« (prav tam). To močno govori o dinamičnosti družbenih polj spleta, ki na eni strani omogočajo reprodukcijo obstoječih regulacijskih načel in s tem ohranjanje vgrajenih spletnih norm, standardov in predpisov, in na drugi strani spreminjanje spletne strukture in v skladu s tem tudi njene imanentne logike. Pri tem je treba opozoriti, da družbena polja spleta tako kot druga polja ne delujejo izolirano, ampak vedno in zgoj v razmerju z digitalnim habitusom kot načinom razmišljanja in privzemanja tehnologije in matrico dojemanj, ki spodbuja inovativnost in ustvarjalnost, vendar vedno v mejah svojih struktur ali družbenih polj spleta, ki so digitalni habitus oblikovale.

2.1.2 Digitalni habitus

Pojem habitusa igra v Bourdiejevih teoretičnih nastavkih osrednjo vlogo (Wacquant 2004; 2006b) in izhaja iz Aristotelovega pojma *hexis*, ki ga je slednji uporabljal v svoji doktrini o vrlini kot »pridobljen, že utrjen položaj moralnega značaja, ki usmerja naše občutke in želje v razmerah in s tem naše obnašanje« (Wacquant 2006b, 125–6).¹⁵ Središčna vloga habitusa se v Bourdiejevih teoretizacijah kaže v kategoriji posredovanja in dialektičnosti med objektivnimi družbenimi polji in subjektivnimi družbenimi praksami. Na ta način poskuša zajeti »internalizacijo zunanosti in eksternalizacijo notranosti« (Wacquant 2006b, 126) in s tem pokazati, kako se družbena struktura kaže v obliki dispozicij ali strukturiranih in priučenih načinov mišljenja, dojemanja in občutenja in hkrati kako se družbene prakse kažejo v ustvarjalnih odgovorih na tovrstne omejitve in določitve družbenih polj (prav tam). Skozi habitus družbeni akterji vrednotijo in dojemajo družbene prakse in jih hkrati tudi oblikujejo (Bourdieu 1989; 2002[1984]), torej, kot podrobneje ponazori Bourdieu (1997, 72; 2002, 90–1) lahko habituse opredelimo kot:

/.../ sisteme trajnih in premestljivih dispozicij, strukturiranih struktur, ki so vnaprej določene, da bodo funkcionirale kot strukturirajoče strukture, se pravi kot načela, ki porajajo in organizirajo prakse in predstave. Te prakse in predstave je namreč mogoče objektivno prilagoditi njihovim namenom, četudi ne predpostavljajo zavestnega merjenja na cilje in izrecnega obvladovanja

¹⁵ Pojem habitus so poleg Bourdieuja uporabljali tudi Émile Durkheim, Marcel Mauss, Thorstein Veblen in Edmund Husserl (Wacquant 2006b, 126).

operacij, ki so nujne, da bi te cilje dosegli. Prakse in predstave so tudi objektivno »uravnane« in »zakonite« in niso na noben način proizvod podrejanja pravilom /.../.

Konstitutivni element habitusa se torej kaže v dispozicijah, ki jih lahko označimo kot vpisane v spomin, strukturirane, trajne, generativne in s sposobnostjo premoščanja (Thompson 1991, 12). Dispozicije so pridobljene s procesom vzgoje in učenja, zaradi česar so kot vzorec vpisane v naš spomin in telo. Na tem temelji tudi opredelitev habitusa kot izdelka zgodovine ali sistema dispozicij preteklosti, »ki živi v sedanjosti in stremi k ponavljanju v prihodnosti« (Bourdieu 2002, 93). Na ta način sistem dispozicij omogoča prisotnost preteklih izkušenj, ki se aktualizirajo v družbenih praksah (prav tam). Na podlagi tega dispozicije temeljijo tudi trajnosti, vendar ne statičnosti in večnosti (Thompson 1991). Dispozicije so družbeno konstruirane, kar pomeni, da se lahko z izpostavljenostjo novim zunanjim silam tudi preoblikujejo in spremenijo (Wacquant 2006b, 127). V svoji naravi so strukturirane tako, da predstavljajo družbene pogoje, v katerih so bile ustvarjene, prav tako pa so zmožne generiranja in spreminjanja množice praks in zaznav tudi v tistih družbenih poljih, v katerih niso bile prvotno oblikovane (Thompson 1991, 13).

Bourdieu se na ravni pojma dispozicij poskuša odmakniti od enostranskega objektivnega strukturalističnega pristopa, s čimer poskuša pokazati posredovanje med družbeno strukturo polj in praksami, v okviru katerih se habitus na podlagi strukture oblikuje, in na ravni praks regulira (Brubaker 1985, 758). S tega vidika lahko habitus obravnavamo kot zaznavno in klasifikacijsko strukturo in kot generativno strukturo praktičnega delovanja (Lizardo 2004). Bourdieu (2002[1984]) o habitusu govori kot o »strukturirani strukturi« kot tudi o »strukturirajoči strukturi«, na podlagi česar se habitus kaže kot stičišče dveh ontološko različnih, vendar vzajemno konstitutivnih kategorij družbenega sveta (Lizardo 2004, 381). S pojmom habitusa želi Bourdieu (2002) preseči mehansko determinističnost vpetosti družbenih praks v strukturo in tako govori o habitusu kot o mehanizmu, ki zagotavlja pogojeno in pogojno svobodo – struktura s pomočjo habitusa upravlja z družbenimi praksami, hkrati pa se prek njega proizvajajo vsa kreativnost, misli, zaznave in dejanja, umeščene v zgodovinske in družbene okoliščine njihovega proizvodnje. Ne le da takšno razmerje med strukturo in praksami, ki ga opredeljuje habitus, predstavlja temelje družbenega sveta, hkrati je tudi način, kako družbeni akterji družbeni svet zaznavajo in razumejo kot naravno danega in samoumevnega (Bourdieu 2002[1984], 170–2). S tega vidika se habitus kaže kot teoretična

deus ex machina, s katero Bourdieu rešuje delovanje objektivizma in subjektivizma družbenega sveta (DiMaggio 1979, 1464).

Pojem habitusa je bil pogosto predmet kritik (Brubaker 1985; Stankovič 1999; King 2000; Lizardo 2004), ki so izpostavljale predvsem njegovo nekonsistentno in konfuzno pojmovanje. King (2000) navaja, da pojem habitus zaradi svojega izviranja iz družbene strukture, Bourdieuja ujame v deterministično zanko, v okviru katere predpostavlja, da so družbeni akterji pasivni zasledovalci strukture. Če se habitus oblikuje na ravni strukture, se pri tem postavlja vprašanje, na kakšen način je potemtakem habitus tudi generator kreativnih in inovativnih odgovorov na določitev družbenih polj (prav tam). Iz tega tudi izhaja, da habitus izključuje možnost družbenih sprememb, pri čemer se njegova analitična uporabnost kaže zgolj pri razumevanju in interpretiranju družbene reprodukcije (prav tam). Wacquant (2006b) ob tem zanika, da je Bourdieujeva teoretizacija podvržena protislovju, in utemeljuje, da je habitus vedno dinamičen in večplasten sistem dispozicij, ki vključuje raznolike vplive okolja in življenjskih situacij. S tega vidika se habitus ne kaže kot kopija določene strukture ali zadosten mehanizem za generiranje družbenih praks (prav tam). Te je namreč treba vedno obravnavati v kontekstu družbenih polj, v katere so umeščene, pri čemer habitus poskuša pojasniti dinamičnost njunih posredovanih soočanj (Lizardo 2004). Habitus prav tako ne izključuje družbenih sprememb, saj v svoji naravi ni vedno poenoten z družbeno strukturo, kar pomeni, da se vir tovrstnih družbenih preobrazb kaže ravno v momentu, ko habitus zataji in ne more proizvajati družbenih praks v skladu z družbenim poljem (Wacquant 2006b).

Z vidika utemeljenosti uporabe pojma habitus (Bourdieu 1997) lahko v kontekstu družbenih polj spleta govorimo o digitalnem habitusu kot načinu razmišljanja in uporabljanja IKT ali kot o sistemu vztrajnih in prenosljivih dispozicij, ki integrirajo pretekle izkušnje družbenih akterjev s soočanjem s spremenljivimi situacijami družbenih polj spleta, v slehernem trenutku pa hkrati deluje tudi kot matrika dojetanja, presojanja, vrednotenja in omogočanja izvrševanja družbenih praks (Luke 2002; Zavenbergen 2007). Digitalni habitus je tako sistem dispozicij, prek katerih se naučimo, kako razmišljati, biti in delovati v družbenih poljih spleta. Pri tem je digitalni habitus konstituiran v družbenih praksah in je hkrati vedno orientiran k funkcijam družbenega delovanja (Luke 2002, 63). Deluje kot »tiho« znanje, kako delovati kot kompetenten družbeni akter v družbenih poljih spleta, in hkrati vključuje internalizacijo družbene realnosti in eksternalizacijo družbenih praks akterjev, ki so konstruirane v njih samih (Haugaard 2002). Digitalni habitus kot sistem trajnih in strukturirajočih dispozicij ni le

schema, ki družbenim akterjem vsiljuje, kako uporabljati, motriti, razumeti in vrednotiti tehnologijo in njene družbene razsežnosti ali posamezno družbeno polje spleta, temveč omogoča tudi oblikovanje ustvarjalnih in inovativnih odgovorov v obliki spletnih družbenih praks. S tega vidika se kaže kot racionalni operator ali praktično-racionalni mehanizem, ki vedno odgovarja zgodovinskemu sistemu družbenih razmerij, ki jih tudi premošča, in upravlja s strategijami, ki jih povzroča srečanje s posameznim poljem spleta (Wacquant 2006a).

Manifestacije digitalnega habitusa se kažejo na različne načine in obsegajo vse od uravnavanja večšin in spretnosti soočanja z IKT, temeljnih avtomatičnih gest – kot so način in stil izražanja, obrazna mimika in izrazi, geste, način dotikanja, drža pri uporabi tehnologije, vse od nagiba glave, upogibanje in premikanje prstov in rok itd. –, in hkrati vzpostavljanje načel konstrukcij in vrednotenja družbenega sveta (Bourdieu 1991; Škerlep 1997). Digitalni habitus vključuje tudi tisti del družbenih akterjev, ki so se prek družbene strukture vpisali v njihova telesa in s tem predstavljajo obliko telesnega *hexisa* (Bourdieu 1991; Stankovič 1999). Vpisnost habitusa v telo je, kot navaja Bourdieu (2002, 101), »pogoj ne le usklajevanja med praksami, ampak tudi pogoj usklajevalnih praks«. Telesni hexis se tako neposredno veže na motorično funkcijo telesa, ki je tako individualna kot tudi sistematična, saj je povezana s celotnim sistemom tehnik, ki vključujejo telo in tehnologijo, in je hkrati prežet s družbenimi pomeni in vrednotami (Bourdieu 1997, 87). Digitalni habitus tako ni omejen le na dojemanje, presojanje in izvrševanje družbenih praks, temveč je vpet tudi v telo, prek katerega se lahko kažejo odzivi družbenih akterjev na točno določeno družbeno polje spleta.

Bourdieu (1997; 1998a; 2002) je v svojih delih habitus poimenoval tudi kot »praktični čut« (fr. »*sens pratique*« in ang. »*practical sense*«), ki ga je opredelil kot sistem preferenc, načel pogledov in delitev, trajnih kognitivnih struktur in shem delovanja, ki usmerjajo zaznave in v družbenih situacijah pripeljejo družbene akterje do ustreznega odziva. V Bourdieujevem proučevanju manifestacij habitusa na različnih ravneh, kot je npr. v telesnem hexisu in praktičnem čutu, se pomembno izpostavlja izražanje v *okusu* (fr. »*goût*« in ang. »*taste*«), ki se kaže kot vrstni pojem praktičnega čuta. Ta namreč ne zmore interpretirati vsakega delovanja družbenih akterjev, vendar je ključen pri razumevanju izbir (Škerlep 1997, 243). Okus je praktični operator razločevanja distinktivnih znakov, ki jih preobrazi v simbolne distinkcije (Bourdieu 2002[1984], 174–5). Na ta način deluje kot oblika družbene orientacije, saj vključuje praktična pričakovanja družbenih pomenov in vrednosti izbranih družbenih praks ali

materialnih dobrin (Bourdieu 2002[1984], 466–7). Okus kot shema klasifikacij, ki se oblikuje na podlagi družbenih pogojev in strukture, je vodilo izbire družbenega akterja, tako na ravni potrošnih dobrin, kot so hrana, pijača, pohištvo, obleka ipd., na ravni interesov in področij zanimanja, kot so glasba, šport, poklic ipd., kot tudi na ravni izbire drugih družbenih akterjev, ki ga obkrožajo in z njimi vstopa v interakcije (Bourdieu 1989, 19). Na ravni razrednega habitusa Bourdieu (2002[1984]) razlaga povezanost in »podobnost« med družbenimi akterji, saj se povezujoči okus pojavlja v »stilistični afiniteti« (Škerlep 1997, 244). Habitus v tem kontekstu deluje kot generativni in povezovalni princip, ki notranje in odnosne značilnosti položajev družbenih akterjev prevaja v enotne življenjske stile, tj. povezan nabor izbire družbenih akterjev, materialnih dobrin in praks (Bourdieu 1998a, 8). Življenjski stili so tako sistematični produkti habitusa, ki skozi vzajemni odnos s shemami habitusa, postanejo družbeno sprejeti simbolni sistemi (Bourdieu 2002[1984], 172).

V kontekstu manifestacije habitusa kot okusa se lahko tudi v okviru digitalnega habitusa osredotočamo na življenjske stile družbenih akterjev in izbire v družbenih poljih spleta, ki delujejo kot sistemi razlikovanj in načinov pripisovanja simbolnih vrednosti. Digitalni habitus in njegovo reprezentacijo na ravni okusa lahko prikažemo na primerih spletnih socialnih omrežij. Ta se namreč lahko kažejo kot posamezna družbena polja spleta, ki »sprožajo« in generirajo oblikovanje digitalnega habitusa. V okviru spletnih socialnih omrežij si družbeni akterji oblikujejo lastne profile, na ravni katerih, kot navaja Liu (2007), lahko predstavljajo svoje izbire – selekcijo interesov, preferenc, ljudi, vrednot itd. – in se posledično kažejo kot okus, ki nabor izbire sistematično oblikuje v življenjski stil. Tako kot McLuhan (1967) navaja, da sama izbira določenega medija vedno nosi tudi simbolno sporočilo, tudi Papacharissi (2009) v svoji primerjalni študiji treh spletnih socialnih omrežij Facebooka, LinkedIna in ASmallWorlda ugotavlja, da že izbira družbenega akterja o vključitvi v enega izmed teh omrežij govori o točno določenem okusu, ki ga bodo družbeni akterji predstavljali in mu sledili. Spletna socialna omrežja kot družbena polja spleta torej predstavljajo zunanjega sprožilca digitalnega habitusa in okusa. S tega vidika okus deluje kot vzmet odzivanja na pričakovanja in vzgibe polj, v skladu s katerimi generativno strukturira družbene prakse. Kot vsaka družbena polja spleta tudi posamezna spletna socialna omrežja ponujajo »sistem stilističnih možnosti« (Škerlep 1997, 244), iz katerih družbeni akter izbere skupek tistih, ki najbolj ustrezajo njegovemu okusu. Določena izbira interesov, ljudi, ki jih sprejme v svoj krog omrežja, podatkov, ki jih razkrivajo o sebi, in stvari, ki jih označi kot všečne (npr. »všečkanje« na Facebooku), predstavljajo in izražajo okus posameznega družbenega akterja

in uresničevanje življenjskega stila, »ki je običajno pogojen z etosom razreda, ki mu posameznik pripada« (Škerlep 1997, 244). Tako tudi Papacharissi (2009) ugotavlja, da se v okviru LinkedIna združujejo predvsem družbeni akterji z ozadji visoke izobrazbe, v okviru katerih prevladujejo t. i. »beli ovratniki«, v okviru ASmallWorlda pa pripadniki privilegirane elite. ASmallWorld, kot navaja Papacharissi (2009), je spletno socialno omrežje, v katerega je težko vstopiti, saj za vstop potrebne velike količine socialnega kapitala. Na tem mestu je treba opozoriti, da so nekatere izbire, ki govorijo o okusu družbenih akterjev, lahko tudi stvar omejitev, tako materialnih kot tudi sistemskih. Tako Bourdieu (2002[1984], 178) navaja, da je okus tudi »izbira usode«, ki se kaže kot »okus nuje« v primerjavi z »okusom razkošja«, kar se v primeru spletnih socialnih omrežij kaže v ASmallWorldu. Na podlagi tega Papacharissi (2009) tudi ugotavlja, da struktura družbenih polj LinkedIna in ASmallWorlda predstavljajo večje omejenosti in določila pri izražanju okusa družbenih akterjev, medtem ko ta v okviru Facebooka dopušča večji nabor stilističnih možnosti, zaradi česar so okusi v njegovem okviru veliko bolj diferencirani, prav tako pa tudi življenjski stili družbenih akterjev.

Proučevanje družbenih polj spleta in digitalnega habitusa nam na ravni analize družbenega prostora spleta omogoča pridobiti vpogled v t. i. objektivno sfero družbenega sveta. Pri tem digitalni habitus kot dialektični povezovalec omogoča razlago, da družbene prakse v okviru spleta niso rezultat strogih zamejenosti in določnosti družbenih struktur, vendar se na tovrstne omejenosti odzivajo in predstavljajo integralni del družbene realnosti.

2.1.3 Spletne prakse

Za razumevanje celotnega modela družbenega prostora spleta, je treba poleg družbenih polj spleta in digitalnega habitusa vpeljati tudi pojem spletnih praks. Skozi pojem prakse poskuša Bourdieu zajeti vse tisto delovanje družbenih akterjev, ki je na eni strani nedoločeno, ustvarjalno, inovativno in dinamično, in na drugi strani kot vzpostavljajoče nezavedno udejanjanje pravil igre, prikazane kot samoumevne v vsakdanji realnosti (Stankovič 1999, 233). Če se osredotočimo na temeljne značilnosti praks v Bourdieujevem modelu družbenega prostora, lahko prvo opredelimo kot umeščenost praks v prostor in pomembneje čas (Jenkins 1992, 42). Čas je namreč lahko tako omejitev kot sredstvo v družbenih interakcijah ali, kot ponazori Bourdieu (2002, 139):

Praksa se odvija v času in ima vse korelativne lastnosti, kot je ireverzibilnost, ki uničuje sinhronizacijo. Njena časovna struktura, to je njen ritem, njen tempo, predvsem pa njena usmerjenost, so konstitutivni za njen smisel. Slehera manipulacija te strukture, celo preprosta

sprememba tempa, pospešitev ali upočasnitev, jo, tako kot se to dogaja v glasbi, podvrže destrukciji, ki je ni mogoče omejiti na preprosto spremembo na referenčni osi. Skratka, praksa je, glede na to, da je popolnoma potopljena v tok časa, neločljiva od časovnosti, pa ne le zato, ker se odigrava v času, ampak tudi zato, ker strateško igra na čas in še posebej na tempo.

Na tem mestu se je treba ustaviti, saj, če se osredotočamo na spletne prakse, zgornji citat ne sovпада z njihovo realnostjo. Razvoj IKT in njen vstop v vsakdanjo realnost je sprožil transformacijo dojemanja časa in prostora (Kitchin 1998), pri čemer ne govorimo, da so se t. i. spletni prostor in s tem spletne prakse ločile od časovnosti, ampak so bile podvržene radikalni zgostitvi in prepletenosti časovnih in prostorskih sekvenc. S tega vidika imajo spletne prakse tako kot vse ostale oblike praks svoj lastni tempo, referenčno os in potopljenost v tok časa, vendar je njihovo razumevanje postavljeno v drugačne okvire družbenega sveta, kot ga razume Bourdieu. Ti okviri se kažejo skozi razumevanje vsakdanje realnosti življenja skozi sintetični prostor spletnih in fizičnih razsežnosti, prepletenih tako s tehnološkimi kot tudi človeškimi entitetami. S tega vidika se zgornja Bourdiejeva opredelitev praks v kontekstu časa ne sklada s poskusom razumevanja spletnih praks, ki omogočajo ireverzibilnost časa in prostora, in s tem sinhronizacijo in možnost manipulacije tradicionalnih zamejitev časovnosti in prostorsosti. To ne pomeni, da Bourdiejevega pojma praks ni mogoče aplicirati v kontekst družbenih polj spleta, se je pa pri tem treba zavedati razlik v interpretaciji, ki smo jih opredelili.

Če se osredotočimo na drugo značilnost Bourdiejevih praks: ta v njihovo razumevanje vpelje predpostavko, da niso v popolnosti zavedne, kar najbolj ponazori pojem *praktična logika* (ang. »*practical logic*«). Ta »lahko vse misli, zaznave in dejanja organizira samo prek nekaterih generativnih načel, ki so medsebojno tesno povezana in sestavljajo praktično integrirano celoto« (Bourdieu 2002, 147). Pojem praktične logike je v svojem metateoretičnem izhodišču soroden praktičnemu čutu in potemtakem tudi habitusu. V tem kontekstu se praktična logika kaže kot sistem kognitivnih struktur in načel, ki v družbenih situacijah družbene akterje pripeljejo do ustreznih družbenih praks (Bourdieu 1998a, 25). Na tej ravni Bourdieu (1998a) habitus ali praktični čut ali praktično logiko razume kot »kaj je treba storiti« v dani situaciji, pri čemer družbeno življenje pogosto metaforično razume kot »igro«. To je igra, v kateri so predpostavljena določena pravila, ki se jih je mogoče naučiti skozi eksplicitno učenje in z izkušnjami v praksi (Jenkins 1992, 43). Takšna opredelitev se sklada z razumevanjem družbenih polj, v okviru katerih »pravila igre« določajo tisti družbeni akterji, ki so akumulirali največ kapitala tiste oblike, ki sovпада z notranjo logiko polja. S

tega vidika se praksam v družbenih poljih pripisuje različne simbolne vrednosti, kar se manifestira v določenem tipičnem delovanju družbenih akterjev. To Bourdieu (2002[1984], 101) prikaže s formulo praks družbenih akterjev:

$$[(\textit{habitus}) (\textit{kapital})] + \textit{polje} = \textit{praksa}$$

Prakse so za Bourdieuja učinek delovanja in interakcij, ki so simultano in v enaki meri oblikovane s habitusom in kapitalom družbenega akterja ter hkrati s kontekstom in dinamičnostjo, oblikovano z deljeno participacijo v skupni »igri«, »trgu« ali družbenem polju (Crossley 2003, 44). Na tem mestu Bourdieu (2002[1984], 101) navaja, da je za obravnavo praks najprej treba osvetliti vrsto učinkov, na katerih te temeljijo. To najprej obsega razkrivanje značilnosti življenjskih stilov družbenih akterjev, ki se kažejo kot enotnost, skrita pod raznolikostjo in mnogoterostjo družbenih praks, izvedenih v družbenih poljih z različnimi logikami, zaradi česar se prakse manifestirajo v različnih oblikah realizacije.

Če poskušamo pogled preusmeriti na razumevanje spletnih praks, se s formulo *[(digitalni habitus) (kapital)] + polje spleta = spletna praksa* kažejo razsežnosti družbenega prostora spleta, ki jih je treba zaobjeti za poglobljen uvid v kompleksnosti takšnega razmerja. Spletne prakse se tako manifestirajo kot odnos med posameznim družbenim poljem spleta ali spletnim mestom ali aplikacijo, ki predpostavlja na podlagi lastne logike preferenčnost porazdelitve točno določene oblike kapitala, kar predstavlja realnost družbenega polja spleta. Na podlagi tovrstne realnosti se oblikuje digitalni habitus kot način razmišljanja in uporabljanja IKT in kot matrica dojemanja, presojanja, vrednotenja in soočanja s spremenljivimi situacijami posameznega družbenega polja spleta. Digitalni habitus narekuje, kako razmišljati, delovati in biti v družbenem polju spleta, in se lahko odraža s svojo vpisanostjo v telo ali telesnim hexisom kot sistemom tehnik med telesom družbenega akterja in tehnologijo. Obenem se lahko digitalni habitus odraža tudi kot okus ali praktični operator razločevanja distinktivnih znakov s simbolnimi vrednostmi. Digitalni habitus in kapital tako na ravni družbenih akterjev oblikujeta specifične življenjske stile, ki se odzivajo na »igro« družbenega polja spleta, in s tem oblikujejo različne in manj različne spletne prakse.

Tretja značilnost opredelitve prakse izhaja iz Bourdieujeve druge predpostavke o praksah, ki jih razume kot nepopolno zavedna in racionalna dejanja. Takšna predpostavka temelji na zavračanju strukturalističnih videnj družbenega sveta, na podlagi česar je vpeljal teoretični

premik »od pravil k strategijam« (Jenkins 1992, 43). Na ta način je poskušal pokazati, da prakse niso popolnoma brez namenov, ciljev ali interesov, pri čemer se je poskušal oddaljiti od ločenega, vendar sorodnega dualizma – skuša vpeljati nekakšno mešanico svobode in omejitev v družbenih interakcijah in predstaviti družbene prakse niti kot popolnoma zavedne niti kot popolnoma nezavedne (prav tam). Takšno skoraj paradokсно analitično gibanje Bourdieu rešuje s triado polje-habitus-prakse in tudi s tem, da »razširi sfero interesa, medtem ko skrči sfero koristnosti in zavesti« (Wacquant 2006c, 68). S tega vidika se s pojmom strategije ne osredotoča na načrtovano prizadevanje vnaprej predvidenih ciljev, temveč »dejavno razgrinjanje objektivno usmerjenih »akcijskih črt«, ki se ravnaajo po pravilnosti in tvorijo koherentne in družbeno inteligibilne vzorce« (prav tam). Na ta način poskuša Bourdieu s pojmom interesa ali *illusio* ponazoriti naslednje:

Prvič, prelomiti z »začaranim« videnjem družbene akcije, ki se drži umetne meje med instrumentalnim in izraznim ali normativnim vedenjem in noče priznati drugačne oblike skritih, nematerialnih dobičkov, ki vodijo agense, ki so videti »nekoristoljubni«. Drugič, sporočiti hoče idejo, da so ljudje motivirani, vodeni, odtrgani od stanja in-diferentnosti, gibljejo pa jih stimuli, ki jih pošiljajo nekatera polja – druga pa ne. Sleherno polje pa polni prazno steklenico interesa z drugačnim vinom (Wacquant 2006c, 69).

S takšnim teoretičnimi vpeljavami poskuša Bourdieu rešiti omejitve in določnosti, ki jih družbena polja pripisujejo praksam, in k temu dodati »aktivno in usmerjeno« delovanje družbenih akterjev pri tovrstnih vzgibih polj. Tako mu je bilo pogosto očitano, da je s svojim teoretičnim delom predvsem razkril dinamiko v smeri polje-habitus-prakse, pri čemer ni pokazal razmerja v obratni smeri, tj. od praks prek habitusa do polj (Stankovič 1999).

Ne glede na morebitne kritike in pomanjkljivosti Bourdieujevih teoretičnih nastavkov se njegov temeljni prispevek na ravni razumevanja družbenega sveta kaže v tem, da »tudi v sferi življenjskega sveta nimamo opravka s čistimi racionalnim sporazumevanjem« (Stankovič 1999, 241), vendar je ta pogosto polje konfliktov in dinamičnih simbolnih bojov za vzpostavitev realnosti družbenih prostorov. Pri pojasnjevanju spletnih praks teh nismo ponazarjali s konkretnimi primeri, saj je to (tudi) naloga naslednjega poglavja. Na ravni prevladujoče tekstualnosti in diskurzivnosti družbenega prostora spleta (Kitchin 1998) namreč izhajamo iz predpostavke, da je računalniško posredovano komuniciranje tisto, prek katerega se oblikujejo, vršijo in opredeljujejo spletne prakse.

2.2 Računalniško posredovano komuniciranje: lingvistični in simbolni kapital

Pri opredelitvi računalniško posredovanega komuniciranja lahko naletimo na nekatere težave, saj se pojem uporablja za različne oblike komunikacijskih pojavov in tehnoloških ter družbenih kontekstov, ki se vežejo na okvire spleta in interneta (Herring 2002; Oblak in Petrič 2005; Thorne 2008). Tako Jones (1998, 12) navaja, da računalniško posredovano komuniciranje ne strukturira zgolj družbenih razmerij, hkrati je tudi prostor, v okviru katerega se takšni odnosi pojavljajo, in orodje, s pomočjo katerega družbeni akterji vstopajo v tovrsten prostor. Je več kot kontekst, v katerem se družbena razmerja oblikujejo, saj je osnovano na imaginativni konstrukciji simbolnih procesov, ki jih oblikujejo in ohranjajo družbeni akterji s pomočjo programske in strojne opreme (prav tam). S tega vidika se pogosto pod računalniško posredovano komuniciranje vključuje opredelitve spletnih storitvenih servisov, ki omogočajo vstop v komunikacijske odnose (npr. elektronska pošta, diskusijske liste, novičarske skupine, klepetalnice, forumi itd.) (Herring 2002; Thorne 2008). Tovrstni spletni storitveni servisi so t. i. oblike ali žanri računalniško posredovanega komuniciranja in združujejo protokole za izmenjavo sporočil, družbeno-kulturne prakse in kontekste, ki so se razvili okrog njihove uporabe (Herring 2002, 112). V povezavi s komunikacijskimi spletnimi platformami, v katere je umeščeno računalniško posredovano komuniciranje, tako lahko razločujemo njegove različne oblike, ki se ločijo glede na tip komunikacijskega razmerja (eden-z-enim, eden-z-mnogimi, mnogi-z-mnogimi), smer komuniciranja (enosmerna ali dvosmerna), odzivnost (sinhronost ali asinhronost), značaj komunikacijskega razmerja (zaseben ali javen), vzorec konverzacije (monolog, dialog, razprava, multilog) itd. (Škerlep 1998; Herring 2002; Oblak in Petrič 2005). Takšne klasifikacije oblik računalniško posredovanega komuniciranja so predstavljene na ravni idealno-tipskih razsežnosti, ki v primerjavi s komunikacijsko realnostjo spleta predstavljajo precej poenostavljeno sliko (Oblak in Petrič 2005, 62–3). Na ravni reprezentacije realnosti družbenega prostora spleta se namreč tovrstne oblike računalniško posredovanega komuniciranja med seboj prekrivajo in prepletajo, kar govori o nehomogenosti komunikacijske narave družbenih polj spleta (prav tam).

Če izhajajmo iz razumevanja družbenih polj spleta kot raznovrstnih delov družbenega prostora spleta, je tako nemogoče računalniško posredovano komuniciranje opredeliti kot monoton družben proces, čeprav to ne izključuje prevladujočih in izstopajočih značilnosti v okvirih njegove pojavnosti. Z razčlenitvijo pojma računalniško posredovano komuniciranje,

lahko ugotovimo, da se računalniška posredovanost nanaša na prevladujoč tehnični in tehnološki vidik, ki vključuje izmenjavo informacij in podatkov, ki potekajo na globalni in medsebojno povezani zbirki omrežij na ravni modela odjemalec/strežnik in z izmenjavo TCP/IP protokolov (December 1996). Računalniška posredovanost tako združuje tehnološki kot tudi družbeno-strukturni vidik družbenega prostora spleta. Za opredelitev računalniško posredovanega komuniciranja se tako ključni del kaže v pojmu »komuniciranje«, ki poudarja človeško povezovanje na ravni simbolnih izmenjav (prav tam). S tega vidika se na tem mestu poskušamo oddaljiti od opredelitev računalniško posredovanega komuniciranja kot tehnološkega in družbenega konteksta. Računalniško posredovano komuniciranje, ki ga lahko umestimo v družbeni prostor spleta, tj. prevladujoče tekstualnega, in s tega vidika diskurzivnega in pripovednega prostora (Jones 1997; Mitra in Schwartz 2001; Herring 2010), lahko opredelimo kot oblikovanje, naslavljanje, odpošiljanje, posredovanje, prejemanje in izmenjavanje tekstovnih in jezikovnih sporočil, ki v svoji naravi temeljijo na verbalnem in pisnem jeziku (Yates 1996; Werry 1996; Murray 2000; Oblak 2003; Smith 2003). Na ravni jezikovnih izmenjav se računalniško posredovano komuniciranje pogosto primerja s pogovorom (Herring 2010). Na to nakazujejo že akterji v družbenih poljih spleta, ki na ravni komuniciranja uporabljajo glagole »govoriti«, »povedati« in »slišati« in ne »tipkati«, »pisati« ali »brati« (prav tam). To ne pomeni, da lahko računalniško posredovano komuniciranje reduciramo na preprost lingvističen konstrukt (Murray 2000), temveč to vključuje kompleksnost povezovanja pisnega in verbalnega jezika,¹⁶ ki se hkrati odziva na družbena polja spleta in gradi njihove razsežnosti družbenosti kot kanal opredeljevanja spletnih praks.

Z opredelitvijo računalniško posredovanega komuniciranja kot izmenjave tekstovnih in jezikovnih sporočil, se osredotočamo na njegov komunikacijski vidik, preko katerega je opredeljena konstitutivnost družbenega prostora spleta, saj se skozi tovrstno komuniciranje zrcali struktura družbenih razmerij in oblike zaznav sveta družbenih akterjev (Bourdieu 1991, 80, 147). Računalniško posredovano komuniciranje hkrati predstavlja način posredovanja in uresničevanja spletnih praks, ki se realizirajo prek jezikovnih izmenjav in izražanja. S tega vidika računalniško posredovano komuniciranje temelji na lingvističnem kapitalu, ki se

¹⁶ V okviru tovrstne opredelitve računalniško posredovanega komuniciranja, ki temelji na (dvodimenzionalnih) tekstualnih spletnih okoljih, se ne zanika, da obstaja tudi neverbalno izražanje, katerega razsežnosti so vključene v jezikovne izmenjave, in sicer skozi zapisano opisovanje, uporabo emotikonov in različnih diskurzivnih strategij (Antonijević 2008). Pri tem ne izključujemo, da so v družbenem prostoru spleta vključena tudi tridimenzionalna virtualna okolja (npr. Second Life), ki uporabnikom omogočajo izražanje določenega nabora neverbalnih znakov, katerih uspešnost integracije v tekstualni diskurz, kot navaja Antonijević (2008, 235), je odvisna od spretnosti samih uporabnikov. Zaradi tega tudi v tovrstnih okoljih družbenega prostora spleta še zmeraj v okviru računalniško posredovanega komuniciranja prevladuje izmenjava tekstualnih in jezikovnih sporočil (prav tam).

odraža v jezikovnih kompetencah ali kot jezikovni vir, s pomočjo katerega si družbeni akterji zagotavljajo prednosti v okvirih določenih področij in si hkrati zmanjšujejo ovire za vstop v druga področja (Bourdieu 1991; Škerlep 1997; Kamin in Tivadar 2011). Lingvistični kapital se ne nanaša zgolj na pravilno uporabo slovnice in besed, temveč na ustvarjanje diskurzov in pomenov, ki so na ravni lastne produkcije in distribucije vezani na posamezne jezikovne trge ali polja (Bourdieu 1991, 39). Vsak jezikovni trg v skladu z lastnimi regulacijskimi mehanizmi in logiko vedno vrednoti nekatere »lingvistične produkte« višje kot druge, pri čemer se kompetentnost družbenih akterjev kaže z načini in zmožnostmi, da oblikujejo ravno tiste, ki so višje ovrednotene na jezikovnem trgu (Thompson 1991, 18). S tega vidika lahko lingvistični kapital opredelimo kot »sposobnost izražanja *à propos* v posameznem jezikovnem trgu« (prav tam). Jezikovne izmenjave tako niso nikoli zgolj inštrument komuniciranja, vendar je njihova vrednost vedno odvisna od razmerij med družbenimi akterji, vključenih v izmenjavo, in njihove sposobnosti vsiljevanja tistega kriterija vrednosti, ki se sklada z njihovo obliko lingvističnega produkta (Bourdieu 1991, 67). Tako kot v okvirih drugih oblik kapitalov, je tudi lingvistični kapital neenakomerno porazdeljen v družbenih poljih ali jezikovnih trgih, pri čemer ti ustvarjajo pogoje objektivnega tekmovanja, v okviru katerega le primerna in legitimna kompetenca velja kot lingvistični kapital in ustvarja prestižno razlikovanje v primerjavi z drugimi kompetencami v vsaki družbeni izmenjavi (Bourdieu 1991, 55–6). Na ta način jezikovni trg ustvarja distinkcijo med tistimi družbenimi akterji, ki posedujejo zadostno količino lingvističnega kapitala in tistimi, ki ga posedujejo v manjši količini, na podlagi česar lahko rečemo, da so jezikovne izmenjave eden izmed mehanizmov družbenega razlikovanja (Bourdieu 1991; Beteille 1999; Myles 1999).

Družbena polja spleta se tako vedno predstavljajo tudi kot spletni jezikovni trgi, ki glede na svojo notranjo logiko predpostavljajo točno določeno raven in obliko lingvističnega kapitala, ki jo opredeljujejo kot legitimno in referenčno. Računalniško posredovano komuniciranje se tako v spletnih jezikovnih trgih predstavlja skozi lingvistični kapital ali kompetence družbenih akterjev, da glede na regulacijski mehanizem trga uporabijo tiste jezikovne izmenjave in načine izražanja, ki nosijo vrednost in s tem legitimnost ter posledično priznavanje in distinkcijo. Dahlberg (2001a) je na podlagi študije spletnega foruma v okviru projekta *Minnesota E-Democracy*, ki se nanaša na politična vprašanja ameriške zvezne države Minnesota, ugotavljal, da politični forum kot spletni jezikovni trg do neke mere predpostavlja

legitimnost »moškega načina« izražanja.¹⁷ Na podlagi opazovanja in intervjujev je ugotovil, da ženskam v večji meri spodleti pri izmenjavi sporočil v tovrstnih družbenih poljih spleta, imajo višjo stopnjo spreminjanja načina izražanja v smeri, ki se bolj sklada z jezikovnih trgov, v katerega so vključene, in se na višji ravni pridružijo pretežno istospolnim (ženskim) skupinam znotraj foruma. Takšen primer nazorno predstavlja mehanizme družbenega razlikovanja, ki jih lahko spodbujajo spletni jezikovni trgi in ki so osnovani kot sistem dispozicij, preferenc in kognitivnih struktur, ki vodijo družbene akterje v različnih družbenih situacijah. V tem kontekstu lahko tudi računalniško posredovano komuniciranje razumemo kot rezultat razmerja med spletnim jezikovnim trgov in digitalnim habitusom (Bourdieu 1991).

Digitalni habitus se na ravni spletnih jezikovnih trgov odraža kot lingvistični habitus ali kot sistem družbeno konstruiranih dispozicij, ki vključujejo sposobnosti in načine generiranja številnih slovnično pravilnih in manj pravilnih diskurzov, in družbene zmožnosti ustreznega uporabljanja takšnih kompetenc v različnih družbenih situacijah (Bourdieu 1991, 37). Lingvistični habitus se oblikuje v spletnih jezikovnih trgih in igra pomembno vlogo določanja vrednosti in, pomembneje, pomena lingvističnim produktom (Bourdieu 1991, 38). V spletnih jezikovnih trgih lingvistični habitus deluje kot praktični čut sprejemljivosti in verjetne vrednosti lingvističnih produktov družbenih akterjev, na podlagi katerega ti popravljajo in prilagajajo oblike diskurza v smeri večje zadovoljivosti (Bourdieu 1991, 77). Lingvistični habitus je sistem internaliziranih dispozicij in predstavlja ključno dimenzijo zaznavanja vrednosti lastnih lingvističnih produktov in na podlagi tega tudi lastnega družbenega položaja v okviru različnih jezikovnih trgov (Bourdieu 1991, 82). Bourdieu (1991) navaja, da so ravno jezikovne izmenjave tiste, ki konstituirajo občutek družbenih akterjev o njihovi lastni vrednosti. Ta se namreč oblikuje na podlagi vrednotenja lastnih lingvističnih produktov v povezavi z različnimi jezikovnimi trgi in z izkušnjami sankcij ter dejanskih vrednosti posameznih oblik lingvističnih produktov, ki jih določajo jezikovni trgi (prav tam).

¹⁷ »Moški način« izražanja naj bi se odražal, kot ugotavljajo nekatere raziskave (Herring 1993; Savicki in drugi 1996; Soukup 1999), z daljšimi, bolj frekvenčnimi in problemsko orientiranimi sporočili, ki v izražanju vključujejo samozavest, avtoritarnost, tekmovalnost in sarkazem. Pri tem je potrebno opozoriti, da delitev na moški in ženski način izražanja na spletu ni univerzalen družben pojav, saj nekatere raziskave ugotavljajo ravno nasprotno, da med načini izražanja med spoloma ne prihaja do večjih razlik (Dahlberg 2001a). Na podlagi primera smo skušali ponazoriti, kako se prek spletnih jezikovnih izmenjav lahko manifestirajo mehanizmi družbenega razlikovanja.

Lingvistični kapital je kot formacija uporabe jezikovnih kompetenc vpisan v telesnih dispozicijah, s pomočjo katerih se družbeni akterji odzivajo na napetosti v jezikovnih trgih. Jezik je tehnika telesa, zaradi česar lahko lingvistični kapital opredelimo kot utelešen kulturni kapital, ki se odraža v izobrazbi in okusu, in je torej težko razločljiv od habitusa ali t. i. kulturnih dispozicij, ki so do neke mere pridobljene s procesom socializacije (Bourdieu 1991; Škerlep 1997; Robbins 2000; Bourdieu 2002[1986]; Luthar in Kropivnik 2007). Habitus se ujema z družbenimi formacijami akterjev, in sicer v dispozicijah uporabe jezika na različne načine in utelešanju izražanja skozi geste, držo in artikulacijo (Hanks 2005, 72). Jezikovne kompetence so tako dimenzija telesnega hexisa, ki v okvirih spletnih jezikovnih trgov niso izpostavljene v tipičnih vzorcih pojavnosti, tj. v artikulacijskem stilu, fenoloških potezah in splošno načinih uporabljanja ust (Bourdieu 1991, 86). V okviru tekstualnih družbenih poljih spleta se na ravni jezikovnega izražanja telesni hexis kaže skozi različne načine ustvarjanja, oblikovanja in upravljanja računalniško posredovanih sporočil, ki torej lahko zajemajo premikanje in gibanje prstov ob tipkanju sporočil prek računalniške tipkovnice, držo in drsenje roke ob uporabi računalniške miške, dotikanje zaslona tabličnih računalnikov ali pametnih telefonov ipd. Če se telesni hexis v kontekstu govorjenega jezikovnega izražanja manifestira v različnih naglasih, glasovnih poudarkih in izgovarjavi, ki oblikujejo pomen in dajejo vrednost diskurzu, se v spletnih jezikovnih trgih telesni hexis v končni obliki izraža skozi napisane črke, besede, stavke, uporabo znakov, emotikonov, presledkov, odstavkov, ločil itd., katerih povezanost v smiselno enoto formira specifičen način govora vsakega družbenega akterja, kar daje vsebino, posredovano misel in pomen diskurzu.

Pomeni jezikovna izražanja in diskurza, ki ga družbeni akterji oblikujejo, so vedno vezani na točno določen jezikovni trg, v katerem so različnim obsegom lingvističnega kapitala dodeljene različne vrednosti, pri čemer jezikovnih razmerij nikoli ne moremo opredeliti zgolj kot razmerje med navzočimi kompetencami v jezikovnem trgu (Bourdieu 1991, 72). Jezikovne izmenjave vedno govorijo tudi o razmerjih med družbenimi akterji, ki so v takšno izmenjavo vključeni. Položaj družbenih akterjev je v tovrstnih trgih odvisen od njihovega simbolnega kapitala, tj. pripoznanosti s strani drugih družbenih akterjev, institucionaliziranih ali ne, ki lahko deluje le, če pride do konvergence družbenih pogojev, v katerih je takšna pripoznanost lahko zavarovana (prav tam). Računalniško posredovano komuniciranje se tako ne izraža le v striktno lingvističnem kapitalu, temveč mu je dodeljen tudi učinek simbolnega kapitala, ki v spletnih jezikovnih trgih podeljuje avtoriteto, ugled, spoštovanje, priznanje in

prestiž. Na ta način se količina lingvističnega kapitala, ki ga družbeni akterji posedujejo, kaže kot distinkcija med tistimi, ki ga posedujejo več, in tistimi, ki ga imajo manj.

/... / [S] sistemom pojmov, s pomočjo katerih si družbeni akterji zagotovijo zastopanje njihovega družbenega položaja (npr. z besediščem, ki ponazarja čast), lahko tiho uveljavijo in vsilijo razmejitve med tem, kar je pojmljivo in kaj ni, s čimer prispevajo k ohranjanju in vzdrževanju simbolnega reda, iz katerega izhaja njihova avtoriteta (Bourdieu 1997, 21).

Lingvistični kapital je v tem kontekstu pogojen z distribucijo drugih oblik kapitalov, kakor so tudi porazdelitve drugih oblik kapitalov povezane z lingvističnim kapitalom (Thompson 1991, 18). Z medsebojnim prepletanjem kapitalov se kot najpomembnejša izraža tista sestava ali kombinacija, ki v določenem (jezikovnem) polju nosi najvišji obseg simbolnega kapitala. To ne govori le o tem, komu in čemu je bila podeljena avtoriteta in legitimnost, ampak se v njem zrcali celotna družbena struktura pomenov, ki si jih družbeni akterji delijo (Swartz 1998, 83). Pri tem so nekatere specifične oblike »lingvističnih produktov« vezane na točno določene spletne jezikovne trge, pri čemer uporaba tovrstnih produktov s strani družbenih akterjev pomembno vpliva na oblikovanje njihovega lingvističnega kapitala in s tem tudi k oblikovanju drugih oblik kapitalov (npr. občutek pripadnosti, socialna opora, kompetentnost, znanje, dostop do materialnih dobrin ipd.) na določenemu polju spleta. Tako so se predvsem v povezavi z različnimi (komercialnimi) imeni spletnih storitev (Twitter, Facebook, Google ipd.) ali spletnimi jezikovnimi trgi oblikovali posebni izrazi in besede (»*tvit*«, »*tvitanje*«, »*followerji*«, »*všečkanje*«, »*taganje*«, »*zid*«, »*friending*«, »*pogooglaj*« itd.), ki gradijo lingvistični kapital družbenih akterjev in jim podeljujejo simbolno vrednost, ki je ločnica med tistimi akterji, ki vstopajo v določena družbena polja spleta in jih uporabljajo v skladu z lingvističnim habitusom ter tistimi akterji, s katerimi si tovrstnih družbenih pomenov ne delijo.

Oblikovanje pomenov družbenega sveta je tako vedno stvar legitimnosti, ki se kaže kot potrditev obstoječih družbenih razmerij, v okviru katerih si družbeni akterji prizadevajo doseči prestižno razlikovanje in s tem simbolno priznavanje. Na ravni družbenih polj spleta ali spletnih jezikovnih trgov smo pokazali, da računalniško posredovano komuniciranje temelji na lingvističnem kapitalu, ki se z vidika značilnosti družbenega prostora spleta kaže kot osnovni kapital, s pomočjo katerega se uresničujejo spletne prakse. V okviru mehanizmov družbenih polj spleta si družbeni akterji prizadevajo, da bi na podlagi akumulacije lingvističnega kapitala, preoblikovanega v simbolni kapital dosegli vrednostno razlikovanje s tistimi družbenimi akterji, ki jih zaznavajo, da so »pod njimi«, in tistimi akterji, s katerimi se

identificirajo in jih pripoznavajo kot »posedovalce legitimnega življenjskega stila« (Škerlep 1997, 246). To jim namreč omogoča, da vstopijo v prostor legitimnosti in avtoritete določanja »pravila igre« v družbenih poljih spleta, katerih dinamičnost temelji na oblikovanju in distribuciji simbolnega kapitala. Legitimnost avtoritete je namreč povezana z legitimnostjo pravil in norm v družbenem prostoru spleta in daje monopol nad politiko komuniciranja (Bourdieu 1991; Beteille 1999). S tega vidika se družbena polja spleta kažejo kot prizorišča simbolnih bojev, v katerih si družbeni akterji prizadevajo za spreminjanje ali reproduciranje družbenih struktur pomenov in predstavljanja družbenega sveta. Na podlagi tovrstne dinamičnosti družbenih polj spleta in računalniško posredovanega komuniciranja, ki se kaže kot osnovni pogoj uresničevanja spletnih praks, bomo analizirali in interpretirali razumevanje opolnomočenja.

3 Opredelitev opolnomočenja

3.1 Opolnomočenje kot pojem raznolikih opredelitev: izvor, dileme in značilnosti pojma

Pojem opolnomočenje (ang. »*empowerment*«) in njegovo obravnavo v znanstvenih razpravah se je na področjih družboslovja v večjem obsegu začelo uporabljati predvsem v zadnjem desetletju, čeprav pojem ni tuj niti drugim znanstvenim področjem (Hur 2006, 523–4). V razumevanju opolnomočenja igrata pomembno vlogo zgodovinski izvor in razvoj pojma, saj nakazujeta oblike opredelitev in načine interpretacij. Z etimološkega vidika jedro pojma »*empowerment*« izhaja iz francoske besede »*pouair*« iz 13. stoletja (Herrmann 2003, 14), ki je pomenila »moč, biti sposoben, biti zmožen« in se je povezovala z lastništvom in posestjo (Boškić 2005, 178). Pojem v glagolski obliki »opolnomočiti« ali »*to empower*« naj bi, kot navajajo Denham Lincoln in drugi (2002, 272), izviral iz 17. stoletja in je pomenil »podeliti ali podariti moč z namenom usposabljanja, omogočanja, dovoljenja« in se je uporabljal predvsem v pravnih kontekstih. V slovenščini je bila beseda »opolnomočiti« prav tako uporabljana v pravniškem jeziku kot sinonim za besedo »pooblastiti«, kar se danes označuje z zastarelo rabo (Kamin 2006, 81). Pojem opolnomočenje se je danes v slovenščini uveljavil kot prevod angleškega izraza »*empowerment*«, ki ga prevzemajo na različnih znanstvenih področjih (prav tam). V sodobni rabi je opolnomočenje pogosto povezano s ponovno pogostejšo rabo pojma v času družbenih gibanj za državljanske pravice v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja (Stromquist 1995; Boškić 2005; Carstensen in Winker 2007; Fortunati 2009). Pojem naj bi tako predvsem v družboslovju ponovno vzniknil v 60. letih z novimi političnimi delovanji, njegova obsežnejša uporaba pa naj bi se začela v času ženskih gibanj v 70. letih (Stromquist 1995; Fortunati 2009). V tovrstnih kontekstih se je oblikoval pristop obravnave opolnomočenja kot »krepitve moči« in se je nanašal na sodelovanje ljudi v marginaliziranih položajih, ki razvijejo svoje vire moči, s pomočjo katerih lahko artikulirajo lastne interese, sodelujejo v političnih procesih in tako pridobijo na lastni družbeni moči (Carstensen in Winker 2007, 111).

Iz razprave je razvidno, da se na področju opredelitve opolnomočenja soočamo z dvema pristopoma obravnave, ki na eni strani pojem v splošnem definira kot »podelitev ali pooblastitev nekoga z močjo« in na drugi strani kot »pridobitev moči nad nekom ali krepitev lastne moči« (Denham in Lincoln in drugi 2002, 272–3). Iz tovrstnih razhajanj v opredelitvah

v kontekstu obravnave opolnomočenja izhajajo tudi druge dileme in nejasnosti, povezane tako z raznolikimi opredelitvami kot tudi z značilnostmi pojma, ki jih v okviru poskusa razumevanja opolnomočenja ni mogoče izpustiti. Te namreč podrobneje nakazujejo in govorijo o naravi in pojavnosti opolnomočenja ter o njegovem obstoječem pomenu.

Zaradi neenotnih opredelitev opolnomočenja, se je v znanstvenih razpravah uveljavil pristop opredelitve pojma glede na raziskovalne probleme in primere, v okviru katerih se ga obravnava. Opredelitev opolnomočenja se tako razlikuje glede na to ali je umeščen v raziskovalne probleme na področju ženskih študij (Mosedale 2005; Carstensen in Winker 2007; Choudhury 2009), marginaliziranih skupin in manjšin (Mehra in drugi 2004), podpornih skupin in skupnosti (Price 1990; Barak in drugi 2008), potrošnje (Henry 2005) ali v raziskovalnih vprašanjih v povezavi s spletom (Harrison in drugi 2006; Amichai-Hamburger 2008; Zhao in drugi 2008; Regan in Steeves 2010; Stavrositu in Sundar 2012) itd. Kompleksnost pojma in njegova fleksibilnost pri vpletenosti v različne družbene pojave in polja ne omogoča enostavne in enoznačne opredelitve, kar se v okviru raziskovanja, kot navaja Bahovec (2005), ne kaže kot temeljnega pomena. Ne gre namreč »za to, da bi morale biti definicije univerzalne in pravilne, ampak morajo biti uporabne« za točno določene raziskovalne okvire, kot navajata Sorokin in Berger v njunem pristopu (Bahovec 2005, 12). Na drugi strani pa tovrstna razpršenost definicij in opredelitev ne omogoča jasnega vpogleda v družbeno pojavnost pojma opolnomočenja, kar lahko na ravni raziskovanja vzbuja številna vprašanja in dvome.

V tem kontekstu se opolnomočenje pogosto povezuje z drugimi termini in pojmi, v nekaterih primerih se jih med sabo celo enači, kar ustvarja še dodatno pojmovno zmedo (Woodall in drugi 2012, 744). Pojem opolnomočenje se tako uporablja v povezavi s pojmi kompetence, zmožnostmi in sposobnostmi, vključenostjo, kohezivnostjo, socialnim kapitalom, kakovostjo življenja, nadzorom, avtonomijo, dostopom do informacij itd. (Collins 1994; Herrmann 2003; Mehra in drugi 2004; Henry 2005; Regan in Steeves 2010; Woodall in drugi 2012). Zaradi zgodovinskega razvoja pojma in uporabe v času družbenih gibanj v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja, se opolnomočenje pogosto povezuje s političnim delovanjem, (politično) participacijo in usposabljanjem zanjo (Price 1990; Riger 1993; Stromquist 1995; Boškić 2005; Kamin 2006; Woodall in drugi 2012). Takšna povezava temelji predvsem na opredelitvi opolnomočenja kot »krepitve moči«, v okviru katere je participacija eden izmed pomembnejših elementov (Stromquist 1995; Boškić 2005). (Politično) participacijo lahko

opredelimo kot prostovoljno sodelovanje in vključenost v procesih, usmerjenih v vplivanje in oblikovanje javnih politik ali širše na oblast (Brezovšek 1995, 202). S tega vidika je mogoče ugotoviti, da je opolnomočenje pojem, ki presega participacijo, saj ta nujno ne pomeni poteka v smeri spremembe distribucije kapitalov ali možnosti soodločanja (Riger 1993; Boškić 2005). Participacija je, kot navajajo nekateri avtorji (Stein 1997; Amichai-Hamburger in drugi 2008; Leung 2009), razsežnost opolnomočenja, ki sama kot taka še ne zagotavlja opolnomočenja. Povezovanje opolnomočenja z drugimi pojmi potrjuje kompleksnost njegove pojavnosti, ki jo gradijo številne razsežnosti in dejavniki, k temu pa pripomore tudi vpetost pojma v različna znanstvena področja in discipline (Perkins in Zimmerman 1995).

Opolnomočenje lahko opredelimo kot meddisciplinaren pojem, saj se je uveljavil na različnih znanstvenih področjih in disciplinah (Page in Czuba 1999; Hur 2006; Woodall in drugi 2012). Pojem tako lahko zasledimo na področjih organizacijskih in menedžmentskih študij (Conger in Kanungo 1988; Collins 1994; Wilkinson 1998; Hardy in Leiba-O'Sullivan 1998; Jha 2010), psihologije (Zimmerman in drugi 1992; Riger 1993; Perkins in Zimmerman 1995; Leung 2009; Christens 2012; Stavrositu in Sundar 2012), zdravstva (Masi in drugi 2003; Kamin 2006; Woodall in drugi 2012), socialnega dela (Herrmann 2003; Boškić 2005), politologije (Bobo in Gilliam 1990; Beteille 1999; Narayanan 2003) itd. Vsako izmed področij prinaša in vpeljuje raznolike interpretacije pojma (Denham Lincoln in drugi 2002), zato lahko v literaturi zasledimo različne oblike opolnomočenja. Tako lahko govorimo o psihološkem opolnomočenju (Leung 2009; Jha 2010; Christens 2012), osebнем opolnomočenju (Pastor 1996; Hur 2006; Barak in drugi 2008), političnem opolnomočenju (Bobo in Gilliam 1990; Overby in drugi 2005), organizacijskem opolnomočenju (Randolph in Sashkin 2002; Matthews in drugi 2003) itd. Takšna razpršenost obravnave opolnomočenja predstavlja na ravni znanstvenih razprav omejitve pri postavitvi jasne in enotne definicije opolnomočenja, saj različni pristopi ne ponujajo zgolj raznovrstnih opredelitev: v nekaterih primerih so med sabo tudi izključujoče.

V okviru nekaterih pristopov psihološkega in osebnega opolnomočenja (Conger in Kanungo 1988; Ozer in Bandura 1990; Barak in drugi 2008) se pogosto izpostavlja razumevanje opolnomočenja kot občutka ali motivacije za doseganje višje stopnje moči v določenih okoliščinah. Takšni občutki in motivacija naj bi posledično vodili v zaželene družbene prakse, te pa v zaželene izide (prav tam). Opolnomočenje se tako v okviru takšnega pristopa nanaša na proces, v katerem se izboljša prepričanje družbenih akterjev o lastni samoučinkovitosti

(Conger in Kanungo 1988, 474). Opolnomočiti pomeni ali okrepiti takšno prepričanje ali oslabiti prepričanje v osebno nemoč (prav tam). Takšni pristopi opredeljevanja opolnomočenja so, kot navajata Riger (1993, 280) in Christens (2012, 115), preveč omejeni in osredotočeni zgolj na kognitivne procese občutkov in motivacije, pri tem pa se pozablja na dejansko aktualizacijo družbenih praks, ki vodijo do opolnomočenja. Čeprav so tovrstni procesi pomemben del opolnomočenja, se zgolj z osredotočenostjo na zaznavo družbenih akterjev pozablja na družbene in politične kontekste ter družbena polja, v katere so ti umeščeni (Riger 1993, 281). Takšnim pristopom se tudi očita, da zamenjujejo zmožnosti družbenih akterjev z njihovimi občutki, kar lahko vodi v pojave napačnega spoznanja, kot to imenuje Bourdieu (1997), in poskus ohranjanja statusa quo (Riger 1993, 281). Zaznava moči ali nemoči družbenih akterjev ni nujno povezana z dejanskimi zmožnostmi vplivanja, krepitev občutka opolnomočenja pa se ne odraža vedno s krepitvijo dejanske moči (Riger 1993, 282).

Na podlagi navedenih dilem in nejasnosti v okviru opredelitve pojma opolnomočenje, se pojavljajo številni dvomi (Stromquist 1995; Stein 1997; Page in Czuba 1999), kako in na kakšen način se pojem opolnomočenje kaže v dejanskih družbenih praksah. Zaradi nejasnosti, ki obkrožajo ta pojem, se namreč pojavlja nevarnost, da bo postal le modna in votla beseda brez vrednosti in praktičnega pomena (Boškić 2005; Mosedale 2005; Woodall in drugi 2012). Navedene dileme pa niso edine omejitve opolnomočenja: v okviru njegove opredelitve se vzpostavljajo še številna druga vprašanja, kot npr. kako zastaviti enotno definicijo opolnomočenja in kdaj lahko govorimo o njegovem uresničevanju (Mosedale 2005), kaj so razsežnosti pojma (Wilkinson 1998) in, glede na neenotnost definicij, kako operacionalizirati, empirično opazovati in meriti opolnomočenje (Boškić 2005; Choudhury 2009). Opredeljene dileme in nejasnosti pri obravnavi pojma so pomemben del v raziskovalnem in spoznavnem procesu družbene prakse opolnomočenja, saj nas lahko vodijo do temeljnih značilnosti pojma in njegove nadaljnega pojmovanja.

Za razumevanje opolnomočenja so pomembne, kot navajajo Page in Czuba (1999) in Hur (2006), tri temeljne značilnosti pojma:

- (1) Opolnomočenje je večdimenzionalen pojem, saj se je, kot smo tudi pokazali zgoraj, uveljavil na različnih znanstvenih področjih in disciplinah (Perkins in Zimmerman 1995; Page in Czuba 1999; Hur 2006; Christens 2012; Woodall in drugi 2012). Njegova večdimenzionalnost pa ne pomeni zgolj vpetosti v različna področja, temveč tudi kontekstualno specifičnost (Zimmerman in drugi 1992; Perkins in

Zimmerman 1995; Page in Czuba 1999; Hur 2006; Christens 2012), iz česar sledi, da je razumevanje opolnomočenja vedno odvisno od konteksta in ljudi, v povezavi s katerimi ga obravnavamo. Zato je opolnomočenje vedno treba analizirati v skladu z družbenim poljem, v katerem se vzpostavlja, in manifestacijami habitusa družbenih akterjev v okviru družbenih praks. Pojem opolnomočenje je tako prilagodljiv na različne okoliščine, kar govori o njegovi fluidnosti in spremenljivosti (Beteille 1999, 590).

(2) Pojem opolnomočenje se pojavlja na različnih družbenih ravneh, tj. na individualni (*micro*) ravni, organizacijski ali institucionalni (*mezzo*) ravni in na družbeni (*macro*) ravni (Stein 1997; Boškić 2005; Harrison in drugi 2006). Pri tem se v literaturi pojavljajo razlike, na koliko in katerih ravneh se opolnomočenje pojavlja (Regan in Stevees 2010). Amichai-Hamburger in drugi (2008) navajajo, da lahko opolnomočenje opazujemo na štirih ravneh, in sicer osebni, medosebni, skupinski in državljanski ravni. Na drugi strani Page in Czuba (1999) govorita o individualni, skupinski in skupnostni ravni opolnomočenja. Opazimo lahko, da gre za različna poimenovanja ravni, v okviru katerih lahko opazujemo opolnomočenje, ki pa jih glede na družbeno pojavnost lahko umestimo v splošno razdelitev *micro-mezzo-macro* ravni. Pri obravnavi opolnomočenja na različnih družbenih ravneh Denham Lincoln in drugi (2002, 285) navajajo, da je individualna raven ključna za širšo in poglobljeno raziskovanje opolnomočenja na družbeni ravni. Christens (2012, 117) pri tem opozarja, da opolnomočenje nikoli ne poteka zgolj na individualni ravni, saj družbeni akterji ne živijo v vakuumu, ampak so vedno v družbenih praksah povezani z drugimi družbenimi akterji, s katerimi vstopajo v družbena razmerja in odnose. Iz tega izhaja, da je vsaka raven analize opolnomočenja, čeprav potencialno raziskovalno opisana ločeno, v svojem bistvu povezana z drugimi ravnmi (Zimmerman 1999, 46). Vzajemna povezanost med ravnmi pomeni, da je vsaka izmed njih tako vzrok kot tudi posledica druge, iz česar sledi, da je opolnomočenje na eni ravni vedno povezano z opolnomočenjem na drugi ravni (prav tam).

(3) Opolnomočenje je vedno družben proces, ki je, glede na svoje predhodno opisane značilnosti, fluiden, pogosto nepredvidljiv in spremenljiv skozi čas in prostor (Page in Czuba 1999, Hur 2006). Kot družbeni proces se tako vedno vzpostavlja v odnosih, tako medosebnih, organizacijskih kot tudi družbenih, v okviru katerih se poskušajo spreminjati razmerja družbene moči (Stromquist 1995, Page in Czuba 1999). Vzpostavljanje opolnomočenja kot družbenega procesa je tako vedno ciklično, iz

opolnomočenih posameznikov se gradijo opolnomočene skupine in skupnosti, ki lahko s svojimi družbenimi praksami vplivajo in preoblikujejo družbena razmerja moči, ki se reflektirajo na ravni družbenega sistema ali družbenih polj (Stein 1997, 62). V okviru opolnomočenja kot družbenega procesa je treba razumeti, da se opolnomočenje začne na individualno-kognitivni ravni in zaključuje z »družbeno metamorfozo« ali družbenimi spremembami (Hardy in Leiba-O'Sullivan 1998, 462). Pri tem je treba poudariti, da opolnomočenje ni končen proces, v okviru katerega bi prišlo do absolutnega opolnomočenja, ampak trajen napor in prizadevanje, ki potrebuje nenehno pozornost in vnovično zagotavljanje (Denham Lincoln in drugi 2002, 275; Mosedale 2005, 244).

Če se pojem opolnomočenja spreminja glede na okoliščine, kontekste, predmet in področje obravnave, so njegove temeljne značilnosti tiste, ki se ne spreminjajo (Page in Czuba 1999). Z analizo izvora, dilem in značilnosti pojma smo lahko ugotovili, da osrednjo vlogo pri razumevanju in opredelitvi opolnomočenja igra pojem moči, pri čemer je treba poudariti, da pojma moč in opolnomočenje med sabo ne smemo enačiti (Denham Lincoln in drugi 2002, 273). V okviru analize opolnomočenja se soočamo z dvema pristopoma, ki na različne načine vključujeta in razumeta vlogo moči. Tovrstna pojmovna razlikovanja od nas zahtevajo, da podrobneje proučimo oba pristopa, na podlagi katerih se lahko vzpostavi sinteza razumevanja opolnomočenja in njegovo širše interpretacije kot družbenega procesa. S tega vidika se v nadaljevanju osredotočamo na pristopa opredelitve opolnomočenja na eni strani kot pooblastitve za moč in na drugi strani kot krepitev moči. Nato sledi obravnava opolnomočenja kot družbenega procesa, kar bo omogočilo oblikovanje jasnejšega pojmovanja opolnomočenja in sintezo razumevanja in interpretiranja pojma tudi na področju družbenih polj spleta.

3.2 Opolnomočenje: pooblastitev za moč ali krepitev moči

Opredelitev opolnomočenja spremljajo raznolike definicije, pri čemer sta se na osnovi izvora in razvoja pojma oblikovala dva pristopa njegovega razumevanja. Pojmovanje opolnomočenja kot pooblastitev za moč v osnovi pomeni »podeliti nekomu moč« z določenim namenom (Thomas in Velthouse 1990, 667). Ker izraz opolnomočiti ali »to empower« semantično izhaja iz razumevanja kot pooblastitev za moč (Denham Lincoln in drugi 2002, 272),¹⁸ se s te

¹⁸ Izvorno gledano je opredelitev besede »opolnomočiti« kot pooblastitev za moč ena prvih pojmovanj izraza, vendar se je skozi zgodovino uveljavil tudi njegov pomen kot krepitev moči ali natančneje kot »pridobiti ali prevzeti moč nad« (Oxford English Dictionary 2012).

perspektive pristope, ki opolnomočenje pojmujejo kot krepitev moči, pogosto opredeljuje kot neustrezne (Kamin 2006, 82). Pri tem ne gre zgolj za očitke, ki se nanašajo na terminološko rabo, temveč izpostavljanje zavedanja, da pristop opolnomočenja kot krepitev moči vzpostavlja le tisti vidik pojmovanja, ki se nanaša na pridobivanje določenih možnosti in pravic (prav tam). »Opolnomočenost posamezniku torej ne zagotavlja le pravic in možnosti, ampak tudi dolžnosti, odgovornosti in omejitve« (prav tam). Opredelitev opolnomočenja s tega vidika tako obsega njegovo razumevanje kot pooblastitev družbenih akterjev za doseganje določenih pravic in možnosti in z njimi povezanimi dolžnostmi, odgovornostmi in omejitvami (Thomas in Velthouse 1990; Kamin 2006). To ne pomeni, da je opolnomočenje proces, ki se ga pasivno uživa, saj si morajo zanj družbeni akterji aktivno prizadevati (Hamelink 1995, 12).

Takšno pojmovanje opolnomočenja se najpogosteje uporablja na področjih izobraževanja (Ravid in drugi 2008), socialnega dela (Thompson in Thompson 2001), zdravstvene nege in medicine (Christensen in Hewitt-Taylor 2006), sociologije dela (Hales 2000), organizacijskih študij in upravljanja s človeškimi viri (Thomas in Velthouse 1990). Ugotovimo lahko, da so to področja, v okviru katerih so lahko vnaprej prepoznani konteksti neenakih položajev med družbenimi akterji, v skladu s katerimi imajo nekateri (npr. učitelji, pedagogi, socialni delavci, zdravstveni uslužbenci, menedžerji, država itd.) možnost podeljevanja in pooblaščenja drugih z močjo in uveljavljanjem pravic ter hkrati z odgovornostmi in dolžnostmi, ki so del takšne pooblastitve (Boškić 2005; Kamin 2006). Iz tega izhaja, »da opolnomočiti v takšnem kontekstu implicitno pomeni, da potrebujejo ljudje v depriviligiranem položaju za uresničevanje svojih pravic pooblastitev s strani strokovnih delavcev« (Boškić 2005, 179). Takšen pristop bi tako lahko označili kot »opolnomočenje od zgoraj navzdol«, kar ne pomeni nujno spreminjanja razmerij moči v družbi, ampak sredstvo, s pomočjo katerega lahko družbeni akterji realizirajo lastne potenciale v družbi (Boškić 2005, 183). Opolnomočenje s tega vidika tako lahko ustvarja nove družbene odvisnosti, ki (ne)namerno oblikujejo nadaljnje neenakosti (Hamelink 1995, 141). Podelitev ali pooblastitev nekoga z močjo lahko tudi pomeni določitev pogojev pooblastitve (Denham Lincoln in drugi 2002, 273), iz česar izhajajo tudi omejitve, dolžnosti in odgovornosti, ki so imanentne opolnomočenju.

Nasproti takšnega pojmovanja opolnomočenja se je izoblikovalo prepričanje, da moč ne more biti zgolj dana, temveč si jo je potrebno želeti in si jo z lastnimi naporii pridobiti (Stein 1997; Page in Czuba 1999; Mosedale 2005; Fortunati 2009). S tega vidika se je v nekaterih primerih

za tovrsten pristop uveljavil naziv »krepitev moči« (Boškić 2005; Kump in Jelenc Krašovec 2005), ki se poskuša oddaljiti od opredelitve opolnomočenja kot pooblastitve za moč. V večini primerov pa se je za takšno pojmovno perspektivo v znanstvenem diskurzu uveljavil pojem opolnomočenja, ki najpogosteje vključuje pojmovanje v kontekstu krepitve moči. Opolnomočenje z vidika obravnave kot krepitev moči se na splošno nanaša na zmožnost družbenih akterjev, ki nimajo moči, da si jo pridobijo, s tem pa tudi določeno stopnjo nadzora nad svojim življenjem (Woodall in drugi 2012, 742). Tako se opolnomočenje odraža kot strategija ali proces, v okviru katerega lahko pride do redistribucije moči in virov ali kapitalov (Stein 1997, 1). Takšen pristop se je zgodovinsko gledano s pogostejšo rabo pojma v času družbenih gibanj nanašal na družbene akterje z manj družbene moči in v povezavi s tem tudi na njihovo politično akcijo, strategije, procese in participacijo, s pomočjo katerih poskušajo spremeniti in izboljšati svoj družbeni položaj (Hardy in Leiba-O'Sullivan 1998, 468; Denham in Lincoln 2002, 279). V tem kontekstu se opolnomočenje kot krepitev moči povezuje z »opolnomočenjem od spodaj navzgor« in s tega vidika pogosto tudi s participatornim, ljudskim, političnim aktivizmom (Hardy in Leiba-O'Sullivan 1998, 469) in zmožnostmi, da se družbeni akterji uprejo in izzivajo institucionalizirana družbena razmerja moči (Castells 2007, 239).

Opolnomočenje kot pristop krepitve moči se tako nanaša na raznolike cilje krepitve, z doseganjem katerih lahko družbeni akterji s pridobitvijo moči in nadzora nad svojim življenjem izboljšajo svojo življenjsko situacijo (Boškić 2005). Krepitev moči se tako vedno nanaša na raznolike cilje ali interese (Boškić 2005, 177), ki se kažejo kot pridobitev možnosti izbire; pridobivanje dostopa do kvalitetnih in zanesljivih informacij; oblikovanje alternativ, na podlagi katerih se lahko odloča; vzpostavitev nadzora nad kapitali; pridobitev dostopa do procesa odločanja; doseganje informiranosti, ki vodi do oblikovanja znanja; dostop do izmenjave mnenj, razprav in diskurza itd. (Stein 1997; Hardy in Leiba-O'Sullivan 1998; Mehra in drugi 2004; Mosedale 2005; Harrison in drugi 2006; Hur 2006; Kamin 2006; Fortunati 2009). Raznoliki cilji opolnomočenja se lahko vežejo na raznolika družbena polja, v katerih je proces lahko umeščen, na različne objekte krepitve moči ali družbene akterje, na katere se krepitev moči lahko nanaša, in različne družbene ravni, v okviru katerih se opolnomočenje lahko vzpostavlja. V tem se kažejo tudi temeljne značilnosti opolnomočenja, ki se kažejo ne glede na pristop k njegovi obravnavi.

Pristopa pojmovanja opolnomočenja v središču svojih razlag poudarjata vlogo moči, razlikujeta pa se v načinih opredeljevanja razpolaganja z močjo s strani družbenih akterjev. Na eni strani se poudarja posreden način, v katerem je moč družbenim akterjem podarjena ali pa so zanj pooblaščen, na drugi strani pa se pristop osredotoča na neposreden način pridobitve in krepitev z močjo. Ne glede na opredelitvi načinov razpolaganja z močjo, se opolnomočenje vedno nanaša na razmerja družbene moči, pri čemer je ravno razumevanje pojma moči ključno pri proučevanju pojmovanja opolnomočenja. Moč je namreč pojem več pomenov (Dahl 1957; Thomas in Velthouse 1990), v okviru katerih se v kontekstu klasične sociologije najpogosteje izpostavlja Webrova (1978, 53) definicijo,¹⁹ ki moč opredeli kot »možnost, da človek ali skupina ljudi uresniči svojo voljo v skupnem delovanju, tudi če temu nasprotujejo drugi, ki v tem delovanju sodelujejo«. Takšno razumevanje lahko poimenujemo kot distributiven pristop k obravnavi moči, saj je v tem kontekstu moč pogosto označena kot »igra z ničelno vsoto«, pri čemer iz večanja moči družbenega akterja *A* sledi ustrezno zmanjšanje moči družbenega akterja *B* in obratno (Heiskala 2001, 243). Takšna opredelitev moči se nanaša na pojem »moč nad«, pri čemer ima družbeni akter *A* moč nad akterjem *B*, saj ga lahko pripravi, da naredi nekaj, česar sicer ne bi počel (Dahl 1957, 202–3). Webrova definicija pri tem izpostavi temeljno predpostavko družbene moči, in sicer, da je to vedno razmerje ali natančneje odnos med družbenimi akterji (Dahl 1957, 203).

Na podlagi takšnega razumevanja moči v kontekstu opolnomočenja so se pogosto izpostavljali očitki in vprašanja, ali opolnomočenje pomeni, da v okviru njegovega vzpostavljanja nekateri družbeni akterji na račun drugih ne morejo postati opolnomočeni (Beteille 1999; Fortunati 2009; Woodall in drugi 2012). S tega vidika se Webrova (1978) opredelitev moči ne kaže kot ustrezna, saj zahtevanje nekaterih družbenih akterjev za pravice in moč, »ki jih drugi že imajo, /.../ [še] ne pomeni, da jih bodo le-ti izgubili« (Boškić 2005, 181). Klasična sociološka obravnava moči poudarja vpliv in nadzor, pri čemer se moč pogosto obravnava kot blago ali strukturo, ločeno od družbenih praks (Page in Czuba 1999). Pojem opolnomočenja v povezavi z močjo, kot navajata Page in Czuba (1999), temelji na izhodiščih, da se razmerja družbene moči lahko spreminjajo in da pojem opolnomočenja sloni na ideji moči, ki se lahko prenaša in širi. Opolnomočenje tako ne pomeni pridobivanje moči, da bi imeli oblast nad drugimi, temveč kot moč delovanja z drugimi družbenimi akterji, na podlagi česar je mogoče vplivati na družbene spremembe (Wallerstein in Bernstein 1988, 380).

¹⁹ Slovenski prevod citata je vzeta iz Haralambos in Holborn (1995, 509).

Z odklanjanjem opredelitve moči z vidika distributivnega pristopa ali kot »moč nad« v okvirih pojmovanja opolnomočenja lahko govorimo tudi o drugih oblikah moči, ki bolj ustrezajo izhodiščem, ki jih navajata Page in Czuba (1999). Mosedale (2005, 250) tako ugotavlja, da je v okviru razumevanja opolnomočenja primernejše pojmovanje moči kot »osebna moč« (*»power within«*), »moč za« (*»power to«*) ali »moč z« (*»power with«*).²⁰ »Osebna moč« se nanaša na moč na individualni ravni ali moč, ki jo družbeni akterji razvijejo v njih samih (prav tam). »Moč za« lahko opredelimo kot doseganje ciljev družbenih akterjev, ki ni nujno povezano z omejevanjem in prilagoditvijo družbene moči drugih družbenih akterjev (Mosedale 2005; Fortunati 2009). Tretja oblika »moč z« pa se nanaša na kolektivne družbene prakse, v okviru katerih je prepoznano, da je doseganje ciljev uspešnejše na ravni skupine in skupnosti kot pa na individualni ravni (Mosedale 2005, 205). Takšne opredelitve moči se nanašajo na njene družbene dimenzije (individualna, organizacijska ali družbena raven), so bolj relacijsko usmerjene in ne govorijo o moči kot absolutni vsoti, pri čemer tudi ne zanikajo njene potencialne asimetrične porazdelitve v družbi (Fortunati 2009).

Razmerja moči v družbi niso vedno jasno in očitno izpostavljena, temveč so pogosto skrita v legitimnosti statusa quo, družbeni strukturi, vrednotah, normah in kulturi. Če lahko govorimo, da je moč v družbenih poljih prisotna v vsem (Dahl 1957, 201), je hkrati potrebno razumeti, da je mogoče moč prepoznati tudi na mestih, ki so najmanj vidna. V tem kontekstu lahko govorimo o simbolni moči, ki je hkrati napačno spoznana in pripoznana, saj se kaže kot nevidna moč, ki jo je mogoče uveljavljati le s soudeležbo tistih, ki ne vedo ali ne želijo vedeti, da so njen predmet ali celo, da jo sami uveljavljajo (Bourdieu 1991, 163–4). Pojav napačnega spoznanja (fr. *»méconnaissance«* in ang. *»misrecognition«*) sproža, da podrejeni družbeni akterji posredujejo pripoznanje naravne danosti in legitimnosti simbolne moči, na ta način pa tudi sebe postavijo v podrejen položaj (Thompson 1991; Škerlep 1997; Swartz 1998; Girling 2004; Kim 2004; Hanks 2005). S takšnimi mehanizmi se kaže učinkovitost simbolne moči, saj omogoča, da ravno podrejeni družbeni akterji, ki pri njeni realizaciji največ izgubijo,

²⁰ Za navedene oblike moči so se v literaturi uveljavili tudi nekateri drugi izrazi, kot npr. relacijska moč (*»relational power«*), moč skupaj (*»power together«*), moč izhajajoča iz družbenih interakcij (*»power emerging from interaction«*), moč v povezavi (*»power in connection«*) in vzajemna moč (*»mutual power«*), ki jih Surrey (1991) uporablja kot sinonime za »moč z«. Poleg tega se pojavljajo tudi poimenovanja generativna moč (*»generative power«*) (Korten v Wilson 1996), integrativna moč (*»integrative power«*) (Kreisberg 1992) in deljena moč (*»shared power«*) (Hur 2006), ki se nanašajo na moč, s pomočjo katere družbeni akterji lahko ustvarjajo dinamične situacije, v okviru katerih se lahko oblikujejo družbena sinteza, spremembe in razvoj (Kreisberg 1992, 67).

sodelujejo s svojimi družbenimi praksami in verovanjem v procesu njenega legitimiranja (Škerlep 1997, 248).

Simbolna moč tako v svojem pojmovanju ne vključuje zgolj razumevanje moči kot »moč nad«, ²¹ temveč tudi pojmovanje moči kot kolektivnega delovanja in uveljavljanja razmerij, v okviru katerih se moč širi in deli. V pomenu prvega se simbolna moč kaže kot inštrument dominacije in simbolnega nasilja, v okviru katerega poteka boj za vzpostavitev družbene hierarhije in monopola nad opredelitvijo legitimnosti in avtoritete (Bourdieu 1991, 167–8). Simbolna moč v obliki simbolnega nasilja je »vsaka moč, ki omogoča upravljati z vsiljevanjem pomenov kot legitimnih s prikrivanjem razmerij moči, ki so osnova za njeno veljavnost« (Bourdieu in Passeron 1990[1977], 4). V kontekstu drugega pojmovanja simbolne moči pa se ta kaže kot moč konstrukcije realnosti, ki teži k osnovanju homogenega doumevanja časa in prostora ter doseganja soglasja med družbenimi akterji (Bourdieu 1991, 166). Skozi produkcijo vsakdanjih zaznav in družbenih praks se moč uporablja kot sredstvo, s pomočjo katerega se ustvarjajo družbeni konsenzi in soglasja (Hardy in Leiba-O'Sullivan 1998, 456). V kontekstu opredelitve moči kot simbolne moči je mogoče razumeti družbena razmerja kot spreminjajoč odnos družbenih razmerij moči ali pa kot nespremenljive in reprodukcijske družbene odnose moči. Simbolna moč je tako opredeljena v razmerjih in skozi določena razmerja med tistimi, ki uveljavljajo moč, in tistimi, ki se ji uklonijo, torej v sami strukturi družbenega polja, v katerem se prepričanja, mišljenja in zaznave tako ustvarjajo in s tem lahko spreminjajo kot tudi reproducirajo (Bourdieu 1991, 170). S tega vidika je v intristično naravo simbolne moči vpeljana sposobnost ohranjanja in preoblikovanja ali spreminjanja objektivnih načel družbenega sveta (Bourdieu 1989, 23).

Na Bourdiejevo pojmovanje simbolne moči ne moremo gledati kot na posamezno vrsto ali tip moči, saj vsebuje vidike različnih oblik moči, ki so razporejene v vsakdanjem družbenem življenju (Thompson 1991, 23). V okviru vsakdanjega življenja se moč namreč redko izvaja kot očitna fizična sila, temveč je njena pojavnost pretvorjena v simbolno obliko in s tem podarjeno legitimnostjo, ki je drugače ne bi imela (prav tam). S tega vidika se opredelitev

²¹ Pierre Bourdieu v intervjuju o Webrovem delu in njegovih vplivih na razvoj sociologije priznava, da so Webrove študije pomembno doprinesle k njegovem razvoju lastnih teorij, tako na področjih izobraževalnega sistema, akademske skupnosti kot tudi na področjih temeljnih socioloških pojmovanj (Bourdieu in drugi 2011). V *Practical reason: On the theory of action* tudi sam navede, da je Webrovo razumevanje moči uporabno na ravni pojmovanja simbolne moči (države) (Bourdieu 1998a, 57). Mnogi avtorji tudi navajajo (Brubaker 1985; Thompson 1991; Lizardo 2004), da je intelektualna zapuščina Webra (poleg Durkheimove, Levi-Straussove in Marxove) ena najpomembnejših temeljev Bourdiejevega dela.

moči kot simbolne moči lahko v okviru pojmovanja opolnomočenja kaže kot ena osrednjih reprezentacij razmerij moči in odnosov med družbenimi akterji, saj vključuje širšo sliko razumevanja moči in njeno vlogo v kontekstu kompleksnosti družbenosti.

Pojmovanje opolnomočenja torej obsega dva pristopa, ki ne glede na to, da predstavljata različna načina razpolaganja družbenih akterjev z močjo, izpostavljata pomembnost vloge moči pri opredelitvi in razumevanju opolnomočenja. Glede na analizo pojma moči lahko ugotovimo, da se ta lahko pojavlja v različnih oblikah, pri čemer klasična opredelitev moči ne more zadostiti kompleksnosti družbenega življenja. S predstavitvijo možnih interpretacij pojma moči je bila prepoznana vrednost Bourdieujeve opredelitve simbolne moči, ki se na eni strani kaže kot podelitev (napačnega) pripoznavanja naravnosti in legitimnosti obstoječih družbenih soglasij in razmer in na drugi strani kot možnost uveljavitve simbolnega boja, v katerem se lahko vzpostavlja spreminjanje družbene hierarhije in določanje novih oblik družbenih legitimnosti. Pri opredeljevanju opolnomočenja smo tako ugotovili, da je pomembno prepoznavanje mesta družbenega polja, v katerem se vzpostavlja, osredotočanje na vlogo moči in dinamičnost opolnomočenja kot družbenega procesa, ki se zaključi in uresničuje na ravni družbenih sprememb. Ob tem je treba poudariti, da se vsak proces opolnomočenja nujno ne zaključuje z družbenimi spremembami, temveč v skladu z družbenim poljem, v katerega je kot družbena praksa umeščen, zahteva aktivno prizadevanje in ponovno zagotavljanje. V tem kontekstu se v procesu opolnomočenja ne kaže kot ključno osredotočanje na način razpolaganja družbenih akterjev z močjo, torej na način pooblastitve, v katerem nam je moč dana in podarjena, ali pa na način pridobitve ali krepitev z močjo. V skladu s tem lahko na osnovi analitične sinteze opolnomočenje opredelimo kot:

Družbeni proces, ki se lahko vzpostavlja v različnih družbenih poljih, v okviru katerih družbeni akterji na posreden ali neposreden način razpolagajo s simbolno močjo, s pomočjo katere lahko, ob sprejemanju spremljajočih se odgovornosti in dolžnosti, poskušajo doseči določene pravice in možnosti, na podlagi katerih lahko spremenijo svoj družbeni položaj in razmere ter vodijo v družbene spremembe.

Izhajajoč iz takšne opredelitve bo sledila tudi podrobnejša analiza pojmovanja opolnomočenja kot družbenega procesa. Takšna analiza bo namreč lahko pokazala, kako in na kakšen način poteka družbena praksa opolnomočenja in kako zavzame ključni predpostavljene cilj, tj. družbeno spremembo. Iz zgornje opredelitve opolnomočenja in njegovega pojmovanja kot

družbenega procesa se kažejo temeljni nastavki tudi za razumevanje in interpretiranje družbene prakse opolnomočenja v družbenih poljih spleta.

3.3 Opolnomočenje kot družbeni proces

Razumevanje opolnomočenja kot družbenega procesa vpeljuje zavedanje o dinamičnosti in kompleksnosti družbenega življenja in s tem vodi v spoznanje, da je opolnomočenje, čeprav se lahko kaže kot enovit družben pojav, sestavljeno iz raznolikih družbenih praks. Opolnomočenje kot družben proces ne sledi linearnemu vzorcu, vendar vključuje različna družbena razmerja, vire energije in družbene akterje, ki so vanj vpleteni (Denham Lincoln in drugi 2002, 274). V kontekstu že opredeljenih temeljnih značilnosti in pristopov opolnomočenja lahko ugotovimo, da se ta kot družben proces osredotoča na spreminjanje distribucije družbene moči, tako na ravni medosebnih odnosov, institucionalni kot tudi družbeni ravni (Stromquist 1995, 13; Beteille 1999, 591).

Z namenom jasne opredelitve opolnomočenja kot družbenega procesa je ključno, kot navaja Zimmerman (1999, 46), da razlikujemo med izidi in rezultati opolnomočenja in njegovim dejanskim procesom. Pri tem se izidi opolnomočenja nanašajo na njegovo operacionalizacijo, na podlagi katere lahko proučujemo posledice poskusov vstopanja v proces opolnomočenja in njegovega uresničevanja (prav tam). Na drugi strani pa se opolnomočenje kot proces osredotoča na družbene prakse družbenih akterjev, na podlagi katerih, kot smo ugotovili, želijo izboljšati svoj družbeni položaj in posledično doseči družbene spremembe. Pri tem se je treba zavedati, da se načini doseganja družbenih sprememb vedno razlikujejo glede na okoliščine, v okviru katerih se opolnomočenje vzpostavlja, in se s tega vidika vedno vežejo na kontekste družbenih polj in družbenih akterjev, ki delujejo v njih. Glede na to se tudi družbene spremembe kažejo v skladu z družbenimi polji, v katere so umeščene; te se namreč razlikujejo, ali so vključene v področja medicine, politike, menedžmenta ali širšega družbenega življenja. Pri tem ni vedno nujno, da se v okviru procesa opolnomočenja družbene spremembe dejansko realizirajo. Opolnomočenje kot družben proces se ne odraža nujno s pozitivnimi in dejanskimi rezultati, temveč je, kot poudarjajo Denham Lincoln in drugi (2002), nikoli končan proces in s tem proces potreben, neprestanega potrjevanja. To tudi pomeni, da dejanski izidi procesa opolnomočenja nikoli niso trajno in končno zagotovljeni, temveč zahtevajo neprestano vzdrževanje in varovanje (Hamelink 1995, 12). Položaj moči in posedovanje določene količine kapitala nikoli nista trajno določena v dinamičnosti

družbenega življenja, pri čemer gre, kot navaja Bourdieu (2002[1984], 246), v družbenih poljih za kontinuiran proces tekmovanj, nenehne fluktuacije in konverzije med eno obliko in količino kapitalov v drugo. S tem želimo izpostaviti, da nas v okviru analize opolnomočenja kot družbenega procesa ne bo temeljno zanimalo, kdo so družbeni akterji, ki vanj vstopajo in kaj so konkretni izidi in rezultati takšnega procesa. Tovrstna vprašanja so ključna pri analizi konkretnih družbenih in raziskovalnih problemov ter ne v primeru poskusa vzpostavljanja enovitega razumevanja in pojmovanja opolnomočenja.

Opolnomočenje kot družben proces lahko predstavimo kot zaporedje faz družbenih praks, ki jih družbeni akterji realizirajo. Proces opolnomočenja in njegov potek je v svoji študiji strnil Hur (2006),²² ki je pri tem izhajal iz teoretičnih nastavkov iz področij političnih študij, socialnega dela, izobraževanja in ženskih študij, zdravstva, menedžmenta in skupnostne psihologije. Opolnomočenje je meddisciplinaren pojem, pri čemer združevanje pristopov z različnih znanstvenih področij omogoča boljši vpogled v pojem opolnomočenja, njegov proces in s tem njegovo razumevanje. Hur (2006) v svoji študiji navaja, da opolnomočenje lahko strnimo v proces petih faz, ki se manifestirajo skozi različne družbene prakse in lahko vodijo do ključnega cilja opolnomočenja, tj. do družbenih sprememb (Hardy in Leiba-O'Sullivan 1998; Beteille 1999; Denham Lincoln in drugi 2002, Woodall in drugi 2012). Hurova (2006) študija predstavlja možnost splošnega razumevanja in analizo procesa opolnomočenja, saj se ne osredotoča na specifično usmerjenost področij, temveč poskuša vzpostaviti podrobnejšo interpretacijo faz v okviru družbenega življenja.

Opolnomočenje kot družben proces lahko predstavimo v petih fazah družbenih praks (Hur 2006, 528–30):

- (1) *Obstoj družbene nemoči in odtujitve*, ki se na družbeni ravni reprezentirata z družbeno stratifikacijo, slabimi družbenimi položaji družbenih akterjev, družbenimi pritiski in zatiranjem, odtujitvijo od družbenih pravic in možnosti itd. Za začetek vzpostavitve opolnomočenja je tako potrebna določena stopnja družbene neenakosti, ki se asimetrično porazdeljuje na ravni družbenega življenja. Družbeni pogoji morajo torej voditi do stanja, ki določeno skupino družbenih akterjev pripelje do določene stopnje družbene nemoči in neenakega družbenega položaja. To ne pomeni, da more

²² Poleg Hurove (2006) študije so proces opolnomočenja poskušali opisati številni avtorji (npr. Freire 1973; Conger in Kanungo 1988; Friedmann 1995; Gibson 1995; Weissberg 1999 itd.), vendar so se v svojih obravnavah osredotočali na specifična družbena področja, kar ne omogoča vzpostaviti splošnega in enovitega pojmovanja opolnomočenja.

priti do stanja popolne nemoči določene skupine družbenih akterjev, temveč se nemoč lahko kaže le na določenem področju družbenega življenja. Nemoč se v tem kontekstu nanaša na nezmožnost družbenih akterjev, da upravljajo z lastnimi kapitali (izkušnjami, znanjem, materialnimi viri ipd.) na način, ki bi vodili v izboljšanje njihovih družbenih položajev in zadovoljstva.

(2) *Zavedanje družbenih akterjev o njihovi družbeni nemoči*, v okviru katerega spoznajo družbene neenakosti in omejenosti svoje moči in njenega uveljavljanja. Zavedanje tovrstnih družbenih razmer pomeni povečanje zavesti o tem, kako družbena struktura vpliva na razmere in družbene prakse akterjev. V tem smislu se med družbene akterje vpelje razumevanje družbene stratifikacije, v katero so vpeti, in zavedanje, da se ta lahko spremeni. Takšni procesi najprej izhajajo iz kognitivne in individualne ravni in se v kontekstu sledečih faz procesa opolnomočenja lahko preslikajo tudi na druge ravni družbenega življenja. Zavedanje o lastni družbeni nemoči in pogojev, v katerih družbeni akterji živijo, je ena izmed pomembnejših faz v okviru procesa opolnomočenja (Stein 1997; Hardy in Leiba-O'Sullivan 1998; Woodall in drugi 2012), saj vpliva na možnost aktivnega in reflektivnega vključevanja v družbene prakse usmerjene v njihovo spreminjanje.

(3) *Mobilizacija* je tretja faza procesa opolnomočenja, v okviru katere družbeni akterji prevzamejo iniciativo v kolektivnih akcijah, na podlagi katerih želijo spremeniti družbene razmere v smeri odpravljanja lastne družbene neenakosti. Ta faza opolnomočenja vključuje jasno, nepopustljivo in agresivnejše ukrepanje proti razmeram neenakosti, ki družbenim akterjem onemogočajo dostop do določenih pravic in možnosti. V fazi mobilizacije igrajo ključno vlogo organizacija, kolektivne družbene prakse in razumevanje deljenja moči med družbenimi akterji, ki si prizadevajo za lastno opolnomočenje.

(4) *Faza maksimiranja* se nanaša na večanje in deljenje moči med družbenimi akterji, ki v procesu doseže točko, ko ti lahko z razpolaganjem z močjo uveljavijo svoje sposobnosti in dosežajo pravice in možnosti, za katere so si v okviru opolnomočenja prizadevali. Na tej točki »preobrata« se med družbenimi akterji pojavi zavedanje, da lahko s spreminjanjem obstoječih (institucionaliziranih) družbenih struktur dosežajo realne družbene spremembe.

(5) *Ustvarjanje nove družbene ureditve in uveljavljanje družbenih sprememb* se kaže kot ciljna faza procesa opolnomočenja, v okviru katere se spremenijo deli ali celoten družben sistem in polja v smeri odpravljanja (nekaterih) družbenih neenakosti.²³

Na podlagi predstavljenih faz procesa opolnomočenja lahko ugotovimo, da se v okviru posameznih družbenih praks, ki so vključene v njegov potek, zrcalijo temeljne značilnosti opolnomočenja. Ugotovimo lahko, da je opisani proces opolnomočenja, kot ga predstavlja Hur (2006), njegova splošna opredelitev in razumevanje, ki lahko obsega različna področja, kontekste in s tem tudi različna družbena polja. Z umestitvijo procesa opolnomočenja v posamezne, konkretne in realne družbene primere, se opolnomočenje lahko manifestira kot proces, ki vključuje različne družbene akterje, kapitale in izide, in se nam v tem kontekstu lahko kaže kot večdimenzionalen pojem. Na podlagi predstavljenih faz procesa smo lahko tudi ugotovili, da je v okviru analize opolnomočenja potrebno povezovanje med različnimi družbenimi ravni (Fortunati 2009; Woodall in drugi 2012). Pri tem je treba poudariti, da se opolnomočenje kot družben proces nikoli ne odraža kot linearno zaporedje faz, ampak se v okviru družbeno realnih situacij te med sabo prekrivajo, se dopolnjujejo in ciklično izmenjujejo. Namen opolnomočenja kot družbenega procesa ni ustvarjanje popolnoma egalitarne družbe, temveč poskus premoščanja določenih družbenih pogojev nemoči in reduciranje asimetričnosti družbene neenakosti.

²³ Čeprav Hur (2006) peto fazo *ustvarjanje nove družbene ureditve in uveljavljanje družbenih sprememb* opredeljuje kot zadnjo fazo procesa opolnomočenja, to ne pomeni, da se proces opolnomočenja na tem mestu konča, ampak je, kot smo ugotovili, trajen napor in prizadevanje, ki potrebuje nenehno pozornost in vnovično zagotavljanje (Denham Lincoln in drugi 2002; Mosedale 2005).

4 Opolnomočenje in družbena polja spleta

Splet se pogosto (entuziastično) izpostavlja kot družbeni prostor, ki s svojim potencialom in mehanizmi spodbuja družbene akterje, da dostopajo do različnih oblik participacije, jim omogoča priložnosti za izražanje mnenja, daje možnosti zmanjševanja družbenih razlik med akterji in s tem neguje vrline bolj demokratične družbe (Rehm 1999; Matsuda 2002; Oblak 2003; Vergeer in Hermans 2008; Hindman 2009; Bechmann in Lomborg 2012). Na podlagi takšnih nastavkov se splet pogosto obravnava kot »orodje opolnomočenja« (Fortunati 2009). Splet se tako predvsem povezuje s tehničnimi možnostmi in lastnostmi različnih storitev in aplikacij, ki omogočajo družbeno sodelovanje, participacijo in medosebno povezovanje (Flanagin in drugi 2010). Pri tem so tovrstne razprave pogosto omejene na enoznačne vidike opolnomočenja prek spleta, npr. zgolj kot dostop do informacij na spletu ali z analizami premoščanja digitalnega razkoraka (Mehra in drugi 2004; Carstensen in Winker 2007). S tega vidika so se oblikovala tudi različna poimenovanja opolnomočenja prek spleta, npr. *e-opolnomočenje* (»*e-empowerment*«) (Carstensen in Winker 2007; Amichai-Hamburger in drugi 2008) ali *spletno opolnomočenje* (»*web-empowerment*«) (Sinkovics in Penz 2006), ki ga pogosto obravnavajo kot proces, ki je striktno zamejen na spletni prostor in ločen od fizičnega.

Na podlagi takšnih opredelitev se pod vprašaj postavlja razumevanje opolnomočenja v okviru spleta, Bourdieujeva teorija simbolne moči pa se kaže kot učinkovit aparat za analizo opolnomočenja kot družbene prakse kot tudi družbenega procesa, ki je umeščen v različna družbena polja spleta. S pojmovanjem opolnomočenja v družbenih poljih spleta se prvič poskušamo oddaljiti od obravnave spleta kot le orodja, s pomočjo katerega družbeni akterji dosejajo opolnomočenje, saj splet ni le potencialen vir opolnomočenja, ampak tudi družben prostor, v katerega vstopamo na ravni vsakdanjega življenja in v katerem realiziramo različne družbene prakse. Z umestitvijo opolnomočenja v družbena polja spleta se drugič poskušamo oddaljiti od proučevanja opolnomočenja kot omejenega in vezanega zgolj na spletni prostor, ki ni v interakciji in integraciji s fizičnim prostorom. Če izhajajmo iz Hurove (2006) opredelitve procesa opolnomočenja, lahko začetek opolnomočenja opredelimo šele z družbenimi neenakostmi in nemočjo, ki pa ne izvirajo zgolj iz družbenega prostora spleta, opredeljenega ločeno od fizičnega prostora, temveč v okviru sintetičnega prostora medsebojnega in simultane delovanja obeh vidikov spletne in fizične integracije (Mitra in

Schwartz 2001). Preden se osredotočimo na analitsko-teoretično interpretacijo opolnomočenja v družbenih poljih spleta je treba poudariti, da pri tem izhajamo iz dveh temeljnih predpostavk:

(1) Računalniško posredovano komuniciranje je v okviru spleta nujni pogoj za konstrukcijo in obstoj družbenih polj spleta (Oblak 2003, 54). Pri tem računalniško posredovano komuniciranje kot konstitutivni element družbenih polj spleta temelji na lingvističnem kapitalu in hkrati predstavlja način posredovanja in uresničevanja spletnih praks, ki se realizirajo prek jezikovnih izmenjav in izražanja. Na ta način računalniško posredovano komuniciranje deluje kot kanal spletnih praks, prek katerih »se zrcali struktura družbenih razmerij in oblike zaznav sveta družbenih akterjev« (Bourdieu 1991, 80, 147). Družbena polja spleta kot različne spletne aplikacije, storitve ali spletna mesta (spletne skupnosti, spletna socialna omrežja, blogi, spletni mediji itd.) temeljijo na spletnih praksah družbenih akterjev in torej ne morejo obstajati brez njihove interakcije in računalniško posredovanega komuniciranja.

(2) Komuniciranje je osnovni pogoj in predpostavka opolnomočenja družbenih akterjev, saj se kot družbeni proces vzpostavlja v razmerjih med ljudmi (Hamelink 1995; Christens 2012; Williamson 2007; Fortunati 2009). Opolnomočenje v središču svojega pojmovanja namreč poudarja vlogo moči, ki je vedno odnos ali razmerje med družbenimi akterji (Dahl 1957; Page in Czuba 1999). Komuniciranje je družbena praksa, ki ne vzpostavlja le odnosov med družbenimi akterji, temveč je tudi sredstvo, prek katerega se ustvarjajo razmerja (simbolne) moči (Bourdieu 1991; Bourdieu in Wacquant 2006). Opolnomočenje je družbeni proces, ki se vedno vzpostavlja v pogojih neenake porazdelitve (simbolne) moči, pri čemer se torej komuniciranje kot nenehno pogajanje med praksami družbenih akterjev izpostavlja kot ključni pogoj (uresničevanja) opolnomočenja (Hamelink 1995, 148). V družbenih poljih spleta se tako računalniško posredovano komuniciranje kaže kot osnovni pogoj opolnomočenja, ki se udejanja prek jezikovnih izmenjav in izražanja ali natančneje lingvističnega kapitala.

Navedene predpostavke predstavljajo temeljno izhodišče proučevanja opolnomočenja v družbenih poljih spleta, pri čemer se analiza osredotoča na povezovanje teoretizacije spleta in opolnomočenja s pomočjo Bourdieujevo teorijo simbolne moči. Z analitsko razčlenitvijo razumevanja opolnomočenja v družbenih poljih spleta bo v središče prvega dela tega poglavja postavljeno pojmovanje opolnomočenja, ki je bilo sintetizirano v prejšnjem poglavju (glej

podpoglavje 3.2), medtem ko bo drugi del analize obsegala interpretacija opolnomočenja kot družbenega procesa, opredeljenega s Hurovo (2006) shemo poteka faz družbenih praks.

4.1 Opolnomočenje kot skupek spletnih praks v družbenih poljih spleta

Na osnovi sinteze različnih razumevanj opolnomočenja, smo v prejšnjem poglavju ponudili opredelitev opolnomočenja, ki pravi:

Opolnomočenje je družbeni proces, ki se lahko vzpostavlja v različnih družbenih poljih, v okviru katerih družbeni akterji na posreden ali neposreden način razpolagajo s simbolno močjo, s pomočjo katere lahko, ob sprejemanju spremljajočih se odgovornosti in dolžnosti, poskušajo doseči določene pravice in možnosti, na podlagi katerih lahko spremenijo svoj družbeni položaj in razmere ter vodijo v družbene spremembe.

Na podlagi opredelitve izhaja, da opolnomočenje pojmuje kot družbeni proces, kar pomeni, da opolnomočenja v družbenih poljih spleta ne moremo opredeliti kot enoznačno obliko spletne prakse. Iz tega izhaja, da opredelitev opolnomočenja v družbenih poljih spleta lahko razumemo le kot skupek spletnih praks, ki se manifestirajo kot kompleksno razmerje različnih razsežnosti družbenega prostora spleta. Opolnomočenje v družbenih poljih spleta kot preplet spletnih praks lahko umestimo v okvire razumevanja razmerja med digitalnim habitusom, kapitalom in družbenimi polji spleta, v kontekstu *[(digitalni habitus) (kapital)] + polje spleta = spletna praksa*.

Na ravni razumevanja opolnomočenja kot kompleksnega odnosa spletnih praks ta ni omejen na eno družbeno polje spleta, kar pomeni, da opolnomočenje ni proces, ki se veže le na eno spletno mesto ali spletno aplikacijo, ampak gre za njegovo umeščenost v širok spekter spletnih storitev, aplikacij in medijev. Z vedno večjo konvergenco med spletnimi aplikacijami, storitvami in tehnologijo o družbenih poljih spleta ne moremo več govoriti kot o izoliranih poljih, ki delujejo neodvisno drug od drugega, temveč gre za močno prepletenost in povezovanje med različnimi spletnimi storitvami, vsebinami, terminali, platformami, mediji, aplikacijami itd. (Izquierdo 2003, 122). V središče polj spleta so tako vedno postavljeni družbeni akterji, ki prehajajo iz enega polja spleta v drugega, npr. iz spletnih socialnih omrežij na bloge, od tam na spletne medije itd. Spletne prakse opolnomočenja družbenih akterjev lahko prehajajo med različnimi družbenimi polji spleta, pri čemer se zaradi medmedijske

komunikacijske konvergence lahko manifestirajo tudi naenkrat (Johnson in drugi 2011, 200), npr. družbeni akterji integrirajo uporabo Twitterja s Facebook in LinkedIn računi, blogi ipd. (Loureiro-Koechlin in Butcher 2013), kar pomeni, da se spletne prakse na Twitterju hkrati kažejo tudi na drugih spletnih socialnih omrežjih in blogu nekega družbenega akterja ali pa se povezujejo v širši kontekst spletnih medijev.

Čeprav Bourdieu ni posvečal posebne pozornosti utemeljevanju, kakšne so dejanske povezave in razmerja med različnimi polji v družbenem svetu (Girling 2004), je relacije med družbenimi polji razlagal na podlagi podobnosti v njihovi organizaciji ali, kot je to poimenoval, v homologiji (Hanks 2005, 74). V medsebojni povezavi so torej tista družbena polja, znotraj katerih lahko povežemo vzporednice med načini njihovega nastanka, organizacijo in razvojem, ki se kažejo v podobnih distribucijah položajev, kapitalov in oblik habitusa. Takšna je npr. homologija med literarnim in umetniškim družbenim poljem (prav tam). S tega vidika lahko homologijo utemeljimo tudi med družbenimi polji spleta, pri katerih se podobnosti ne odražajo le na ravni njihove tehnične in tehnološke zasnove, temveč tudi na ravni porazdelitve kapitalov in oblik digitalnega habitusa, ki v interakciji oblikujeta specifične življenjske stile družbenih akterjev. Tako npr. med spletnimi socialnimi omrežji kot družbenimi polji spleta homologija ne more obstajati zgolj na ravni podobnosti v oblikovanem (tehničnem) sistemu, ki družbenim akterjem omogoča ustvarjanje lastnih profilov, v okviru katerih oblikujejo seznam drugih uporabnikov, s katerimi vstopajo v različne odnose (boyd in Ellison 2007). Homologija med spletnimi socialnimi omrežji kot družbenimi polji spleta se lahko ustvari na ravni preferenčnosti točno določene oblike kapitala (npr. socialnega), na podlagi česar se usklajujejo in dopolnjujejo različna spletna socialna omrežja družbenih akterjev, npr. poznanstva in vezi s Facebooka se prenašajo tudi na akterjev račun Twitterja. Na ta način se družbeni akterji porazdeljujejo v družbenih poljih spleta, pri čemer digitalni habitus ali generativni in povezovalni princip notranje in relacijske značilnosti položajev akterjev v družbenih poljih spleta prevaja v enotne življenjske stile (Bourdieu 1998a, 8).

Družbena polja spleta so za opolnomočenje t. i. teren ali kontekst, ki oblikuje in lahko tudi delno določa specifičnost in obliko procesa, zaradi česar lahko na spletu prepoznamo različne oblike opolnomočenja. Tako se npr. psihološko in osebno opolnomočenje lahko oblikuje v družbenih poljih spleta, ki v ospredje postavljajo oblikovanje samopredstavitve, samopodobe, samoučinkovitosti, nadzora nad lastnim življenjem, grajenje medosebnih odnosov itd. (npr. v

spletnih skupnosti socialne opore (Barak in drugi 2008), blogih, spletnih socialnih omrežjih (Leung 2009) ipd.), medtem ko se organizacijsko opolnomočenje lahko razvije v družbenih poljih spleta, ki predpostavljajo organizacijski kontekst (npr. v spletnih skupnosti prakse (Hara in Hew 2007), spletnih aktivističnih organizacijah (Eaton 2010) ipd.). Opolnomočenje je tako proces, ki je močno vezan in odvisen od družbenih polj spleta, v katere je umeščen, saj ta na podlagi lastne imanentne logike določajo, katera je ustrezna oblika kapitala, ki jo je v okviru polja mogoče unovčiti. V družbenih poljih spleta računalniško posredovano komuniciranje predstavlja osnovni pogoj opolnomočenja, kar pomeni, da se skupek spletnih praks, ki gradijo proces opolnomočenja, lahko realizira le skozi jezikovne izmenjave in izražanja, ali natančneje, skozi lingvistični kapital. V družbenih poljih spleta lingvistični kapital predstavlja ne le posrednega nosilca spletnih praks, ki so v našem primeru potrebne, da lahko govorimo o procesu opolnomočenja, temveč je prav tako nosilec in izraz drugih oblik kapitalov. Računalniško posredovano komuniciranje kot temeljni konstitutivni element družbenih polj spleta temelji na lingvističnem kapitalu, kar pomeni, da se lingvistični kapital kaže kot ključna oblika in »ustrezna vrsta« kapitala družbenih polj spleta in temeljni kapital za uresničevanje spletnih praks, ki gradijo opolnomočenje v družbenih poljih spleta. Družbeni akterji si tako v družbenih poljih spleta prizadevajo za akumulacijo in maksimiranje lingvističnega kapitala, ki pa nikoli ne deluje neodvisno od drugih oblik kapitala in od regulacijskih mehanizmov družbenih polj spleta ali jezikovnih trgov spleta. To pomeni, da npr. lingvistični kapital v obliki formalnega izražanja in pravilne uporabe slovnice deluje in je v odnosu tudi z visoko stopnjo institucionaliziranega kulturnega kapitala, ki je lahko unovčena le v tistih jezikovnih trgih, ki tovrstne »lingvistične produkte« vrednotijo višje kot ostale. Takšen spletni jezikovni trg je npr. spletna enciklopedija Wikipedija, v okviru katere je visoko vrednoteno znanje, prav tako pa tudi njegovo deljenje in sodelovanje pri prispevanju in dopolnjevanju k višji vrednosti prispevkov (Welser in drugi 2011). Takšno znanje se vrednoti tudi na ravni uporabljenega jezika, kar se kaže na Wikipediji z naravnostjo k odpravljanju napačno črkovanih besed, napak na ravni slovnice, zastarelih dejstev itd. (Welser in drugi 2011; Yang in Lai 2011).

Realizacija spletnih praks, ki sestavljajo proces opolnomočenja, je tako vedno odvisna od oblike kapitalov, ki jih družbeni akterji posedujejo, kakšne so njihove količine in ali jih (lahko) »pravilno« unovčijo v družbenih poljih spleta. To pomeni, da je lingvistični kapital, tako kot druge oblike kapitalov, neenakomerno porazdeljen v družbenih poljih spleta, pri čemer pomembno vlogo igra učinek simbolnega kapitala, ki družbenim akterjem omogoča

vstop v prostor legitimnosti in avtoritete. Ta namreč družbenim akterjem podeljuje možnost, da sodelujejo pri določanju »pravil igre« družbenih polj spleta in s tem lastne oblike in količine kapitalov interpretirajo kot »zadostne«, »primerne«, »ustrezne«, »pravilne« in »legitimne« v primerjavi z drugimi. Tako npr. družbeni akterji z veliko lingvističnega in kulturnega kapitala v okviru spletnega polja Wikipedije lahko prevzemajo vloge vsebinskih strokovnjakov ali tehničnih urednikov prispevkov, kar jim podeljuje poseben status med drugimi člani Wikipedije, prav tako pa na podlagi tega upravljajo s pravili in normami in določajo, kaj je v okviru Wikipedije sprejemljivo in kaj ne (Welser in drugi 2011). Na ta način je namreč mogoče opredeliti distinkcijo ali prestižno razlikovanje med družbenimi akterji, ki zahtevanim kriterijem ne ustrezajo in tistimi, ki se jih pripoznava kot »posedovalce legitimnega življenjskega stila« (Škerlep 1997, 246). To je pomemben moment, v okviru katerega se simbolni kapital prevaja v obliko moči ali simbolno moč (Bourdieu 1998a, 102), ki v svoji pojavnosti ni pripoznana kot dejanska moč, ampak se kaže kot nevidna moč, pripoznana kot naravno dana in sprejeta s soudeležbo tistih, ki ne vedo ali ne želijo vedeti, da so njen predmet ali celo, da jo sami uveljavljajo (Bourdieu 1991, 163–4). Če smo opolnomočenje opredelili kot *družbeni proces, ki se lahko vzpostavlja v različnih družbenih poljih*, je z zgoraj predstavljenim delovanjem razmerja med družbenimi polji spleta, akterji in njihovimi kapitali analitično razčlenjen element opredelitve opolnomočenja v družbenih poljih spleta, *v okviru katerih družbeni akterji razpolagajo s simbolno močjo*. Takšno razumevanje se približuje neposrednemu načinu razpolaganja s simbolno močjo v okviru opolnomočenja, pri čemer se bomo v naslednjem podpoglavju osredotočili na učinke in mehanizme posedovanja simbolne moči in podrobneje opredelili njeno vlogo v procesu opolnomočenja.

Če v okviru opolnomočenja z *neposrednim razpolaganjem s simbolno močjo* govorimo v tistih primerih, ko si družbeni akterji sami prizadevajo za njeno pridobitev, lahko o *posrednem načinu razpolaganja s simbolno močjo* govorimo takrat, ko jo družbeni akterji posredno pridobijo ali so zanjo pooblaščen s strani drugih akterjev. Načina razpolaganja s simbolno močjo v okviru procesa opolnomočenja bi lahko povezali s t. i. simbolnimi strategijami, s pomočjo katerih družbeni akterji vsilijo svojo vizijo družbenega sveta in njihov položaj v njem (Bourdieu 1985, 732). Simbolna moč je namreč moč konstrukcije realnosti in je usmerjena k vzpostavljanju gnoseološkega reda ali pomenov družbenega sveta (Bourdieu 1991, 166). Na podlagi tega lahko neposredno pridobitev simbolne moči v okviru procesa opolnomočenja povežemo, kot to imenuje Bourdieu (1985; 1989), s simbolno strategijo *idios*

logos, v okviru katere si družbeni akterji, ki jim običajno primanjkuje pristojnosti za vsiljevanje pripoznanja in s tem tudi simbolnega učinka, prizadevajo za uveljavitev lastnega individualnega stališča, prepričanja ali nazora o družbenem svetu.

Na drugi strani pa lahko posredno razpolaganje s simbolno močjo v okviru opolnomočenja povežemo s simbolno strategijo *uradno pridobljene nominacije*, s pomočjo katere družbeni akterji pridobijo pooblastitev s simbolno močjo s strani t. i. avtoritete ali države²⁴ (Bourdieu 1985, 732). Takšen način razpolaganja s simbolno močjo umeščamo v kontekst »opolnomočenja od zgoraj navzdol«, pri čemer je posredno pridobivanje simbolne moči pogosto del systemskega dela države, ki je, kot navaja Bourdieu (1985; 1989; 1998a), imetnica monopola nad legitimnostjo družbenega sveta. Tako država igra eno izmed pomembnih vlog pri pooblaščenju družbenih akterjev s simbolno močjo, pri čemer odločilno prispeva k produkciji in reprodukciji inštrumentov konstrukcije družbene realnosti (Bourdieu 1998a, 54). Vlogo države,²⁵ kot jo opredeljuje Bourdieu (1998a), lahko v družbenih poljih spleta prenesemo na lastnike in upravljavce spletnih mest, storitev in aplikacij, ki imajo zaradi svojih lastniških in upravljavskih položajev možnost koncentracije različnih oblik kapitalov. Ravno v tej koncentraciji različnih oblik kapitalov se, kot to Bourdieu (1998a, 41) prikaže na primeru države, utemeljuje njihova moč pri podeljevanju različnih oblik kapitalov in s tem različne količine simbolne moči med družbene akterje. V tem kontekstu imajo akterji z visoko stopnjo avtoritete v družbenih poljih spleta (lastniki, upravljavci, administratorji) ključno vlogo tudi pri podeljevanju simbolne moči na ravni procesa opolnomočenja, saj posedujejo moč za uravnavanje delovanja na različnih družbenih poljih spleta. Takšna vpliv v družbenih poljih spleta pomeni, da imajo moč za upravljanje z različnimi oblikami kapitalov, ki se v določenih poljih spleta ustvarjajo, in nad menjalnim tečajem med njimi in njihovo distribucijo. Na ta način lastniki družbenih polj spleta pogosto poskušajo posegati v njihovo avtonomnost, ki se kažejo z naraščajočimi tendencami privatizacije, komercializacije in komodifikacije družbenih polj spleta, s pomočjo katerih poskušajo ustvariti nadzorovane in zaprte monopolizirane spletne trge (Dahlberg 2001a; Oblak Črnič in Prodnik 2012). Zato se

²⁴ To ne pomeni, da je posredna pridobitev simbolne moči v okviru opolnomočenja možna le s strani države (prek storitev javne uprave in državnih servisov), temveč tudi prek drugih akterjev, ki posedujejo simbolno moč in s tem avtoriteto pooblaščenja drugih družbenih akterjev z njo (npr. družbeni akterji z visoko stopnjo moči in avtoritete v različnih spletnih skupnostih, skupinah, organizacijah, mednarodni konglomerati in korporacije ipd.).

²⁵ Čeprav lahko vlogo države na ravni pooblaščenja družbenih akterjev s simbolno močjo v družbenih poljih spleta prenesemo na njihove lastnike in upravljavce, pa vloge države v družbenih poljih spleta ne gre zanemariti. S svojimi regulacijskimi pravili in zakonodajnimi predpisi lahko pozitivno (npr. z ukrepi za zmanjševanje digitalnega razkoraka, višanje informacijske pismenosti itd.) kot tudi negativno (npr. poseganje v pretok podatkov, omejitve svobode izražanja itd.) vpliva na načine podeljevanja simbolne moči.

opolnomočenje kot pooblastitev s simbolno močjo pogosto povezuje z določitvami pogojev tovrstne pooblastitve (Denham Lincoln in drugi 2002), iz česar izhajajo tudi omejitve, dolžnosti in odgovornosti, ki so imanentne opolnomočenju. *Spremljajoče se odgovornosti in dolžnosti* opolnomočenja se ne pojavljajo le v primerih opolnomočenja, v okviru katerega družbeni akterji na posreden način razpolagajo s simbolno močjo; tovrstne omejitve, dolžnosti in odgovornosti lahko predpostavljajo že posamezna družbena polja spleta, v katera družbeni akterji vstopajo.

Ko poskušamo razumeti spletne prakse procesa opolnomočenja, jih lahko opredeljujemo v kompleksnosti razmerja med družbenimi polji spleta in (lingvističnim) kapitalom, pri čemer temeljni del razumevanja spletnih praks opolnomočenja predstavlja digitalni habitus. Kot način razmišljanja in uporabljanja IKT, sistem vztrajnih in prenosljivih dispozicij, ki integrirajo pretekle izkušnje družbenih akterjev s soočanjem s spremenljivimi situacijami družbenih polj spleta in kot matrica dojetanja, presojanja, vrednotenja in omogočanja izvrševanja spletnih praks (Luke 2002; Zavenbergen 2007), predstavlja temeljno komponento opolnomočenja (Henry 2005; Harrison in drugi 2006). Digitalni habitus kot »soustvarjalec« spletnih praks teh ne strukturira, temveč jim podeljuje smisel in pomene: »kakšno vedenje je sprejemljivo in kakšno ne, kaj je naravno in samoumevno in kaj se opredeljuje kot neprimerno in celo škandalozno« (Mander 1987, 428). Pri tem pomeni digitalnega habitusa izhajajo tudi iz družbenih polj spleta, kar pomeni, da digitalni habitus, tako kot habitus (DiMaggio 1979, 1465), upravlja tudi z uporabo jezika ali lingvističnega kapitala, saj opredeljuje jezikovne strategije družbenih akterjev, ki predstavljajo njihove natančne možnosti pridobivanja koristi, odvisne od specifičnih kompetenc in avtoritete družbenih akterjev. V tem kontekstu ima digitalni habitus tudi vlogo lingvističnega habitusa, ki v spletnih jezikovnih trgih deluje kot praktični čut sprejemljivosti vrednosti lingvističnih produktov družbenih akterjev, na podlagi katerega ti popravljajo in prilagajajo oblike diskurza v smeri večje zadovoljivosti (Bourdieu 1991, 77). Na podlagi praktičnega čuta družbeni akterji lahko uravnavajo svoje spletne prakse v smeri pridobivanja večjih količin kapitala, s tem pa tudi svojo naravnost k učinkom simbolnega kapitala in produkciji simbolne moči.

Ključna vloga digitalnega habitusa v okviru opolnomočenja v družbenih poljih spleta se tako kaže na tri načine:

- (1) Digitalni habitus generira strategije, v okviru katerih se lahko oblikuje interes družbenih akterjev, da vstopijo v proces opolnomočenja v družbenih poljih spleta. Ker

Bourdieu (1998a) prakse ne razume kot zavedna in racionalna dejanja, vpelje pojem strategij, na podlagi katerih skuša pokazati, da prakse niso brez namenov in interesov (Jenkins 1992, 43). Interes, ki ga poimenuje tudi kot *illusio*, je odnos do družbenega polja spleta, v katerega posameznik vstopa, je način sodelovanja v družbenih poljih, pri katerem se priznava, da je »igra« vredna igranja in da je vložek, ki se ga oblikuje in prek katerega se igra, vreden prizadevanja in truda (Bourdieu 1998a, 77–8). Interes v družbenih poljih spleta je tako oblika digitalnega habitusa, ki omogoča voditi družbene akterje k spreminjanju razmerij moči v družbenih poljih spleta. S tem ko družbeni akterji želijo spremembe v določenem družbenem polju spleta, hkrati tiho pripoznavajo bistvene zahteve tega polja, na podlagi katerih lahko začnejo vpeljevati spremembe v njem (prav tam). Na ravni digitalnega habitusa družbeni akterji pridobijo »občutek za igro« (Bourdieu 1998a, 80), s pomočjo katerega lahko s spletnimi praksami obvladujejo prihodnost igre, torej igro, ki jo želijo ustvariti v družbenih poljih spleta, tj. proces opolnomočenja. Na ta način lahko tudi razumemo potek spletnih praks in motivov, ki družbene akterje popeljejo v proces opolnomočenja v družbenih poljih spleta.

(2) Digitalni habitus igra ključno vlogo pri povezovanju družbenih akterjev, kar je pomemben moment v samem procesu opolnomočenja v družbenih poljih spleta (Hur 2006). Med družbenimi akterji istega razreda se podobno strukturira tudi njihov razredni habitus (Bourdieu 1997, 85), kar pomeni, da so njihove spletne prakse »objektivno harmonizirane in orkestrirane« (Škerlep 1997, 241). Iz tega izhaja, da ima digitalni habitus temeljno vlogo na ravni povezovanja družbenih akterjev v družbenih poljih spleta, saj deluje kot usklajevalec spletnih praks (Bourdieu 2002, 101). To pomeni, da povezovanje družbenih akterjev in v skladu s tem tudi njihova kolektivna mobilizacija, ki je pomemben del procesa opolnomočenja (Hur 2006), ne more »uspeti brez minimalne usklajenosti med [digitalnim] habitusom mobilizirajočih dejavnikov (oznanjevalec, vodja itn.) in dispozicijami tistih, ki se prepoznajo v njihovih [spletnih] praksah ali besedah, predvsem pa ne brez nagnjenosti k razvrščanju, ki jo spodbuja spontana orkestracija dispozicij« (Bourdieu 2002, 101).

(3) Digitalni habitus je pomemben dejavnik pri razumevanju generiranja družbenih sprememb, ki predstavljajo glavni cilj procesa opolnomočenja v družbenih poljih spleta. Tako kot lahko digitalni habitus generira homogene dispozicije in interese, je tudi »generator konflikta« (Mander 1987, 451). S tem ko si družbeni akterji delijo digitalni habitus, so tudi nagnjeni k pripoznavanju in zasledovanju podobnih ciljev,

tako materialnih kot simbolnih, katerih redkost lahko nastopi zaradi središčnosti teh ciljev v tekmovanju samem (Mander 1987, 452). S tega vidika lahko družbene spremembe kot pomemben cilj opolnomočenja nastopijo, ko pride do konflikta med družbenim poljem spleta in digitalnim habitusom (Wu Song 2010, 257). Na ta način digitalni habitus ni več zmožen generirati spletnih praks v skladu z družbenimi polji spleta, zato »zataji« in tako postane glavni vir družbenih sprememb (Wacquant 2006b, 129).

Razumevanje opolnomočenja v družbenih poljih spleta kot skupka spletnih praks obsega kompleksen odnos med digitalnim habitusom, (lingvističnim) kapitalom in družbenimi polji spleta, kar lahko prevedemo v *[(digitalni habitus) ((lingvistični) kapital)] + družbena polja spleta = spletne prakse (procesa opolnomočenja)*. Spletne prakse kot sestavni del procesa opolnomočenja se tako manifestirajo kot odnos med družbenimi polji spleta ali spletnimi mesti ali aplikacijami in akumulacijo ter maksimiranjem lingvističnega kapitala v interakciji z drugimi oblikami kapitalov, ki jih polja spleta v lastni logiki preferirajo. Lingvistični kapital pri tem v obliki računalniško posredovanega komuniciranja ne predstavlja le temeljnega načina (morebitnega) razpolaganja s simbolno močjo, temveč je tudi nosilec in realizator spletnih praks opolnomočenja družbenih akterjev. Ključno mesto v kompleksnem razumevanju opolnomočenja ima digitalni habitus, ki kot sistem dispozicij, prek katerih se naučimo, kako razmišljati, biti in delovati v družbenih poljih spleta, omogoča osvetliti razumevanje interesa družbenih akterjev, da vstopajo v proces opolnomočenja. Hkrati predstavlja temeljni sestavni del, ki v interakciji z družbenim poljem spleta lahko pomaga voditi do družbenih sprememb kot glavnega cilja opolnomočenja. Če smo v pričujočem poglavju poskušali predstaviti temeljne elemente razumevanja spletnih praks opolnomočenja v družbenih poljih spleta, se v nadaljevanju osredotočamo na njihovo podrobnejšo razčlenitev na ravni Hurovih (2006) petih faz procesa opolnomočenja, ki jih bomo umestili v družbena polja spleta ali polja simbolnih bojev.

4.2 Proces opolnomočenja v družbenih poljih spleta

Na podlagi zastavljenih analitičnih izhodišč se v pričujočem poglavju osredotočamo na analizo, interpretacijo in razumevanje procesa opolnomočenja v družbenih poljih spleta. Na podlagi Hurovih (2006) petih faz procesa opolnomočenja in Bourdieujeve teorije simbolne moči bomo pokazali, kako razmerja in mehanizmi simbolne moči ter potegovanje zanjo v

družbenih poljih spleta konstruirajo proces opolnomočenja. Vsaka izmed faz je predstavljena v svojem podpoglavju, pri čemer je treba poudariti, da analiza obsega idealnotipsko zaporedje faz, ki se v okviru realnih situacij med seboj tesno prekrivajo, se dopolnjujejo in ciklično izmenjujejo (Stein 1997). Z analizo in interpretacijo posameznih delov procesa opolnomočenja v družbenih poljih spleta poskušamo vzpostaviti enovito razumevanje in pojmovanje opolnomočenja na spletu, kar omogoča njegovo nadaljnjo obravnavo v konkretnih družbenih poljih spleta.

4.2.1 *Obstoj družbene nemoči in odtujitve*

Prva faza procesa opolnomočenja se kaže na ravni predstavitve pogojev, na podlagi katerih se gradi proces opolnomočenja družbenih akterjev. Za začetek vzpostavitve opolnomočenja je tako potrebna določena stopnja družbene neenakosti med družbenimi akterji, pri čemer se nemoč v tem kontekstu nanaša na nezmožnost družbenih akterjev, da upravljajo z lastnimi kapitali, jih akumulirajo v skladu z regulacijskimi mehanizmi polja, v katerega vstopajo, in na ta način dostopajo do simbolnega kapitala, posledično pa do simbolne moči (Hur 2006). Družbena neenakost med družbenimi akterji je, kot navaja Bourdieu (1985; 1989; 1991; 1998a), osnova vsakega družbenega polja, pri čemer v okviru procesa opolnomočenja ne gre za njeno popolno odpravljanje. V okviru procesa opolnomočenja gre za spreminjanje razmerij moči, kar pa ne pomeni, da družbeni akterji, ki že imajo moč v nekem družbenem polju, to tudi izgubijo. Na ravni družbenih razmerij se pogosto neenakosti ohranjajo in reproducirajo, kar pomeni, da v marginaliziranih družbenih položajih praviloma ostajajo točno določeni družbeni akterji (npr. ženske, rasne in verske manjšine, revni, bolni itd.) (Bobo in Gilliam 1990; Mehra in drugi 2004; Mosedale 2005; Carstensen in Winker 2007; Choudhury 2009). O družbenih poljih spleta je pogosto govora kot o prostorih priložnosti in osvobajanja od umeščenosti v siceršnja neenaka družbena razmerja (Rehm 1999; Vergeer in Hermans 2008). Ne glede na to se tudi polja spleta ravno tako kot ostala družbena polja kažejo kot polja simbolnih bojov ali sprememb in preoblikovanja struktur porazdelitev družbenih distinkcij in tudi kot polja silnic ali reprodukcije in ohranjanja družbenih struktur polj (Bourdieu 1998a). Tako npr. Hindman (2009, 133) v svoji študiji ugotavlja, da je med milijoni (političnih) blogov, ki obstajajo v družbenem prostoru spleta, zares dobro obiskana le elitna peščica, katerih avtorji so visoko izobraženi, v večji meri moški in v manjši meri etnično raznoliki akterji. To ne pomeni, da se v družbenih poljih spleta zgolj reproducirajo obstoječa družbena razmerja, vendar se tudi preoblikujejo in spreminjajo. Z analitičnega vidika se torej kaže

potreba, da se na tem mestu za trenutek ustavimo in poskušamo vzpostaviti razumevanje reprodukcije simbolne moči tudi v družbenih poljih spleta, saj razumevanje procesa opolnomočenja ne obsega le analize njegove vzpostavitve in poteka, temveč tudi mehanizmov, ki ta proces v družbenih poljih spleta do določene mere onemogočajo.

Ključno vlogo na ravni reprodukcijskih mehanizmov v družbenih poljih predstavljajo kapitali, pri čemer v okviru družbenih polj spleta in opolnomočenja govorimo o središčnosti lingvističnega kapitala. Ta namreč v družbenih poljih spleta ne predstavlja le temeljnega nosilca drugih oblik kapitalov in uresničevalca spletnih praks opolnomočenja, temveč je tudi inštrument ohranjanja in reprodukcije družbene strukture polj spleta. V okviru jezikovnega izražanja, torej z uporabo lingvističnega kapitala, v družbenih poljih spleta družbeni akterji ne vstopajo le v komunikacijsko razmerje, temveč vstopajo tudi v razmerja moči (Hanks 2005, 77). Kot navajata Bourdieu in Wacquant (2006, 89), »so lingvistična razmerja vselej razmerja simbolne moči, skozi katera se v transfigurirani obliki aktualizirajo razmerja sil med govorce in njihovimi skupinami«. Pri tem simbolna moč nikoli ne leži neposredno v lingvističnem kapitalu samem, ampak v družbenih akterjih, ki obliko kapitala pripoznavajo in ji podeljujejo legitimnost in avtoriteto (Bourdieu 1997, 21). Lingvistični kapital se v simbolno moč pretvarja na ravni simbolnega kapitala, ki svojo moč in simbolni učinek pridobiva, ker se sklada s kolektivnimi pričakovanji in prepričanji (Bourdieu 1998a, 102). Simbolna moč je »moč učinkovanja na svet z učinkovanjem na reprezentacijo sveta« (Bourdieu in Wacquant 2006, 94), pri čemer je vedno opredeljena v razmerju, ki na eni strani oblikuje prepričanje v legitimnost besed in družbene akterje, ki jih ustvarjajo, na drugi strani pa ima učinek le na tiste družbene akterje, ki se ji podredijo in priznavajo tiste akterje, ki so jo vzpostavili (prav tam). S tega vidika Bourdieu (1991; 1997; 1998a; 2002[1984]) v okviru družbenih polj vedno govori o razmerjih med tistimi družbenimi akterji, ki imajo avtoriteto, prevlado in oblast, in tistimi akterji, ki so prejšnjim podrejeni.

Temeljno vlogo v okviru reprodukcijskih mehanizmov simbolne moči ima pojav napačnega spoznanja, v katerem se kaže tudi učinkovitost simbolne moči. V okviru pojava napačnega spoznanja podrejeni družbeni akterji pripoznavajo naravne danosti in legitimnosti simbolne moči, s čimer ravno podrejeni družbeni akterji, ki v takšnem razmerju največ izgubijo, tudi sodelujejo v procesu njenega izvajanja in legitimiranja (Thompson 1991; Škerlep 1997; Swartz 1998; Girling 2004; Kim 2004; Hanks 2005). Pojav napačnega spoznanja je osnovan v habitusu, ki kot sistem dispozicij vključuje pretekle izkušnje družbenih akterjev in jih

pretvarja v prihodnja družbena pričakovanja (Haugaard 2002). Habitus kot utelešena zgodovina lahko deluje tudi kot mehanizem reprodukcije družbenega sveta (Brubaker 1985; Haugaard 2002). Družbeni akterji, ki zasedajo točno določene družbene položaje, v okviru teh doživijo in prestajajo določene družbene izkušnje, ki jih ponotranjijo v okviru habitusa, ki posledično strukturira tudi njihovo prihodnje vedenje (Haugaard 2002, 226). Na ta način habitus ne reproducira le pretekle izkušnje družbenih akterjev, temveč tudi strukturo družbenega sveta, v katerem družbeni akterji zasedajo točno določene družbene položaje (prav tam). V okviru družbenega polja spleta smo tako vezani na digitalni habitus, ki je hkrati tudi lingvistični habitus, torej niz dispozicij, ki se na eni strani izražajo kot nagnjenje k uporabi jezika na določene načine in na drugi strani kot kompetenca uporabe jezika (Bourdieu in Wacquant 2006, 91). Ta se kaže »hkrati kot jezikovna zmožnost za generiranje neskončnega niza diskurzov, ki so slovnično usklajeni, in kot družbena zmožnost za ustrezno rabo te kompetence v dani situaciji« (prav tam). To torej pomeni, da družbeni akterji, ki nimajo simbolne moči v družbenih poljih spleta, nimajo ne lingvističnega kapitala in ne primerne kompetence, s pomočjo katere bi lahko vstopili v »igro polja« in tudi v proces vzpostavljanja opolnomočenja.

Vstopanje v proces opolnomočenja družbenih akterjev v družbenih poljih spleta tako lahko onemogočajo tisti družbeni akterji, ki posedujejo simbolno moč. Sama lingvistična menjava v družbenih poljih spleta »prinaša v igro kompleksen in razvejan splet zgodovinskih razmerij moči med govorcem, obdarjenim s specifično družbeno oblastjo, in poslušalstvom, ki priznava to oblast do različnih stopenj, in tudi med skupinami, ki jim govorec in poslušalstvo pripadata« (Bourdieu in Wacquant 2006, 89). Ko se mehanizmi simbolne moči vzpostavijo v družbenih poljih, morajo družbeni akterji, ki tovrstne mehanizme uveljavljajo, le poskrbeti, da se pogoji sistema družbenega polja ohranjajo in reproducirajo (Bourdieu 1997, 190). Ohranjanje pogojev sistema klasifikacij in simbolnega reda družbenega sveta tako temelji na varovanju napačnega spoznanja in s tem pripoznavanja samovolje družbenih akterjev s simbolno močjo, na kateri je ta osnovana (Bourdieu 1997, 164). Takšen mehanizem ohranjanja simbolnega reda imenujemo tudi *doksa*, ki jo lahko opredelimo kot sklop stališč, prepričanj in verovanj družbenih akterjev z avtoriteto, prevlado ali oblastjo, ki se predstavljajo in vsiljujejo kot univerzalna in samoumevna (Bourdieu 1998a, 57). Tisti, ki posedujejo simbolno moč v družbenih poljih, si torej prizadevajo, da neprestano zagotavljajo lastno legitimnost, kar pomeni, kot navaja Bourdieu (1991; 1997), da nad podrejenimi izvajajo t. i. simbolno nasilje. Simbolno nasilje ni nič drugega kot izvajanje nasilja nad družbenimi akterji

z njihovo soudeležbo (Bourdieu in Wacquant 2006, 112), pri čemer je delovanje simbolnega nasilja nevidno in neprepoznavno s strani podrejenih družbenih akterjev (Bourdieu 1997, 192).

Simbolno nasilje se izvaja tudi v družbenih poljih spleta, kjer so njegove strategije ravno tako subtilne kot nasilje samo. Strategije simbolnega nasilja se v okviru družbenih polj spleta nanašajo na uporabo jezika in realizacijo lingvističnega kapitala, na podlagi česar govorimo o strategijah cenzorstva,²⁶ samocenzorstva, evfemizma in celo molka (Bourdieu 1991; 1997). Z vzpostavljanjem simbolnega nasilja se prek navedenih strategij sankcionira določene načine izražanja; medtem ko se nekatere nagrajuje, se druge prisili k molku, pri čemer so učinki takojšni brez kakršnih koli formalnih regulacij (Hanks 2005, 76). Vse oblike strategij so subtilno vsiljene družbenim akterjem; s tem se ne uravnava le izbira jezika, temveč tudi, kaj je primerno in sprejemljivo izražanje in kaj ne (Bourdieu 1991, 77). Diskurz v družbenih poljih je tako vedno do neke mere evfemizem, v katerega je vpisana skrb o »pravilnem«, »primernem«, »dobrem« izražanju v skladu z regulacijskimi mehanizmi polja in določitvami tega, kar družbeni akterji s simbolno močjo opredeljujejo kot legitimno (Bourdieu 1991, 78). Z izvajanjem simbolnega nasilja nad družbenimi akterji slednji na ravni napačnega spoznanja nezavedno pripoznavajo legitimne načine izražanja in uporabo lingvističnega kapitala, in z njihovo nadaljnjo uporabo reproducirajo obstoječa družbena razmerja v polju (DiMaggio 1979; Bourdieu 1991; Myles 1999; Hanks 2005). Na ta način se tudi uravnava zmožnost govorjenja družbenih akterjev v določenih situacijah; če so njihove kompetence pomanjkljive, jim je onemogočen tudi dostop do določenih družbenih polj (Bourdieu in Wacquant 2006). To Bourdieu in Wacquant (2006, 92) nazorno prikažeta na primeru kmeta, ki na vprašanje zakaj ni niti pomislil, da bi kandidiral za župana v svoji občini, odgovarja: »Pa saj ne vem, kako naj govorim!«.

Strategije simbolnega nasilja se vzpostavljajo tudi v okviru družbenih polj spleta, v okviru katerih si družbeni akterji ravno tako prizadevajo prisvojiti in privzeti njihovo logiko in njihov jezik (Castells 1996), pri čemer Dahlberg (2001a) izpostavlja, da pogosto ravno razlike v načinih izražanja in uporabljanja lingvističnega kapitala ogrožajo enakost in vključenost v družbena polja spleta. Tako Nguyen in drugi (2006) v svoji študiji o vietnamskih interesnih

²⁶ Cenzorstvo se v kontekstu razprave nanaša na strukturo družbenega polja, ki prek družbenih akterjev s simbolno močjo upravlja in vpliva na dostop in obliko jezikovnega izražanja, in se ne navezuje na pravne regulacije in postopke, ki običajno uravnavajo pretok informacij in podatkov (Bourdieu 1991, 138).

spletnih skupnosti ugotavljajo, da člani skupnosti v razpravo z administratorjem ali t. i. predsednikom spletne skupnosti vstopajo le, če soglašajo z njegovim mnenjem, ki ga izraža, medtem ko se poskušajo izogibati vključenosti v tistih razpravah, v katerih se ne strinjajo s stališčem predsednika. Z izogibanjem konflikta s predsednikom se člani spletne skupnosti namerno obdajo z molkom, s čimer hkrati tudi utrjujejo njegovo legitimnost in avtoriteto. Poleg tega se med člani spletne skupnosti oblikujejo tudi podskupine članov, ki med seboj uporabljajo bolj sofisticiran in sarkastičen jezik, zaradi česar si drugi člani spletne skupnosti, ker nimajo tovrstnih kompetenc, »ne upajo« vključevati v njihove razprave (Nguyen in drugi 2006). S tega vidika je podskupina v spletni skupnosti pripoznana kot »popularna« in tako kot tista, ki ima avtoriteto (prav tam). S tem, ko ohranjajo in reproducirajo simbolni red v spletni skupnosti (posvečajo pozornost le članom svoje podskupine, utrjujejo lastne jezikovne zmožnosti za generiranje diskurza in s tem lastna prepričanja kot legitimna, ohranjajo distanco do drugih članov itd.) opredeljujejo sebe in svoje spletne prakse kot legitimne. Ker drugi člani spletne skupnosti ne nasprotujejo takšnim razmerjem, se tovrstnim praksam podredijo in hkrati upravičujejo njihovo legitimnost v družbenem polju spleta in pripoznavajo take načine izražanja kot »pravilne« in to količino lingvističnega kapitala kot tisto, ki je potrebna za pridobitev simbolne moči v družbene polju spleta.

Na podlagi mehanizmov reprodukcije in ohranjanja struktur družbenih polj spleta so družbeni akterji pogosto podvrženi neenakosti in torej nezmožnosti, da vstopajo v proces opolnomočenja. Če je lingvistični kapital središčni vir, s pomočjo katerega družbeni akterji uresničujejo svoje spletne prakse opolnomočenja, je hkrati tudi vir, ki jim to onemogoča in s katerim obenem tudi vzdržujejo obstoječa družbena razmerja in porazdelitev simbolne moči. Tako se povsem arbitrarne hierarhije med družbenimi akterji kažejo kot nekaj naravnega (Stankovič 1999, 235), zaradi česar vzpostavitev opolnomočenja nikoli ni enostaven in jasno zastavljen proces, kar pa tudi ne pomeni, da je nemogoč. Mehanizme reprodukcije in ohranjanja struktur družbenih polj spleta je mogoče tudi pretrgati, kar bomo pokazali v naslednjih fazah procesa opolnomočenja.

4.2.2 Zavedanje družbenih akterjev o njihovi družbeni nemoči

Druga faza predstavlja pomemben preskok v procesu opolnomočenja, saj prekine z ujetostjo družbenih akterjev v reprodukcijske mehanizme družbenega polja spleta in vpelje zavedanje družbenih akterjev o njihovem lastnem položaju in možnostih, da tega tudi spremenijo (Hur

2006). Faza zavedanja družbenih akterjev o njihovi družbeni nemoči pretežno poteka na ravni kognitivnih struktur, v okviru katerih realizirajo svojo družbeno situacijo in možnosti njenega spreminjanja (prav tam). Le ko družbeni akterji, ki so v podrejenem položaju v družbenem polju spleta, spoznajo »prevaro«, ki jim je bila vsiljena s strani družbenih akterjev z avtoriteto, lahko mobilizirajo svoje kapitale in vstopijo v simbolni boj spreminjanja družbenih struktur (Girling 2004, 43–4). S tega vidika je druga faza procesa opolnomočenja v družbenih poljih spleta močno vezana na premik od t. i. napačnega spoznanja legitimnosti popolnoma arbitrarne narave družbene strukture polja k pripoznanju njegove napačnosti (Mander 1987). Če ohranjanje in reprodukcija simbolne moči in družbenih struktur polja temelji na zagotavljanju, da se med družbenimi akterji ne oblikuje konflikt (Hardy in Leiba-O'Sullivan 1998), je torej ta na ravni vzpostavljanja zavedanja družbenih akterjev o njihovi nemoči nujno potreben.

Pojav napačnega spoznanja lahko opredelimo tudi kot t. i. »kolektivno prevaro« vloge moči pri ustvarjanju distinkcij med družbenimi akterji, pri čemer njen izvor izhaja iz habitusa ali digitalnega habitusa družbenih akterjev (Kim 2004; Hanks 2005). Tako kot je digitalni habitus ključni element pri ohranjanju napačnega spoznanja družbenih akterjev v družbenih poljih spleta, ima potemtakem tudi temeljno vlogo na ravni njegovega odpravljanja. Vrednost Bourdieujeve teorije simbolne moči se kaže s prepoznavanjem, da proces reprodukcije v družbenih poljih (spleta) preide tudi v procese konfliktov, bojov in sprememb (Crossley 2003). Konflikti se lahko porajajo znotraj družbenih polj spleta (npr. med družbenimi akterji spletne skupnosti) kot tudi med polji spleta (npr. med spletno skupnostjo razvijalcev odprte kode in zasebnimi korporacijami programske opreme).²⁷ Družbena polja spleta so tako tudi polja simbolnih bojov, ki preidejo v obdobja t. i. krize ali obdobja, v katerih digitalni habitus²⁸ pretrga z usklajenostjo z družbenim poljem spleta, v katerem deluje, in ustvari razmere, v katerih se »verovanje v igro« začasno prekine in so doksične predpostavke podvržene diskurzu, v katerem se jih lahko izpodbija (Crossley 2003, 44). Takšne razmere zahtevajo posebne oblike diskurza, ki dvomijo v praktična načela etosa in omogočajo izražati vse nezaslišanosti in neizrekljivosti razmer, ki so ustvarile krizo (Bourdieu 1991, 129). Na ta

²⁷ Bourdieu se je v svojih delih predvsem ukvarjal s proučevanjem bojov znotraj družbenih polj, kar pa ne pomeni, da se konflikti ne porajajo tudi med družbenimi polji, ki morajo v takšnih primerih biti v medsebojni povezanosti ali homologiji (Hanks 2005).

²⁸ Digitalni habitus v krizah ni popolnoma prekinjen in razveljavljen, vendar so začasno ustavljeni nekateri njegovi elementi (npr. prekinitve na ravni matrice dojetanja, presojanja in vrednotenja, ne pa tudi razveljavljanje dispozicij, ki generirajo naše delovanje v določenih situacijah družbenega polja spleta), a še vedno v takšnem razponu, da se ustvarjajo razmere družbene nemirnosti (Crossley 2003, 48).

način v času krize prejšnje doksične predpostavke vstopajo v okvire diskurza, v katerem se kot posledica prekinitve z dokso, ki je prejšnji sistem simbolnega reda sprejemala kot samoumevnega in naravnega, vzpostavijo vprašanja legitimnosti takšnih predpostavk (Bourdieu 1991, 242; Crossley 2003, 48–9).

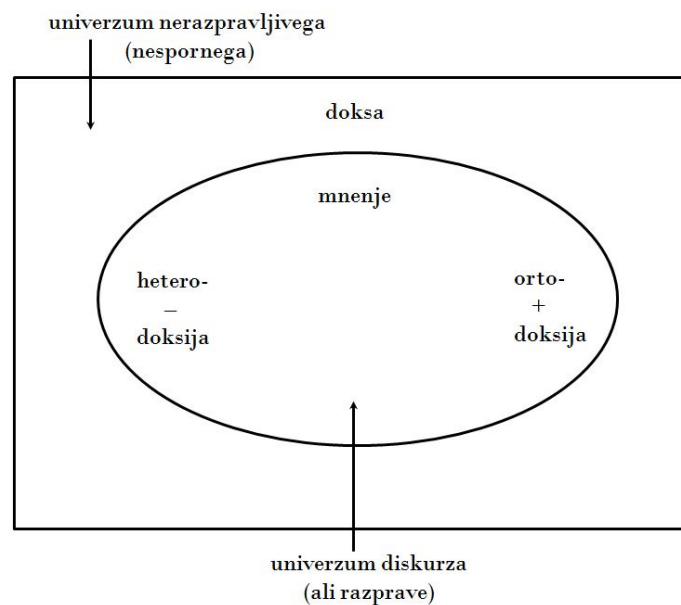
Čeprav so družbena polja spleta pogosto označena kot javni prostori diskurza (Dahlberg 2001b; Brundidge 2010), to še ne pomeni, da so tovrstni diskurzi nenehno podvrženi konfliktom in bojem med družbenimi akterji. Ravno nasprotno, avtorji neredko navajajo, da se v družbenih poljih spleta pogosto združujejo enako misleči družbeni akterji (Dahlberg 2001b; Dahlgren 2009; Wojcieszak in Mutz 2009), ki si pogosto delijo podobnosti v digitalnem habitusu in s tem tudi življenjske stile (Rheingold 1999). To lahko pomeni, da doksične predpostavke ne vstopajo tako pogosto v prostor diskurza med družbenimi akterji družbenih polj spleta, čeprav bi se tako lahko predpostavljalo. Mnogi avtorji namreč izpostavljajo potenciale, možnosti in odprtost družbenih polj spleta za akumulacijo različnih oblik kapitalov in s tem uveljavljanje njihovih simbolnih učinkov na ravni pridobivanja večje simbolne moči (Palczewski 2001; Dahlgren 2009). Dahlberg (2001b) je tako v svoji študiji o deliberativnosti²⁹ kot eni izmed oblik premišljanja doksičnih predpostavk v družbenih poljih spleta ugotavljal, da ta pogosto spodleti, saj naleti na t. i. reprodukcijske mehanizme polj spleta (tj. prevlada skupina z avtoriteto v diskurzu, majhna pripravljenost poslušanja drugih akterjev, izključevanje družbenih akterjev z drugačnimi mišljenji itd.). S tega vidika lahko ugotavljamo, da družbena polja spleta niso samoumevni prostori priložnosti, odprtosti in nenadzorovanosti, temveč se v njih ravno tako kot v drugih družbenih poljih doksične predpostavke »trdovratno« reproducirajo, pri čemer so za njihove spremembe potrebni boji družbenih akterjev, kot to zahteva tudi proces opolnomočenja.

V okviru procesa opolnomočenja v družbenih poljih spleta tako ustvarjanje zavedanja družbenih akterjev o njihovi nemoči temelji na prekinitvi z dokso, kar pomeni premik iz univerzuma nerazpravljivega v univerzum diskurza (glej Sliko 4.1). Prehod v univerzum diskurza ni mogoč brez objektivne krize v nekem družbenem polju spleta, ki prekine prileganje in skladanje subjektivnih in objektivnih struktur polja (Bourdieu 1997, 170). V

²⁹ Deliberativnost je tesno povezana s konceptom deliberativne demokracije, kot neposredne oblike demokracije, ki »vključuje skupno odločanje s participacijo vseh, ki so ali bodo, prizadeti s posameznimi odločitvami, ki jih sprejemajo njihovi predstavniki: temu bi lahko rekli demokratičen del. Prav tako /.../ vključuje odločanje na podlagi argumentov, ki jih izrečejo sami sodelujoči in so izrečeni njim (*by and to participants*), vsi pa pristajajo na vrednote racionalnosti in nepristranskosti: temu bi lahko rekli deliberativni del« (Elster 1998, 8).

univerzumu diskurza družbenega polja spleta je omogočeno družbenim akterjem vstopiti v simbolne boje med tistimi družbenimi akterji, ki želijo ohraniti star simbolni red in klasifikacije polja spleta (ortodoksija), in tistimi akterji, ki ga želijo spremeniti (heterodoksija) (Slika 4.1) (Bourdieu 1997). To torej pomeni, da je proces opolnomočenja vedno umeščen v univerzum diskurza, pri čemer samo zavedanje družbenih akterjev o njihovi nemoči in sprožitev krize v družbenem polju spleta še ni dovolj za vzdrževanje procesa opolnomočenja. Ključno vlogo pri tem igrajo simbolni boji, ki intenzivneje nastopijo v fazi mobilizacije in maksimiranja procesa opolnomočenja.

Slika 4.1: Univerzum nerazpravljivega in univerzum diskurza

Vir: Bourdieu (1997, 168).

4.2.3 Mobilizacija

Če je faza zavedanja družbenih akterjev o njihovi nemoči pomembna faza opolnomočenja na ravni kognitivnih struktur, faza mobilizacije temelji na spletnih praksah in njihovem udejanjanju na ravni kolektivnega povezovanja med družbenimi akterji. Faza mobilizacije opolnomočenja ima vlogo spodbujanja in pritegnitve družbenih akterjev, da se medsebojno povežejo in stopijo na pot od zavedanja o lastni družbeni nemoči k njeni dejanski odpravi (Hur 2006). V okviru mobilizacije je tako veliko večja verjetnost, da se bodo oblikovale obstoječe in trajne kolektivne povezave, če so si družbeni akterji, ki jo konstruirajo, blizu v družbenem prostoru spleta (Bourdieu 1998a, 33). Sama mobilizacija bo veliko bolj uspešna, če se bodo vanjo vključili medsebojno povezani družbeni akterji, ki so zaradi svoje bližine v

družbenem prostoru spleta tudi bolj nagnjeni k podobnim dispozicijam in interesom, na podlagi katerih se lahko pripoznajo kot del takšne mobilizacije (prav tam). V okviru kolektivnega povezovanja v družbenih poljih spleta tako temeljno vlogo igra digitalni habitus, ki se kaže kot imanentni zakon in »pogoj ne le usklajevanja med praksami, ampak tudi pogoj usklajevalnih praks« (Bourdieu 2002, 101). Čeprav na ravni faze zavedanja družbenih akterjev o lastni nemoči digitalni habitus »zataji« z usklajevanjem z družbenim poljem spleta, to le pomeni, da se spletne prakse s tega vidika usklajujejo v nasprotju s predhodno združljivostjo med digitalnim habitusom in družbenim poljem spleta. Če bi se spletne prakse usklajevale tako kot prej – glede na utečeno medsebojno razmerje med digitalnim habitusom in družbenim poljem spleta – bi to pomenilo, da manifestacija sprememb ne bi bila mogoča. Ko torej v nadaljevanju govorimo o usklajevanju spletnih praks s strani digitalnega habitusa, govorimo o usklajevanju na ravni neskladnosti med digitalnim habitusom in družbenim poljem spleta.

Na ravni procesa opolnomočenja so ključnega pomena usklajene spletne prakse, saj brez njih kolektivna mobilizacija družbenih akterjev ne more uspeti (prav tam). Spletne prakse se lahko objektivno na ravni homogenosti digitalnega habitusa ali razrednega habitusa družbenih akterjev uskladijo brez kakršnega koli strateškega preračunavanja, neposredne interakcije in izrecnega dogovarjanja, kar je tudi posledica homogenosti eksistencialnih okoliščin (Bourdieu 2002, 100). Kolektivne akcije se tako konstruirajo v dialektičnem razmerju med »skupinskim« digitalnim habitusom in objektivnimi okoliščinami, na podlagi katerih lahko kolektivne akcije razumemo kot spletne prakse med tistimi družbenimi akterji, ki si med seboj delijo podobno opredeljene oblike dispozicij (Bourdieu 1997, 83).

V okviru procesa opolnomočenja v družbenih poljih spleta faza mobilizacije vzbudi povezovanje družbenih akterjev, ki si med seboj delijo podobne količine in obseg kapitalov ter se gibljejo v enakih družbenih poljih spleta, na podlagi česar se ustvarjajo tudi okoliščine, v katerih digitalni habitus lahko usklajuje njihove spletne prakse. Pomemben del faze mobilizacije je organizacija (Hur 2006), pri čemer so ključni element skladne in urejene spletne prakse, s pomočjo katerih lahko družbeni akterji stopnjujejo in nadaljujejo proces opolnomočenja v družbenih poljih spleta. V okviru družbenih polj spleta mnogi avtorji (Postmes in Brunsting 2002; Hemetsberger 2006; Krueger 2006) ugotavljajo, da se v mobilizacijske in kolektivne akcije vključujejo družbeni akterji, ki si delijo podobno ideološko ozadje, nazore, interese, kompetence, jezik in način izražanja itd. Na ravni

digitalnega habitusa se tako v kolektivnih akcijah povezujejo družbeni akterji s podobnimi življenjskimi stili in okusom, na podlagi česar se tudi identificirajo s skupino, s katero vstopajo v mobilizacijski element. Na podlagi tovrstnega razumevanja Henry (2005, 767) ugotavlja, da je proces opolnomočenja vedno imanenten družbenim razredom. S tega vidika lahko tudi razlagamo specifičnosti procesa opolnomočenja, ki so vezane na točno določene družbene akterje, zaradi česar procesa opolnomočenja v realnih družbenih situacijah ne moremo poenotiti na raven skupnega imenovalca. Zaradi tega je opolnomočenje proces, ki ga je z raziskovalno-znanstvenega vidika težko zaobjeti in opredeliti. To kaže vrednost vzpostavljanja njegovega enovitega in splošnega razumevanja; le-to namreč omogoča njegovo aplikacijo na različne družbene situacije, torej v različna družbena polja spleta, v okviru različnih družbenih akterjev in njihovih spletnih praks.

Na tem mestu je treba izpostaviti, da faza mobilizacije procesa opolnomočenja v družbenih poljih spleta ne obsega nujno le povezovanja in organizacije večjega števila družbenih akterjev, temveč je lahko izvedena tudi na individualni ravni (Postmes in Brunsting 2002). Mobilizacija se tako veže na raven posameznika, pri čemer vsak mobilizacijski napor obsega dialektiko med dispozicijami in priložnostmi družbenega polja spleta (Bourdieu 2002). Tudi na individualni ravni mobilizacija temelji na digitalnem habitusu, ki pomaga posameznika usmerjati in organizirati njegove spletne prakse na ravni neskladnosti z družbenim poljem spleta in jih s tem usmerjati na pot (osebni) sprememb. Na podlagi tega bi lahko fazo mobilizacije na individualni ravni v družbenih poljih spleta povezali z osebnimi odločitvami, zastavljanjem ciljev in težnjami po lastni iniciativi (Hur 2006), ki se lahko kažejo npr. z vzpostavitvijo lastnega bloga, vključitvijo v podporne skupine ali druge oblike spletnih skupnosti, težnjami po pridobivanju novih kompetenc in s tem večanje obsega in količine kapitalov itd. (Barak in drugi 2008; Stavrositu in Sundar 2012).

Fazo mobilizacije v okviru procesa opolnomočenja lahko poimenujemo tudi kot fazo prehoda – prehoda iz zavedanja o lastni nemoči k dejanskim spletnim praksam, usmerjenim k družbenim spremembam. Cilj mobilizacije in kolektivnih akcij je spreminjanje zaznave družbenega sveta v skladu z interesi družbenih akterjev, na način, da spreminjajo, premoščajo in reproducirajo družbene reprezentacije, ki jih naredijo vidne in ločene od drugih (Bourdieu 1991, 127). Motiv vsake mobilizacije je torej simbolna moč – moč, s pomočjo katere lahko družbeni akterji predstavijo razmere v drugi luči, modificirajo sheme zaznav, prikažejo druge družbene značilnosti in njihove strukture, ki so bile prej potisnjene v ozadje (npr. etnične in

nacionalne razlike zamaskirane za t. i. skupnim interesom), in s tem sprožijo premišljanje doslej doksičnih izkušenj (Bourdieu 2002[1984], 479). Takšne motive in cilje je v okviru opolnomočenja mogoče doseči z vstopanjem v naslednjo fazo procesa opolnomočenja, tj. fazo maksimiranja ali simbolnega boja.

4.2.4 Faza maksimiranja

Faza maksimiranja ali točka »preobrata« je stopnja v okviru procesa opolnomočenja, ko družbeni akterji z razpolaganjem s simbolno močjo lahko uveljavijo svoje sposobnosti in dosegajo pravice in možnosti, za katere si prizadevajo (Hur 2006). Kot smo predhodno ugotovili, faza zavedanja družbenih akterjev o njihovi nemoči nastopi, ko digitalni habitus pretrga z usklajenostjo z družbenimi polji spleta. V t. i. obdobju krize družbeni akterji iz univerzuma nerazpravljivega ali dokse vstopijo v univerzum diskurza, v katerem premišljajo doksične predpostavke družbenega sveta. Na tem mestu ima pomembno vlogo faza mobilizacije, v okviru katere se družbeni akterji na podlagi »skupnega« digitalnega habitusa povežejo, organizirajo in uskladijo svoje spletne prakse v nasprotju s predpostavkami družbenega polja spleta, na podlagi česar vstopijo v fazo maksimiranja procesa opolnomočenja ali simbolnega boja.

Simbolni boj med družbenimi akterji se odvija v univerzumu diskurza, v katerega družbeni akterji vstopajo z lastnim simbolnim kapitalom, ki se je oblikoval s pripoznano vrednostjo drugih oblik kapitalov (lingvističnega, socialnega, kulturnega ali ekonomskega) v družbenem polju spleta. Simbolna moč namreč temelji na posedovanju simbolnega kapitala, s katerim družbeni akterji vstopajo v diskurz z drugimi akterji in poskušajo uveljaviti njegovo učinkovitost (Bourdieu 1989, 23). Pri tem je učinkovitost diskurza odvisna od tega, koliko simbolnega kapitala in s tem moči in avtoritete posedujejo družbeni akterji, na podlagi katerih se v okviru diskurza določa pravila in omejitve, kaj je v družbenem polju spleta legitimno in kaj ne (Myles 1999; Wacquant 2004). Doseganje legitimnosti diskurza je namreč cilj družbenih akterjev v simbolnem boju, saj na njegovi podlagi lahko gradijo reprezentacije in klasifikacije družbenega sveta v skladu z njihovimi preferencami in vizijo.

Če se simbolni boj odpira v univerzumu diskurza, je ta vedno umeščen tudi v določenem družbenem polju spleta. Družbeni akterji, ki imajo v nekem družbenem polju spleta prevlado in avtoriteto, to tudi pomeni, da imajo v okviru tega polja največ (lingvističnega) kapitala, so

nagnjeni k strategiji konzervacije ali »k ohranjanju dokse ali ortodoksije« (Škerlep 1997, 247). *Ortodoksijo* lahko opredelimo kot »orkestracijo kategorij dojetanja družbenega sveta, ki so prilagojene glede na vizijo vzpostavljenega družbenega reda (in v skladu z interesi tistih, ki ga obvladujejo), in so strukturirane na način, da se vsaka pojavnost družbenega sveta kaže kot objektivna nuja« (Bourdieu 2002[1984], 471). V družbenih poljih spleta simbolni boji potekajo med tistimi družbenimi akterji, ki želijo ohraniti svojo veljavo in legitimnosti, in tistimi družbenimi akterji, »ki vanj na novo vstopajo in želijo spremeniti strukturo polja v svojo korist« (Škerlep 1997, 247). Slednji družbeni akterji se v simbolnem boju poslužujejo strategije subverzije ali herezije ali *heterodoksije*, s pomočjo katere v središče univerzuma diskurza postavijo doksične predpostavke in (doslej) nerazpravljive teme (Bourdieu 1997). To jim omogoča premišljanje obstoječih struktur in klasifikacij v družbenem polju spleta in boj za to, kaj se bo poimenovalo kot legitimno, in kdo bo v tem kontekstu pridobil na moči v polju spleta (Bourdieu 1991; Bourdieu 1997; Škerlep 1997). S posluževanjem strategije subverzije družbeni akterji lahko v družbenih poljih spleta udejanjijo »preobrat« v procesu opolnomočenja in z uveljavljanjem lastnih sposobnosti vstopijo v proces spreminjanja obstoječih družbenih struktur in s tem dosegajo realne družbene spremembe.

Simbolne boje v družbenih poljih spleta tako lahko razumemo kot boje ustvarjanja distinktivnih znakov ali razvrščanje spletnih praks v skladu s težnjami strategij konzervacije ali subverzije (Bourdieu 2002[1984], 249). Ker so družbena polja spleta podvržena mehanizmu ortodoksije, to tudi pomeni, da so družbene prakse neustavljivo organizirane skozi svet ohranjanja dokse (Friedland 2009). Takšni mehanizmi pa niso tuji niti družbenim poljem spleta, v katerih se tovrstni mehanizmi manifestirajo skozi »doksično« jezikovno izražanje ali uporabo lingvističnega kapitala, kar se kaže v poskušanju ohranjanja polariziranih odnosov med družbenimi akterji (Kitalong 1998). Kot navaja Bourdieu (1991, 148), je jezik vedno tudi ideologija, katere uporaba deluje v družbenih poljih kot naravno dana, čeprav je v skladu z vrednotami in interesi vladajočih družbenih akterjev.

Mehanizme ortodoksije lahko pogosto zasledimo v spletnih skupnostih kot družbenih poljih spleta, v katerih se je ob vstopu novih članov v skupnost neredko poslužujejo že obstoječi akterji v spletni skupnosti. Že sprejetim članom spletnih skupnosti se novi uporabniki skupnosti pogosto zdijo potencialna ogrožitev njihove avtoritete v družbenem polju spleta (Honeycutt 2005). To se lahko z njihovega vidika kaže z neprimerno uporabo jezika, izražanjem in uporabo lingvističnega kapitala v nasprotju s predpostavljenimi pravili polja

spleta (prav tam). Na ta način namreč novi člani v spletno skupnost vnašajo novo obliko diskurza in s tem možnost vzpostavitve preišljanja doksičnih predpostavk družbenega polja spleta. Novi člani spletnih skupnosti se tako pogosto predstavljajo kot grožnja obstoječim reprezentacijam strukture spletnega polja, občutku njegove samoumevnosti in potrebnosti. V skladu s tem obstoječi družbeni akterji spletne skupnosti poskušajo (ponovno) vzpostaviti »molčečnost dokse« (Bourdieu 1991, 131), zaradi česar so novi člani pogosto podvrženi tako formalnim kot tudi neformalnim sankcijam (Honeycutt 2005). Že obstoječi člani spletne skupnosti tako poskušajo uporabljati lingvistični kapital na načine, ki jim omogočajo ohranjanje dokse v družbenem polju spleta in s tem vzpostavljanje vizije takšnega družbenega sveta, ki je v skladu z njihovimi interesi, vrednotami, prepričanji in stališči. Pandey (2000) ugotavlja, da se v tovrstnih oblikah diskurza pogosto poslužujejo subtilnih jezikovnih strategij, diskriminatornih delitev razmerij »mi-oni«, uporabe stereotipizacij, predsodkov itd., na podlagi katerih obstoječi člani spletne skupnosti lahko krepijo svojo moč v družbenem polju spleta in ohranjajo njegov simbolni red. Kot akterji, ki so v družbeno polje spleta šele vstopili, novi člani spletnih skupnosti vanjo vnašajo tudi lastne ideje o primernih spletnih praksah, vrednotah, načinih izražanja in interesih, ki se pogosto ne skladajo z že zastavljenimi pravili spletne skupnosti (Honeycutt 2005). V tem kontekstu se novi člani lahko poslužujejo strategije subverzije, v okviru katere prek diskurza v družbenem polju spleta vzpostavijo preišljanje in dvome v že obstoječa pravila, distribucijo položajev in vrednosti kapitalov, ki jih je doslej preferiralo polje spleta. Z vztrajnimi mehanizmi heterodoksije lahko novi člani spletne skupnosti vstopijo v vlogo določanja pravil »igre« in spremenijo strukturo polja spleta v smeri legitimiranja lastne simbolne moči in ustvarjanja novega simbolnega reda. »Čeprav imajo akterji, ki so zapleteni v boj znotraj polja [spleta], antagonistične interese, pa običajno tako eni kot drugi podpirajo obstoj [družbenega] polja [spleta]« (Škerlep 1997, 247).

Z modelom simbolnih bojev med družbenimi akterji v poljih spleta lahko pojasnimo dinamičnost odnosa med akterji, ki si prizadevajo za opolnomočenje, in tistimi, ki jim spremembe v skladu s procesom opolnomočenja ne ustrezajo, saj lahko slabijo ali preišljajo njihov položaj znotraj družbenega polja spleta in hkrati predstavljajo konkurenco ter ponovno vzpostavljanje naporov pri zagotavljanju lastne legitimnosti. Ravno zaradi tovrstnih mehanizmov je proces opolnomočenja dolgotrajen in naporen proces, ki v realnih družbenih situacijah ne poteka tako utečeno kot v predstavljenih fazah procesa, saj simbolni boji lahko rezultirajo tudi na škodo družbenim akterjem, ki se želijo opolnomočiti. S tega vidika pozitiven rezultat faze maksimiranja v procesu opolnomočenja igra ključno vlogo, saj

omogoča preoblikovanje struktur družbenih polj spleta in s tem vzpostavljanje možnosti ter sposobnosti družbenih akterjev za doseganje cilja opolnomočenja, tj. ustvarjanje nove družbene ureditve in uveljavljanje družbenih sprememb.

4.2.5 Ustvarjanje nove družbene ureditve in uveljavljanje družbenih sprememb

Ustvarjanje nove družbene ureditve in uveljavljanje družbenih sprememb je ciljna faza procesa opolnomočenja, v okviru katere se oblikujejo spremembe na ravni posameznih delov ali celotne strukture družbenih polj spleta, ki so hkrati usmerjene k odpravljanju (nekaterih) družbenih neenakosti (Hur 2006). To pomeni, da se na podlagi doseženih ciljev družbenih akterjev v družbenih poljih spleta oblikuje nov regulacijski mehanizem, ki je bolj naklonjen premoščanju določenih družbenih pogojev nemoči. V skladu s tem družbeno polje spleta predpostavlja novo obliko ustreznega in legitimnega (lingvističnega) kapitala, ki ima v polju spleta prednost, in s tem tudi preoblikovan digitalni habitus kot novo matrico dojemanja, presojanja, vrednotenja in soočanja s spremenljivimi situacijami družbenega polja spleta.

Uveljavljanje družbenih sprememb se pri tem ne omejuje zgolj na družbena polja spleta, saj družbeni prostor spleta prepleta tako vidike spletne in fizične integracije, iz česar izhajajo možnosti ustvarjanja novih družbenih ureditev na različnih ravneh družbenega življenja. Takšen primer je npr. novozelandska spletna skupnost socialne opore bolnic z rakom dojke, ki je s svojim kolektivnim delovanjem dosegla spremembe na ravni državnega zdravstvenega zavarovanja in kritja učinkovitejšega zdravljenja (Radin 2006).

Proces opolnomočenja se na ravni ciljne faze ne konča in doseže absolutne vrednosti, temveč je trajen in naporen proces, ki potrebuje nenehno pozornost in vnovično zagotavljanje (Denham Lincoln in drugi 2002; Mosedale 2005). S tem ko prek faze maksimiranja ali simbolnega boja družbeni akterji z mehanizmi heterodoksije vzpostavijo nov simbolni red, se ciljna faza procesa opolnomočenja kaže skozi njegovo ohranjanje. To pomeni, da se družbeni akterji, ki so se v »boju« za opolnomočenje posluževali strategije subverzije, ob dosegu ciljev premestijo v okvire mehanizmov ortodoksije in v poskus zagotavljanja na novo vzpostavljenega simbolnega reda v univerzumu nerazpravljivega ali dokse. Na ta način se manifestira cikličnost procesa opolnomočenja in njegova nenehna dinamičnost v družbenih poljih spleta kot tudi drugih poljih družbenega sveta.

5 Sklep

Z umestitvijo opolnomočenja v družbena polja spleta ni mogoče le razkrivati, kako in na kakšen način lahko razumemo opolnomočenje na spletu s pomočjo Bourdieujeve teorije simbolne moči, temveč je mogoče tudi pokazati potencial Bourdiejevih teoretičnih spoznanj za študije odnosov moči in opolnomočenja na spletu, ki se v zadnjem času izpostavlja kot pomemben družben fenomen in predmet obravnave pri raziskovanju spleta. Takšen pristop se ne zgolj odmika od predstave spleta kot le »orodja za opolnomočenje«, temveč omogoča tudi razkrajanje dvomov, ki izhajajo iz številnih razlik o razumevanju, pojmovanju in uresničevanju opolnomočenja na spletu.

Z razumevanjem konstitucije družbenega prostora spleta skozi triado spletne prakse-digitalni habitus-družbena polja spleta se vzpostavlja ključni element pojmovanja spleta, ki ga ne konstruirajo zgolj spletne prakse ali le družbena struktura, temveč njihovo medsebojno povezovanje in sovplivanje, ki se vrši z digitalnim habitusom. Družbena polja spleta se kot skupek spletnih mest in spletnih aplikacij odpirajo kot t. i. teren ali kontekst procesa opolnomočenja, ki na ravni lastne imanentne logike strukturirajo in določajo specifičnosti in obliko tega družbenega fenomena. Na podlagi predpostavke o nujnosti računalniško posredovanega komuniciranja ali uporabe lingvističnega kapitala na ravni konstitutivnosti opolnomočenja v družbenih poljih spleta se spletne prakse procesa opolnomočenja manifestirajo kot odnos med družbenimi polji spleta in akumulacijo ter maksimiranjem lingvističnega kapitala v interakciji z drugimi oblikami kapitalov, ki jih polja spleta predpostavljajo v lastni logiki preferenc. Pri tem lingvistični kapital ni le nosilec in realizator spletnih praks procesa opolnomočenja, temveč je tudi temeljni način razpolaganja družbenih akterjev s simbolno močjo. Če spletne prakse procesa opolnomočenja lahko razumemo skozi razmerje med družbenimi polji spleta in lingvističnim kapitalom, pa takšen odnos ni mogoč brez ključne komponente ali dialektičnega povezovalca opredeljenega kot digitalni habitus. Kot sistem dispozicij, prek katerih se naučimo, kako razmišljati, biti in delovati v družbenih poljih spleta, omogoča osvetliti razumevanje interesa družbenih akterjev za vstop v proces opolnomočenja in hkrati predstavlja temeljni sestavni del, ki v interakciji z družbenim poljem spleta lahko pomaga voditi do družbenih sprememb kot glavnega cilja opolnomočenja.

Vsako družbeno polje spleta je tako prostor avtonomije družbenih akterjev kot tudi prostor konfliktov in tekmovanja. Začetek vzpostavitve procesa opolnomočenja temelji na določeni stopnji neenakosti med družbenimi akterji v družbenih poljih spleta. V tem kontekstu se nemoč nanaša na nezmožnost družbenih akterjev, da upravljajo z lastnimi kapitali, jih akumulirajo v okvirih regulacijskih mehanizmov polja spleta, v katerega vstopajo, in na ta način dostopajo do simbolnega kapitala in v povezavi s tem do simbolne moči kot ključnega elementa opolnomočenja. Družbena polja spleta so polja ambivalentnosti – na eni strani kot polja silnic reproducirajo že obstoječi simbolni red in reprezentacije družbenega sveta, na drugi strani pa so kot polja simbolnih bojov prilagodljiva za spremembe in nove načine vzpostavljanja družbenih razmerij. V takšno ambivalentnost družbenih polj spleta je vpet tudi proces opolnomočenja, katerega potek se sproži z zavedanjem družbenih akterjev o njihovi nemoči. Ta lahko nastopi, ko digitalni habitus pretrga z usklajenostjo z družbenimi polji spleta in s tem z doksičnimi predpostavkami, ki so ohranjale samoumevnost in naravnost družbenega sveta. Na ta način družbeni akterji v procesu opolnomočenja vstopijo v obdobje krize in torej iz univerzuma nerazpravljivega ali dokse vstopijo v univerzum diskurza.

Proces opolnomočenja s tega vidika vedno poteka v univerzumu diskurza, v katerem je družbenim akterjem omogočeno, da v družbenih poljih spleta razpolagajo s simbolno močjo. V okviru procesa opolnomočenja prepoznavamo dva načina simbolnih strategij razpolaganja s simbolno močjo; neposredno ali *idios logos* in posredno ali z *uradno pridobljeno nominacijo*. Ne glede na način pridobitve simbolne moči se njeno deljenje in širjenje pomembno odraža na ravni faze mobilizacije procesa opolnomočenja, v okviru katere se družbeni akterji na podlagi »skupnega« digitalnega habitusa povezujejo, organizirajo in uskladijo svoje spletne prakse v nasprotju z doslej postavljenimi predpostavkami družbenega polja spleta. Na ta način družbeni akterji v okviru procesa opolnomočenja vstopijo v fazo »preobrata« ali simbolnega boja s tistimi družbenimi akterji, ki želijo ohraniti star simbolni red in klasifikacije polja spleta. Simbolni boj na tem mestu igra ključno vlogo, saj omogoča družbenim akterjem, da s strategijo subverzije ali heterodoksije preoblikujejo strukture družbenih polj spleta in s tem postavijo svoje možnosti ter sposobnosti za doseganje cilja opolnomočenja. Ustvarjanje in uveljavljanje družbenih sprememb v družbenih poljih spleta se kaže kot cilj procesa opolnomočenja, ki pa ni nikoli dokončan; proces opolnomočenja je namreč ujet v cikličnost, ki jo pogojuje dinamika družbenih polj spleta.

Teoretizacija opolnomočenja v družbenih poljih spleta z uporabo Bourdieujeve teorije simbolne moči omogoča izoblikovati uporaben analitičen aparat, ki podaja tudi nastavke za nadaljnje empirično raziskovanje. Če nam teoretična analiza opolnomočenja v družbenih poljih spleta omogoča, da se reflektivno vrnemo k bistvu spoznavanja družbenega sveta, nam empirično raziskovanje prinaša možnost vpogleda v dejanske družbene probleme in preverjanja moči in vrednosti zastavljenega teoretičnega aparata. Kot navajata Wacquant in Deyanova (2006, 44): »Dokaz za teoretski puding prakse bomo našli, ko ga bomo praktično pojedli«.

Kot smo s teoretsko-analitično razčlenitvijo pokazali, je opolnomočenje v družbenih poljih spleta kompleksen družbeni proces, ki s tega vidika zahteva kompleksno empirično raziskovanje. To morda govori o njegovi zahtevnosti, a obenem tudi o njegovih prednostih, saj omogoča v raziskovalni proces vnašati kreativnost, iznajdljivost in kritično-refleksivno mišljenje in s tem »sredstva za mišljenje sveta, kakršen je in kakršen bi lahko bil« (Wacquant 2006č, 176). V tem se ne le kaže smisel vsakega družboslovnega raziskovanja, ampak tudi razkriva vloga družboslovcev na ravni reflektivnega proučevanja družbenih razmer. Pri tem, kot je ugotavljal Bourdieu (1998b; 2006), družboslovje omogoča posredovati v boju proti družbenemu simbolnemu nasilju, ga razkrivati in pomagati »taboru razuma«, ki je v kriznih časih pogosto oslavljen. Družboslovje je s tega vidika lahko tudi vir opolnomočenja, saj lahko razkriva prava razmerja moči, ki vladajo v družbenih poljih, in jih s tem popelje iz ujetosti v doksi na prizorišča univerzuma diskurza.

6 Literatura

- Amichai-Hamburger, Yair, Katelyn Y. A. McKenna in Samuel-Azran Tal. 2008. E-empowerment: Empowerment by the Internet. *Computers in Human Behavior* 24 (5): 1776–89.
- Antonijevic, Smiljana. 2008. From text to gesture online: A microethnographic analysis of nonverbal communication in the Second Life virtual environment. *Information, Communication & Society* 11 (2): 221–38.
- Bahovec, Igor. 2005. *Skupnosti: teorije, oblike, pomeni*. Ljubljana: Sophia.
- Barak, Azy, Meyran Boniel-Nissim in John Suler. 2008. Fostering empowerment in online support groups. *Computers in Human Behavior* 24 (5): 1867–83.
- Bechmann, Anja in Stine Lomborg. 2012. Mapping actor roles in social media: Different perspectives on value creation in theories of user participation. *New Media & Society* 0 (0): 1–17.
- Bennett, Lance W. in Alexandra Segerberg. 2012. The logic of connective action. *Information, Communication & Society* 15 (5): 739–68.
- Berger, Peter L. in Thomas Luckmann. 1967. *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books, Doubleday.
- Beteille, Andre. 1999. Empowerment. *Economic and Political Weekly* 34 (10/11): 589–97.
- Bijker, Wiebe E. in John Law, ur. 1992. *Shaping technology/building society: Studies in socio-technical change*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Boase, Jeffrey, John B. Horrigan, Barry Wellman in Lee Rainie. 2006. The Strength of Internet Ties: The Internet and email aid users in maintaining their social networks and provide pathways to help when people face big decisions. *PEW Internet & American Life Project*. Dostopno prek: http://www.pewinternet.org/~media/Files/Reports/2006/PIP_Internet_ties.pdf.pdf (31. maj 2013).
- Bobo, Lawrence in Franklin D. Gilliam, Jr. 1990. Race, sociopolitical participation, and black empowerment. *The American Political Science Review* 84 (2): 377–93.
- Boškić, Ružica. 2005. Krepitev moči – kritična presoja koncepta. *Družboslovne razprave* 21 (48): 177–94.
- Bourdieu, Pierre. 1985. The social space and the genesis of groups. *Theory and Society* 14 (6): 723–44.
- 1989. Social space and symbolic power. *Sociological Theory* 7 (1): 14–25.

- 1991. *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- 1997. *Outline of theory of practice*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- 1998a. *Practical reason: On the theory of action*. Cambridge: Polity Press.
- 1998b. *Acts of resistance: Against the new myths of our time*. Cambridge in Oxford: Polity Press.
- 2002[1984]. *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. New York in London: Routledge.
- 2002[1986]. The forms of capital. V *Reading in economic sociology*, ur. Nicole Woosley Biggart, 280–91. Malden in Oxford: Blackwell Publishers.
- 2002. *Praktični čut I*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- 2006. Odgovornost intelektualcev. V *Načela za refleksivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 241–2. Koper: Založba Annales.
- in Jean-Claude Passeron. 1990[1977]. *Reproduction in education, society and culture*. London, Newbury Park in New Delhi: SAGE Publications Ltd.
- Bourdieu, Pierre in Loič Wacquant. 2006. Govorica, spol in simbolno nasilje. V *Načela za refleksivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 87–124. Koper: Založba Annales.
- Bourdieu, Pierre, Franz Schultheis in Andreas Pfeuffer. 2011. With Weber against Weber: In conversation with Pierre Bourdieu. V *The legacy of Pierre Bourdieu: Critical essays*, ur. Simon Susen in Bryan S. Turner, 111–24. London, New York in Delhi: Anthem Press.
- boyd, danah in Nicole B. Ellison. 2007. Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication* 13 (1). Dostopno prek: <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html> (31. maj 2013).
- Brezovšek, Marjan. 1995. Politična participacija. *Teorija in praksa* 32 (3-4): 199-211.
- Brubaker, Rogers. 1985. Rethinking classical theory: The sociological vision of Pierre Bourdieu. *Theory and Society* 14 (6): 745–75.
- Brundidge, Jennifer. 2010. Political discussion and news use in the contemporary public sphere: The “accessibility” and “traversability” of the Internet. *Javnost – The Public* 17 (2): 63–82.
- Carstensen, Tanja in Gabriele Winker. 2007. E-empowerment of heterogeneous feminist networks. V *Gender designs IT: Construction and deconstruction of information society*

- technology*, ur. Isabel Zorn, Susanne Maass, Els Rommes, Carola Schirmer in Heidi Schelhowe, 109–20. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Castells, Manuel. 1996. *The rise of the network society*. Cambridge in Oxford: Blackwell.
- 2007. Communication, power and counter-power in the network society. *International Journal of Communication* 1 (2007): 238–66.
- Choudhury, Naziat. 2009. The question of empowerment: Women's perspective on their Internet use. *Gender, Technology and Development* 13 (3): 341–63.
- Christens, Brian D. 2012. Toward relational empowerment. *American Journal of Community Psychology* 50 (1-2): 114–28.
- Christensen, Martin in Jaqui Hewitt-Taylor. 2006. Empowerment in nursing: Paternalism or maternalism? *British Journal of Nursing* 15 (13): 695–9.
- Collins, David. 1994. The disempowering logic of empowerment. *Empowerment in Organizations* 2 (2): 14–21.
- Conger, Jay A. in Rabindra N. Kanungo. 1988. The empowerment process: Integrating theory and practice. *The Academy of Management Review* 13 (3): 471–82.
- Crossley, Nick. 2003. From reproduction to transformation: Social movement fields and the radical habitus. *Theory, Culture & Society* 20 (6): 43–68.
- Dahl, Robert A. 1957. The concept of power. *Behavioral Science* 2(3): 201–15.
- Dahlberg, Lincoln. 2001a. Extending the public sphere through cyberspace: The case of Minnesota E-Democracy. *First Monday* 6 (3). Dostopno prek: <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/838/747> (31. maj 2013).
- 2001b. The Internet and democratic discourse: Exploring the prospects of online deliberative forums extending the public sphere. *Information, Communication & Society* 4 (4): 615–33.
- Dahlgren, Peter. 2009. *Media and political engagement: Citizens, communication and democracy*. Cambridge in New York: Cambridge University Press.
- December, John. 1996. Units of analysis for Internet communication. *Journal of Computer-Mediated Communication* 1 (4). Dostopno prek: <http://jcmc.indiana.edu/vol1/issue4/december.html> (31. maj 2013).
- Denham Lincoln, Nicola, Cheryl Travers, Peter Ackers in Adrian Wilkinson. 2002. The meaning of empowerment: The interdisciplinary etymology of a new management concept. *International Journal of Management Reviews* 4 (3): 271–90.
- DiMaggio, Paul. 1979. On Pierre Bourdieu. *American Journal of Sociology* 84 (6): 1460–74.
- Dodge, Martin in Rob Kitchin. 2001. *Mapping cyberspace*. London: Routledge.

- Dourish, Paul. 1998. Introduction: The state of play. *Computer Supported Cooperative Work* 7 (1-2): 1–7.
- Driskell, Robyn Bateman in Larry Lyon. 2002. Are virtual communities true communities? Examining the environments and elements of community. *City & Community* 1 (4): 373–90.
- Eaton, Marc. 2010. Manufacturing community in an online activist organization: The rhetoric of MoveOn.org's e-mails. *Information, Communication & Society* 13 (2): 174–92.
- Ellison, Nicole B., Charles Steinfield in Cliff Lampe. 2007. The benefits of Facebook »friends«: Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication* 12 (4). Dostopno prek: <http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue4/ellison.html> (31. maj 2013).
- Elster, Jon. 1998. *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Farinosi, Manuela. 2011. Deconstructing Bentham's panopticon: The new metaphors of surveillance in the Web 2.0 environment. *triple C* 9 (1): 62–76.
- Flanagin, Andrew J., Wendy Jo Maynard Farinola in Miriam J. Metzger. 2000. The technical code of the Internet/World Wide Web. *Critical Studies in Media Communication* 14 (4): 409–28.
- Flanagin, Andrew J., Craig Flanagin in Jon Flanagin. 2010. Technical code and the social construction of the Internet. *New Media & Society* 12 (2): 179–96.
- Fortunati, Leopoldina. 2009. *Empowering communities: Learning from community informatics practice*. Prispevek na Community Informatics Research Network Conference 2009, 4.–6. novembra v Prato, Italiji.
- Foster, Derek. 1996. Community and identity in the electronic village. V *Internet culture*, ur. David Porter, 23–37. New York: Routledge.
- Freire, Paulo. 1973. *Education for critical consciousness*. New York: Continuum Publishing Company.
- Friedland, Roger. 2009. The endless fields of Pierre Bourdieu. *Organization* 16 (6): 887–917.
- Friedmann, John. 1995. *Empowerment: The politics of alternative development*. Cambridge in Oxford: Blackwell.
- Gibson, Cheryl H. 1995. The process of empowerment in mothers of cronically ill children. *Journal of Advanced Nursing* 21 (6): 1201–10.
- Girling, John. 2004. *Social movements and symbolic power: Radicalism, reform and the trail of democracy in France*. New York in Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Hales, Colin. 2000. Management and empowerment programmes. *Work, Employment & Society* 14 (3): 501–19.
- Hamelink, Cees. 1995. *World communication: Disempowerment & self-empowerment*. London [etc.]: Zed Books in Third World Network.
- Hanks, William F. 2005. Pierre Bourdieu and the practices of language. *Annual Review of Anthropology* 34 (2005): 67–83.
- Hara, Noriko in Khe Foon Hew. 2007. Knowledge-sharing in an online community of health-care professionals. *Information technology & People* 20 (3): 235–61.
- Haralambos, Michael in Martin Holborn. 1995. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Hardy, Cynthia in Sharon Leiba-O'Sullivan. 1998. The power behind empowerment: Implications for research and practice. *Human Relations* 51 (4): 451–83.
- Harrison, Tina, Kathryn Waite in Gary L. Hunter. 2006. The Internet, information and empowerment. *European Journal of Marketing* 40 (9/10): 972–93.
- Haugaard, Mark. 2002. *Power: A reader*. Manchester in New York: Manchester University Press.
- Heiskala, Risto. 2001. Theorizing power: Weber, Parsons, Foucault and neostructuralism. *Social Science Information* 40 (2): 241–64.
- Hemetsberger, Andrea. 2006. When David becomes Goliath: Ideological discourse in new online consumer movements. V *NA-Advances in Consumer Research (vol. 33)*, ur. Connie Pechmann in Linda Price, 494–500. Duluth, MN: Association for Consumer Research.
- Henry, Paul C. 2005. Social class, market situation, and consumers' metaphors of (dis)empowerment. *Journal of Consumer Research* 31 (4): 766–78.
- Herring, Susan C. 1993. Gender and democracy in computer-mediated communication. *Electronic Journal of Communication* 3 (2): 1–17.
- , ur. 1996. *Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross-cultural perspectives*. Amsterdam: John Benjamins Pub Co.
- 2002. Computer-mediated communication on the Internet. *Annual Review of Information Science and Technology* 36 (1): 109–68.
- 2010. Computer-mediated conversation, Part I: Introduction and overview. *Language@Internet* 7 (2010). Dostopno prek: <http://www.languageatinternet.org/articles/2011/Herring/introduction.pdf> (31. maj 2013).
- Herrmann, Peter. 2003. *Discussion paper on the domain »empowerment«, submitted to the Project European Network on Indicators of Social Quality of the European Foundation on Social Quality, Amsterdam*. Dostopno prek: <http://bit.ly/WL8EPt> (31. maj 2013).

- Hindman, Matthew. 2009. *The myth of digital democracy*. Princeton in Oxford: Princeton University Press.
- Hirzalla, Fadi in Liesbet van Zoonen. 2011. Beyond the online/offline divide. *Social Science Computer Review* 29 (4): 481–98.
- Honeycutt, Courtenay. 2005. Hazing as a process of boundary maintenance in an online community. *Journal of Computer-Mediated Communication* 10 (2). Dostopno prek: <http://jcmc.indiana.edu/vol10/issue2/honeycutt.html> (31. maj 2013).
- Hur, Mann Hyung. 2006. Empowerment in terms of theoretical perspectives: Exploring a typology of the process and components across disciplines. *Journal of Community Psychology* 34 (5): 523–40.
- Izquierdo, Ebroul. 2003. Hierarchy embedded content and content descriptors as basis for cross-media applications. V *Cross-Media Service Delivery*, ur. Diomidis Spinellis, 121–32. Norwell: Kluwer Academic Publishers.
- Jenkins, Richard. 1992. *Pierre Bourdieu*. London: Routledge.
- Jha, Sumi. 2010. Need for growth, achievement, power and affiliation: Determinants of psychological empowerment. *Global Business Review* 11 (3): 379–93.
- Johnson, Thomas J., Weiwu Zhang, Shannon L. Bichard in Trent Seltzer. 2011. United we stand? Online social network sites and civic enegagement. V *A networked self: Identity, community, and culture on social network sites*, ur. Zizi Papacharissi, 185–207. New York in Abingdon: Routledge.
- Jones, Rodney H. 2004. The problem of context in computer-mediated communication. V *Discourse and technology: Multimodal discourse analysis*, ur. Philip LeVine in Ron Scollon, 20–33. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Jones, Steven G. 1997. The Internet and its social landscape. V *Virtual culture: Identity & communication in cyberspace*, ur. Steven G. Jones, 7–35. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications Ltd.
- 1998. Information, Internet, and community: Notes toward an understanding of community in information age. V *Cybersociety 2.0: Revisiting computer-mediated communication and community*, ur. Steven G. Jones, 1–34. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
- Kamin, Tanja. 2006. *Zdravje na barikadah: Dileme promocije zdravja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- in Blanka Tivadar. 2011. Kapital(i) in zdravje. *Teorija in praksa* 48 (4): 1004–23.

- Kendall, Lori. 1998. Meaning and identity in »cyberspace«: The performance of gender, class, and race online. *Symbolic Interaction* 21 (2): 129–53.
- Kim, Kyung-Man. 2004. Can Bourdieu's critical theory liberate us from the symbolic violence? *Cultural Studies – Critical Methodologies* 4 (3): 362–76.
- King, Anthony. 2000. Thinking with Bourdieu against Bourdieu: A 'practical' critique of the habitus. *Sociological Theory* 18 (3): 417–33.
- Kitalong, Karla Saari. 1998. A web of symbolic violence. *Computer and Composition* 15 (2): 253–63.
- Kitchin, Rob. 1998. *Cyberspace: The world in the wires*. Chichester [etc.]: J. Wiley.
- Kline, Ronald in Trevor Pinch. 2006. The social construction of technology. V *The social shaping of technology*, ur. Donald A. MacKenzie in Judy Wajcman, 113–15. Michigan: Open University Press.
- Kling, Rob. 2000. Learning about information technologies and social change: The contribution of social informatics. *The Information Society* 16 (3): 217–32.
- 2003. Social informatics. V *Encyclopedia of Library and Information Science*, ur. Miriam A. Drake. New York: Marcel Dekker, Inc.
- Koepsell, David R. 2000. *The ontology of cyberspace: Philosophy, law, and the future of intellectual property*. Illinois: Carus Publishing Company.
- Kraut, Robert, Sara Kiesler, Bonka Boneva, Jonathon Cummings, Vicki Helgeson in Anne Crawford. 2001. Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues* 58 (1): 49–74.
- Kreisberg, Seth. 1992. *Transforming power: Domination, empowerment, and education*. Albany in New York: State University of New York Press.
- Krueger, Brian S. 2006. A comparison of conventional and Internet political mobilization. *American Politics Research* 34 (6): 759–76.
- Kump, Sonja in Sabina Jelenc Krašovec. 2005. Izobraževanje – možni dejavnik krepitve moči in vpliva starejših odraslih. *Družboslovne razprave* 21 (49): 243–61.
- Lamb, Roberta in Steve Sawyer. 2005. On extending social informatics from a rich legacy of networks and conceptual resources. *Information Technology & People* 18 (1): 9–20.
- Leung, Lois. 2009. User-generated content on the Internet: An examination of gratifications, civic engagement and psychological empowerment. *New Media & Society* 11 (8): 1327–47.
- Liu, Hugo. 2007. Social network profiles as taste performances. *Journal of Computer-Mediated Communication* 13 (1). Dostopno prek: <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/liu.html> (31. maj 2013).

- Lizardo, Omar. 2004. The cognitive origins of Bourdieu's habitus. *Journal of the Theory of Social Behaviour* 34 (4): 375–401.
- 2011. Pierre Bourdieu as a post-cultural theorist. *Cultural Sociology* 5 (1): 25–44.
- Loureiro-Koechlin, Cecilia in Tim Butcher. 2013. The emergence of converging communities via Twitter. *The Journal of Community Informatics* 9 (3). Dostopno prek: <http://www.ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/705/1023> (31. maj 2013).
- Luke, Robert. 2002. Habit@online: Web portals as purchasing ideology. *TOPIA: Canadian Journal of Cultural Studies* 8 (2002): 61–89.
- Luthar, Breda in Samo Kropivnik. 2007. Razred, kulturni kapital in mobilni telefon. V *Mobilni refleksije*, ur. Vasja Vehovar, 55–86. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mander, Mary. S. 1987. Bourdieu, the sociology of culture and cultural studies: A critique. *European Journal of Communication* 2 (4): 427–53.
- Marcoccia, Michel. 2004. On-line polylogues: Conversation structure and participation framework in Internet newsgroups. *Journal of Pragmatics* 36 (1): 115–45.
- Masi, Christopher M., Yolanda Suarez-Balcazar, Margaret Z. Cassey, Leah Kinney in Harry Piotrowski. 2003. Internet access and empowerment. *Journal of General Internal Medicine* 18 (7): 525–30.
- Matsuda, Paul Kei. 2002. Negotiation of identity and power in a Japanese online discourse community. *Computers and Composition* 19 (1): 39–55.
- Matthews, Russell A., Wendy Michelle Diaz in Steven G. Cole. 2003. The organizational empowerment scale. *Personnel Review* 32 (3): 297–318.
- Matzat, Uwe. 2010. Reducing problems of sociability in online communities: Integrating online communication with offline interaction. *American Behavioral Scientist* 53 (8): 1170–93.
- McLuhan, Marshall. 1967. *Understanding media: The extensions of men*. London: Routledge & Kegan.
- Mehra, Bharat, Cecilia Merkel in Ann Peterson Bishop. 2004. The internet for empowerment of minority and marginalized users. *New Media & Society* 6 (6): 781–802.
- Mitra, Ananda in Rea Lynn Schwartz. 2001. From cyber space to cybernetic space: Rethinking the relationship between real and virtual spaces. *Journal of Computer-Mediated Communication* 7 (1). Dostopno prek: <http://jcmc.indiana.edu/vol7/issue1/mitra.html> (31. maj 2013).
- Mosedale, Sarah. 2005. Assessing women's empowerment: Towards a conceptual framework. *Journal of International Development* 17 (2): 243–57.

- Murray, Denise E. 2000. Protean1 Communication: The language of computer-mediated communication. *TESOL Quarterly* 34 (3): 397–421.
- Myles, John. 1999. From habitus to mouth: Language and class in Bourdieu's sociology of language. *Theory and Society* 28 (6): 879–901.
- Narayanan, Pradeep. 2003. Empowerment through participation: How effective is this approach? *Economic and Political Weekly* 38 (25): 2484–6.
- Nguyen, Lemai, Luba Torlina, Konrad Peszynski in Brian Corbitt. 2006. Power relations in virtual communities: An ethnographic study. *Electronic Commerce Research* 6 (1): 21–37.
- Oblak, Tanja. 2003. *Izzivi e-demokracije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- in Gregor Petrič. 2005. *Splet kot medij in mediji na spletu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Oblak Črnič, Tanja in Jernej Prodnik. 2012. Pristranosti interneta in (ne)moč spletnih občinstev. *Družboslovne razprave* 28 (70): 51–70.
- Orlikowski, Wanda J. 1991. The duality of technology: Rethinking the concept of technology in organizations. *Organization Science* 3 (3): 398–427.
- Overby, Marvin L., Robert D. Brown, John M. Bruce, Charles E. Smith Jr. in John W. Winkle. 2005. Race, political empowerment, and minority perceptions of judicial fairness. *Social Science Quarterly* 86 (2): 444–62.
- Oxford English Dictionary. 2012. *Empower*, v. Dostopno prek: <http://www.oed.com/view/Entry/61399?redirectedFrom=empower#eid> (31. maj 2013).
- Ozer, Elizabeth M. in Albert Bandura. 1990. Mechanisms governing empowerment effects: A self-efficacy analysis. *Journal of Personality and Social Psychology* 58 (3): 472–86.
- Page, Nanette in Cheryl E. Czuba. 1999. Empowerment: What is it? *The Journal of Extension* 37 (5). Dostopno prek: <http://www.joe.org/joe/1999october/comm1.php/index.php> (31. maj 2013).
- Palczewski, Catherine Helen. 2001. Cyber-movements, new social movements, and counterpublics. V *Counterpublics and the state*, ur. Robert Asen in Daniel C. Brouwer, 161–87. Albany: State University of New York Press.
- Pandey, Anjali. 2000. Linguistic power in virtual communities: The Ebonics debate on the Internet. *World Englishes* 19 (1): 21–38.
- Papacharissi, Zizi. 2009. The virtual geographies of social networks: A comparative analysis of Facebook, LinkedIn and ASmallWorld. *New Media & Society* 11 (1-2): 199–220.
- Pastor, Joan. 1996. Empowerment: What it is and what it is not. *Empowerment in Organizations* 4 (2): 5–7.

- Pate, Sharon S. in Melinda Adams. 2013. The influence of social networking sites on buying behaviors of Millennials. *Atlantic Marketing Journal* 2 (1): 92–109.
- Perkins, Douglas D. in Marc A. Zimmerman. 1995. Empowerment theory, research, and application. *American Journal of Community Psychology* 23 (5): 569–79.
- Pinch, Trevor J. in Wiebe E. Bijker. 1984. The social construction of facts and artefacts: Or how the sociology of science and the sociology of technology might benefit each other. *Social Studies of Science* 14 (3): 399–441.
- Postmes, Tom in Suzanne Brunsting. 2002. Collective action in the age of the Internet: Mass communication and online mobilization. *Social Science Computer Review* 20 (3): 290–301.
- Price, Richard. 1990. Wither participation and empowerment? *American Journal of Community Psychology* 18 (1): 163–7.
- Radin, Patricia. 2006. »To me, it's my life«: Medical communication, trust, and activism in cyberspace. *Social Science & Medicine* 62 (3): 591–601.
- Randolph, Alan W. in Marshall Sashkin. 2002. Can organizational empowerment work in multinational settings? *The Academy of Management Executive (1993-2005)* 16 (1): 102–15.
- Ravid, Gilad, Yoram M. Kalman in Sheizaf Rafaeli. 2008. Wikibooks in higher education: Empowerment through online distributed collaboration. *Computers in Human Behavior* 24 (5): 1913–28.
- Regan, Priscilla M. in Valerie Steeves. 2010. Kids R Us: Online social networking and the potential for empowerment. *Surveillance & Society* 8 (2): 151–65.
- Rehm, Marsha L. 1999. The Internet as a practical problem: Empowerment in the electronic global village. *Technology* 11 (1): 1–19.
- Reid, Elizabeth. 1998. Hierarchy and power: Social control in cyberspace. V *Communities in cyberspace*, ur. Marc A. Smith in Peter Kollock, 107–33. London: Routledge.
- Rheingold, Howard. 1999. A slice of my life in my virtual community. V *High noon on the electronic frontier: Conceptual issues in cyberspace*, ur. Peter Ludlow, 413–36. Cambridge in London: The MIT Press.
- Riger, Stephanie. 1993. What's wrong with empowerment. *American Journal of Community Psychology* 21 (3): 279–92.
- Robbins, Derek. 2000. *Bourdieu and culture*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

- Savicki, Victor, Merle Kelley in Dawn Lingenfelter. 1996. Gender and group composition in small task groups using computer-mediated communication. *Computers in Human Behavior* 12 (2): 209–24.
- Sawyer, Steve in Michael Tyworth. 2006. Social Informatics: Principles, theory, and practice. V *IFIP International Federation for Information Processing, Social Informatics: An Information Society for All? In Remembrance of Rob Kling*, ur. Jacques Berleur, Markku I. Numinen in John Impagliazzo, 49–62. Boston: Springer.
- Sinkovics, Rudolf R. in Elfriede Penz. 2005. Empowerment of SME websites – Development of a web-empowerment scale and preliminary evidence. *Journal of International Entrepreneurship* 3 (4): 303–15.
- Smith, Bryan. 2003. The use of communication strategies in computer-mediated communication. *System* 31 (1): 29–53.
- Soukup, Charles. 1999. The gendered interactional patterns of computer-mediated chatrooms: A critical ethnographic study. *The Information Society* 15 (3): 169–76.
- Stankovič, Peter. 1999. Praksa, habitus in polje: delo Pierra Bourdieuja kot poskus teoretske sinteze v sociološki teoriji. *Teorija in praksa* 36 (2): 230–42.
- Stanoevska-Slabeva, Katarina. 2002. Toward a community-oriented internet design of Internet platforms. *International Journal of Electronic Commerce* 6 (3): 71–95.
- Stavrositu, Carmen in Shyan S. Sundar. 2012. Does blogging empower women? Exploring the role of agency and community. *Journal of Computer-Mediated Communication* 17 (4): 369–89.
- Stein, Jane. 1997. *Empowerment and women's health: Theory, methods, and practice*. London in New Jersey: Zed Books.
- Sterne, Jonathan. 2003. Bourdieu, technique and technology. *Cultural Studies* 17 (3-4): 367–89.
- Stromquist, Nelly P. 1995. The theoretical and practical bases for empowerment. V *Women, education and empowerment: Pathways towards autonomy*, ur. Carolyn Medel-Anonuevo, 13–22. Hamburg: UNESCO Institute for Education.
- Surrey, Janet L. 1991. Relationship and empowerment. V *Women's growth in connection: Writings from the Stone Center*, ur. Judith V. Jordan, Alexandra G. Kaplan, Jean Baker Miller, Irene P. Stiver in Janet L. Surrey, 162–180. New York: Guilford Press.
- Susen, Simon in Bryan S. Turner, ur. 2011. *The legacy of Pierre Bourdieu: Critical essays*. London, New York, Delhi: Anthem Press.

- Swartz, David. 1998. *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago in London: University of Chicago Press.
- Swedberg, Richard. 2011. The economic sociologies of Pierre Bourdieu. *Cultural Sociology* 5 (1): 67–82.
- Škerlep, Andrej. 1997. *Komunikacija v družbi, družba v komunikaciji: analiza družbenega konteksta komunikacije prek študije Luhmannove in Habermasove teorije družbe*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 1998. Model računalniško posredovane komunikacije: tehnološka matrica in praktična raba v družbenem kontekstu. V *Internet v Sloveniji: [projekt RIS '96-'98]*, ur. Vasja Vehovar, 24–53. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Thomas, Kenneth W. in Betty A. Velthouse. 1990. Cognitive elements of empowerment: An »interpretative« model of intrinsic task motivation. *The Academy of Management Review* 15 (4): 666–81.
- Thompson, John B. 1991. Editor's introduction. V *Language and symbolic power*, Pierre Bourdieu, 1–31. Cambridge: Polity Press.
- Thompson, Neil in Sue Thompson. 2001. Empowering older people: Beyond the care model. *Journal of Social Work* 1 (1): 61–76.
- Thorne, Steven. 2008. Computer-mediated communication. V *Encyclopedia of language and education*, ur. Nancy H. Hornberger in Nelleke van Duesen-Schol, 325–36. New York: Springer.
- van Dijk, Jan A. G. M. 1998. The reality of virtual communities. *Trends in Communication* 1 (1): 39–63.
- Van House, Nancy A. 2004. Science and technology studies and information studies. *Annual Review of Information Science and Technology* 38: 3–86.
- Vergeer, Maurice in Liesbeth Hermans. 2008. Analysing online political discussions: Methodological considerations. *Javnost – The Public* 15 (2): 37–56.
- Wacquant, Loïc. 2004. Following Pierre Bourdieu into the field. *Ethnography* 5 (4): 387–414.
- 2006a. Metodološki relacianizem. V *Načela za reflektivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 55–61. Koper: Založba Annales.
- 2006b. Habitus. V *Načela za reflektivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 125–31. Koper: Založba Annales.

- 2006c. Zabrisana logika praktičnega čuta. V *Načela za reflektivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 63–9. Koper: Založba Annales.
- 2006č. Kritično mišljenje kot topilo dokse. V *Načela za reflektivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 175–82. Koper: Založba Annales.
- in Deyan Deyanov. 2006. Postavljanje Bourdieuja v polje: Odlomki dialoga med Loïc Wacquantom in Deyanom Deyanovim. V *Načela za reflektivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 37–45. Koper: Založba Annales.
- Wajcman, Judy. 2002. Addressing technological change: The challenge to social theory. *Current Sociology* 50 (3): 347–63.
- Wallerstein, Nina in Edward Bernstein. 1988. Empowerment education: Freire's ideas adapted to health education. *Health Education Quarterly* 15 (4): 379–94.
- Weber, Max. 1978. *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press.
- Weissberg, Robert. 1999. *The politics of empowerment*. Westport, CT: Praeger.
- Wellman, Barry, Anabel Quan-Haase, James Witte in Keith Hampton. 2001. Does the Internet increase, decrease, or supplement social capital? Social networks, participation, and community commitment. *American Behavioral Scientist* 45 (3): 436–55.
- Wellman, Barry, Jeffrey Boase in Wenhong Chen. 2002. The networked nature of community: Online and offline. *IT & Society* 1 (1): 151–65.
- Welser, Howard T., Dan Cosley, Gueorgi Kossinets, Austin Lin, Fedor Dokshin, Geri Gay in Marc Smith. 2011. Finding social roles in Wikipedia. Prispevek na iConference 2011, 8.–11. februarja, v Seattle, WA, USA. Dostopno prek: <http://www.cecm.usp.br/~eris/pub/artigos/wikipedia/Finding%20Social%20Roles%20in%20Wikipedia%20-%20p122-welser.pdf> (31. maj 2013).
- Werry, Christopher C. 1996. Linguistic and interactional features of Internet Relay Chat. V *Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross cultural perspectives*, ur. Susan C. Herring, 47–63. Amsterdam: John Benjamins.
- Wilkinson, Adrian. 1998. Empowerment: Theory and practice. *Personnel Review* 27 (1): 40–56.
- Williamson, Andy. 2007. Empowering communities to action: Reclaiming local democracy through ICT. Dostopno prek: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=>

285FEEDC6556E3723D48C227623997E7?doi=10.1.1.104.3411&rep=rep1&type=pdf
(31. maj 2013).

- Wilson, Patricia A. 1996. Empowerment: Community economic development from the inside out. *Urban Studies* 33 (4-5): 617–30.
- Wojcieszak, Magdalena E. in Diana C. Mutz. 2009. Online groups and political discourse: Do online discussion spaces facilitate exposure to political disagreement? *Journal of Communication* 59 (1): 40–56.
- Woodall, James Raymond, Louise Warwick-Booth in Ruth Cross. 2012. Has empowerment lost its power? *Health Education Research* 27 (4): 742–5.
- Wu Song, Felicia. 2010. Theorizing Web 2.0: A cultural perspective. *Information, Communication & Society* 13 (2): 249–75.
- Yang, Heng-Li in Cheng-Yu Lai. 2011. Understanding knowledge-sharing behaviour in Wikipedia. *Behaviour & Information Technology* 30 (1): 131–42.
- Yates, Simeon J. 1996. Oral and written linguistic aspects of computer conferencing: A corpus based study. V *Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross cultural perspectives*, ur. Susan C. Herring, 29–46. Amsterdam: John Benjamins.
- Zavenbergen, Robyn. 2007. Digital natives come to preschool: Implications for early childhood practice. *Contemporary Issues in Early Childhood* 8 (1): 19–29.
- Zhao, Shanyang. 2004. Consociated contemporaries as an emergent realm of the lifeworld: Extending Schutz's phenomenological analysis to cyberspace. *Human Studies* 27 (1): 91–105.
- 2006. The Internet and the transformation of the reality of everyday life: Toward a new analytic stance in sociology. *Sociological Inquiry* 76 (4): 458–74.
- , Sherri Grasmuck in Martin Janson. 2008. Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships. *Computers in Human Behavior* 24 (5): 1816–36.
- Zimmerman, Marc A. 1999. Empowerment theory: Psychological, organizational and community levels of analysis. V *Handbook of Community Psychology*, ur. Julian Rappaport in Edward Seidman, 43–63. New York: Plenum.
- , Barbara A. Israel, Amy Schulz in Barry Checkoway. 1992. Further explorations in empowerment theory: An empirical analysis of psychological empowerment. *American Journal of Community Psychology* 20 (6): 707–27.